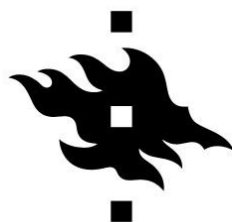

XXXVII Kielitieteen päivät

Helsingissä 20.–22.5.2010

Esitelmien tiivistelmät

Sisältö

Plenaariesitelmien tiivistelmät	3
Muu kaikille yhteinen ohjelma.....	6
Esitelmien tiivistelmät	9
Posterien tiivistelmät	119
Työpajat	123
Murteiden syntaksia: persoona, tapa, konstruktiot.....	123
Muodon ja merkityksen evoluutio suomalais-ugrilaisissa kielissä	131
Sanakirjojen sisältötyöpaja	141
Kielet, sukupuoli ja seksismi.....	143

Plenaariesitelmien tiivistelmät

Anneli Sarhimaa
Mainzin yliopisto

Uusia tutkimusnäkökulmia monikielisyyteen ja kielten moninaisuuteen Euroopassa

Euroopan kielimaisema on muuttumassa perustavanlaatuisesti. Erityisesti kielipolitiikan ja koulutusjärjestelmän uudistukset sekä lisääntyvä kansainvälinen liikkuvuus muuttavat rooleja ja tehtäviä, joissa kieliä käytetään valtioiden, kansakuntien ja etnisten ryhmien välillä ja sisällä. Euroopan Unioni on asettanut kielipolitiikan saralla tavoitteekseen kielellisen moninaisuuden suojelemisen ja kansalaisten monikielisyyden edistämisen. Tavoitteita palvelevaa kielitieteellistäkin tutkimusta on tehty jo varsin paljon. Vallitseva käsitys eurooppalaisesta monikielisyydestä ja kielellisestä monimuotoisuudesta vaatii kuitenkin vielä monessa suhteessa täydentämistä. Pyrin esitelmässäni antamaan yleiskuvan eräistä keskeisistä aspekteista, jotka toistaiseksi ovat jääneet tutkimuksessa vähemmälle huomiolle tai jopa kokonaan sen ulkopuolelle. Varsinainen tavoitteeni on kuitenkin esitellä niitä uusia lähtökohtia ja menetelmiä, joista käsin ja joiden avulla maaliskuussa 2010 alkanut monitieteinen EU-FP-7-projekti ELDIA (European Language Diversity for All) pyrkii suuntaamaan uudelleen ymmärrystä Euroopan monikielisyydestä ja kielellistä monimuotoisuudesta sekä tukemaan eurooppalaisen kieliperinnön säilymistä koko kirjossaan.

Sirpa Leppänen
Jyväskylän yliopisto

Monikielisyys viestinnän ja sosiokulttuurisen toiminnan resurssina verkossa

Esitykseni kohdistuu medioituneessa maailmassamme nopeasti yleistyviin, uudenlaisiin kielikontakteihin ja kielelliseen monimuotoisuuteen. Keskityn käsittelemään tietokonevälitteistä, erilaisissa sosiaalisen median ympäristöissä tapahtuvaa kielenkäyttöä, viestintää ja vuorovaikutusta. Nämä ympäristöt ovat luonteeltaan usein translokaaleja – sekä paikallisia että paikallisuuden rajat ylittäviä (Leppänen & Piirainen-Marsh, 2009). Näissä ympäristöissä etenkin nuoret suomalaiset entistä yleisemmin toimivat useamman kuin yhden kielen avulla (Leppänen et al. 2009a), ja niissä monikielisyydellä on oma tärkeä osansa niiden viestinnällisten, sosiaalisten ja kulttuuristen toimintojen toteuttamisessa (Leppänen et al. 2009b; Leppänen & Peuronen, tulossa).

Lähestyn verkon monikielisyyttä globalisaation sosiolingvistiikan ja diskurssintutkimuksen perspektiiveistä: määrittelen kielet ja diskurssit globalisoituneiden sosiaalisten ryhmien ja yksilöiden identiteettien, osallisuuden ja toimijuuden kannalta olennaisiksi indeksaalisiksi resursseiksi. Niiden avulla toimijat voivat saada pääsyn toimintayhteisöihin/ -ympäristöihin, ja ne omalta osaltaan luovat ja muokkaavat osallistujien yhteistä repertoaaria ja sen kautta rakentuvia sosiaalisia ja kulttuurisia distinktioita ja niihin liittyviä merkityksiä.

Kuvaan esityksessäni esimerkkien avulla nuorten suomalaisten monikielistä toimintaa erilaisissa Internetin translokaaleissa tiloissa (keskustelufoorumeilla, verkkokirjoittamisen sivustoilla ja YouTubessa). Niiden analyysin kautta havainnollistan sitä, miten verkosta on tullut tärkeä sosiaalisuuden, yhteisen kulttuurin ja vuorovaikutuksen paikka. Osoitan myös, miten verkon translokaalisuus ilmenee erityisesti kielen valinnan, ja kielellisen ja diskursiivisen heteroglossian kautta (Leppänen, tulossa). Kielenvalinnan kautta esimerkiksi rakennetaan sekä tilanteisia että kulttuuri-

sia identiteettejä. Osallistujat hyödyntävät strategisesti myös kielellistä heteroglossiaa (lainoja, sekä inter- ja intralingvaalista koodinvaihtoa ja kieltensekoittamista, ks. Auer, 1999) ja diskursiivista heteroglossiaa – diskursiivisten resurssien, esimerkiksi genrejen, rekisterien, tyylien ja modaaliteettien kierrättämisestä, sekoittamisesta, muokkaamisesta ja re-entekstuaalisointia. Kuvaan lopuksi sitä, kuinka - toisin kuin julkisuudessa usein väitetään - Internet on olennaisesti säädelty ja hierarkisesti järjestynyt kielenkäytön ja viestinnän paikka: sen erilaiset virtuaaliset ympäristöt kehittävät ja ylläpitävät omia normatiivisuuden järjestelmiään, joihin osallistujien on omalla toiminnallaan myös orientoituttava.

Lähteet

- Auer, Peter, 1999. From code-switching via language mixing to fused lects: towards a dynamic typology of bilingual speech. *The International Journal of Bilingualism* 3 (4), 309 – 332.
- Leppänen, Sirpa & Arja Piirainen-Marsh. 2009. Language policy in the making: An analysis of bilingual gaming activities. *Language Policy* 8 (3), 261-284.
- Leppänen, Sirpa, Anne Pitkänen-Huhta, Tarja Nikula, Samu Kytölä, Timo Törmäkangas, Kari Nissinen, Leila Kääntä, Tiina Virkkula, Mikko Laitinen, Päivi Pahta, Heidi Koskela, Salla Lähdesmäki & Henna Jousmäki. 2009a. *Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: Käyttö, merkitys ja asenteet*. University of Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities 132.
- Leppänen, Sirpa, Anne Pitkänen-Huhta, Arja Piirainen-Marsh, Tarja Nikula & Saija Peuronen. 2009b. Young people's translocal new media uses: A multiperspective analysis of language choice and heteroglossia. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14 (4), 1080-1107.
- Leppänen, Sirpa. Tulossa. Linguistic and discursive heteroglossia on the translocal Internet: The case of web writing. In M. Sebba, S. Mahootian & C. Jonsson (Toim.). *Language mixing and code-switching in writing: Approaches to mixed-language written discourse*. London: Routledge.
- Leppänen, Sirpa & Saija Peuronen. Tulossa. Multilingualism on the Internet. In M. Martin-Jones, A. Blackledge & A. Creese (Toim.) *Handbook of Multilingualism*. London: Routledge.

Hannu Tommola Tampereen yliopisto

Aika, muutos ja tapahtuminen leksikossa ja kieliopissa

Aika ja muutos. Aika-käsitteen kielentäminen, aikaan ja sen vaikutuksiin viittaaminen ulottuu kielessä moniin suuntiin ja ilmenee eri tasojen teoreettisissa luokituksissa. Ihmisen käsitykselle elämästä ajan mieltäminen on keskeistä: ellei aikaa olisi, mikään ei muuttuisi, ja kääntäen: ellei mikään muuttuisi, emme ymmärtäisi ajan olemassaoloa – tai aikaa ei olisikaan. Ei vain fyysikko vaan maallikkokin voi ymmärtää ajan suhteellisuuden ja se tulee kielessä esiin. Käsityksemme ajasta ja sen ilmeneminen käyttämässämme kielessä eivät ehkä olekaan toisistaan riippumattomia. Sen voi nähdä yrityksistä muuttaa aikalogiikkaa käsittelevää teoriaa luonnolliselle kielelle.

Aika- ja tapahtumalogiikka. Filosofeja ja loogikoita on kielessä kiinnostanut mm. kaksi aikaan keskeisesti liittyvää semanttista käsitettä: tempus ja aspekti, joista ainakin jompikumpi pyrkii useimmissa kielissä kieliopillistumaan. Arthur Priorin 1950-luvun lopulla kehittelemän tempuslogiikan (*Tense Logic*) edelläkävijöistä kielentutkijoille on yleensä tuttu ainakin Hans Reichenbachin (1947) englannin aikamuotojen analyysi. Jos Reichenbach on perusfilosofi tempuksen tutkijoille, niin Zeno Vendler (1967) aktionaalisine luokituksineen on sitä aspektin-tutkijoille. Tekoälyntutkija Anthony Galton (1984) puolestaan jalosti tapahtumalogiikan mallin (*Event Logic*), jonka piti soveltua sekä kestollisille että kestottomille tilanteille ja tapahtumille.

Kieliopillinen aika. Tempuksia ja aspektia on tutkittu ahkerasti sekä yksittäisissä kielissä että kielitypologiassa. Lähes kielellisiä universaaleja ovat “joko preteriti tai perfekti” ja “joko preesens tai imperfektiivinen” (ks. esim. Dahl 1985, Bybee ym. 1994). On siis todennäköistä, että tuli vastaan mikä kieli tahansa, siinä on kaksi seuraavista kieliopillisista kategorioista: preesensin kaltainen aikamuoto tai toiminnan päättymättömyyttä ilmaiseva grammeemi (ipf. aspekti) ja menneeseen aikaan viittaava aikamuoto (preteriti) tai kulloistakin viitehetkeä aiempaa aikaa tarkoittava grammeemi (perfekti: tempus? aspekti?). Tulevaisuuteen viittaaminen ei ole läheskään niin usein kieliopillistunut ja kielioppi (morfologia tai syntaksi) erottelee tavallisimmin vain menneen tulevasta. Intuitiivisesti on totta, että tulevaa aikaa ei ole, ennen kuin se on.

Leksikaalinen aika. Vähemmälle huomiolle on kielitypologiassa toistaiseksi jäänyt leksikaalinen aikaan viittaaminen. Eri sanaluokkien sanat voivat tavalla tai toisella osallistua tilanteiden ajalliseen hahmotukseen, esim. substantiivit *aika, ikä, vuorokauden ajat (aamu, päivä, ilta, yö, aamunkoitto, keskipäivä, iltapäivä), tunti, kello, viikko, viikonpäivät (sunnuntai, maanantai ym.), kuu-kausi, vuosi, vuodenaika (talvi, kevät, kesä, syksy)* jne., adjektiivit *uusi, nuori, vanha, nopea, hidas, valmis* jne., adverbit *aina, usein, joskus, toisinaan, pian, kauan, ei koskaan, taas, aikaisin, myöhään, nyt, heti, tänään, huomenna, ylihuomenna, eilen, toissapäivänä* jne. sekä verbit *kiirehtiä, kiiruhtaa, viivyyttää, alkaa, kestää, loppua, lopettaa, pysähtyä, keskeyttää* jne. Verbeihin tietty aikaviitteisyys sisältyy leksikaalisesta merkityksestä riippumatta lähes aina. Ajan määreissä adjektiivit ja substantiivit toimivat osana nominaalilauseketta ja adverbit sellaisinaan muodostaen yhdessä verbin kanssa erilaisiin tilanteisiin viittaavia merkityksiä. Temporaalilauseet ovat olennaisia asiointilojen keskinäisen ajallisen suhteen ilmaisemisessa ja konjunktiolla, joista osalla (*kun, jolloin*) on ainoana tehtävänään propositioiden välisten loogisten aikasuhteiden ilmaiseminen. Teonlaatu (*Aktionsart*) ilmaisevien affiksillisten verbien on usein katsottu sijoittuvan kieliopin ja leksikon rajamaastoon. Prefiksin (*erreichen*) tai suffiksin (*juoksennella*) tehtävää temporaalisten tai aspektuaalisten merkitysten osoittimena on vaikea kiistää. Slaavilaisten kielten verbiaspektin ilmaisemisessa se konkretisoituu. Preesensmuotoisen verbin perfektivoivan etuliitteen “käytännön tehtävänä” on tilanteen siirtäminen tulevaisuuteen (esim. venäjän *pišu* ‘kirjoitan’; *napišu* ‘kirjoitan, tulen kirjoittamaan’).

Aika ja paikka. Yksi poikkeama eurooppalaisesta aikakäsityksestä oli Benjamin Whorfin (1956: 146) väittämän mukaan, ettei hopissa ole metaforaa *space* → *time* eli aikasuhteiden käsitteistämistä tilaa ilmaisevien kielen yksiköiden ja rakenteiden avulla. Tempuksen ja aspektin osalta on useissa tutkimuksissa osoitettu, että tämä metafora ei toimi pelkästään eurooppalaisissa kielissä vaan laajemmin. Ajan adverbiaalit, jotka suhteuttavat tai yhdistävät tilanteen viiteajankohtaan, nojautuvat Martin Haspelmathin (1997: 2) mukaan verbiäkin vahvemmin spatiaalisiin malleihin. Haspelmath (1997: 10) päätyy suurta joukkoa kieliä tutkittuaan tulokseen, että tendenssi käyttää ensisijaisesti sijaintia tai paikkaa ilmaisevia lausekkeita vaihtelee merkitykseltään erilaisten ajankäsitteiden välillä mutta vaihtelua eri kielten välillä ei voida osoittaa.

Aika ja kulttuuri. Whorf oli näkevinään hopi-intiaanien kulttuurissa erilaisen aikakäsityksen, johon ei olisi kuulunut ajan koodaamista kieleen. Osittain myös tähän käsitykseen hopien kielen “ajattomuudesta” perustui Whorfin lanseeraama ajatus “eurooppalaisesta standardikielestä” (*Standard Average European*). Itse tätä käsitettä (SAE) ei ole sittemminkään haudattu, vaikka on osoitettu (Malotki 1983), että todennäköisesti Whorf ei vain pystynyt havaitsemaan aikaviitteauksia hopissa, koska ne toteutettiin toisin kuin mitä hän odotti. Whorfin ja Sapirin esittämän kielen ja kulttuurin suhteellisuusteorian vahvan väittämän hylkääminen ei merkitse sitä, että aika-kategoria rakentuisi kielissä samalla tavalla. Ajan ilmaisemisen logiikka ei ole samanlaista eri kielissä eikä aikasuhteidenkaan tutkimista tarvitse jättää pelkästään filosofeille.

Pyrin esityksessäni antamaan kuvan sekä kielten välisestä hajonnasta aikasuhteiden ilmaisemisessa eri tasoilla että tietyistä yhdenmukaisista käytännöistä. Tarkoitus on valita tarkasteltaviksi erilaisia tapauksia ajan ilmaisemisesta ja ilmenemisestä kielen eri osa-alueilta ja eri kielissä.

Muu kaikille yhteinen ohjelma

Auli Hakulinen, Lea Laitinen ja Pirkko Nuolijärvi
Helsingin yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Kielentutkijat ja kielipolitiikka

Äskettäin julkaistiin opetusministeriön raportti *Kulttuuri – tulevaisuuden voima*. Siinä esitetään toimenpide-ehdotuksina muun muassa seuraavaa:

- Laaditaan kansallinen kielistrategia, jossa kartoitetaan ja täsmennetään kansallisten virallisten kielten, alkuperäiskansan kielten, vanhojen ja uusien vähemmistökielten sekä kasvavien kieliryhmien asema ja palvelutarpeet.
- Turvataan kansalliskielten sekä alkuperäiskansan kielten (erityisesti uhanalaisimpien inarinsaamen ja kolttasaamen) asema, kielenhuolto ja palveluiden saatavuus.
- Lisätään monikulttuurisuuteen liittyvää tutkimusta ja täsmennetään käsitteitä ja terminologiaa.

Kansallisen kielistrategian laatijoiden ei tarvitse lähteä tyhjästä, koska näitä kysymyksiä on käsitelty jo useissa kielipoliittisissa selvityksissä. Vuonna 2003 on ilmestynyt ruotsin kielen toimintaohjelma *Tänk om...* ja vuosi sitten suomen kielen ohjelma *Suomen kielen tulevaisuus*. Lisäksi eräistä vähemmistökielistä on tehty tai on tekeillä ohjelmia.

Myös yliopistoissa on viime vuosina laadittu kielipoliittisia ohjelmia ja kielistrategioita. Uuden yliopistolain astuttua voimaan niitä tarkistetaan ja toivottavasti myös konkretisoidaan.

Kielipolitiikka ulottuu kaikille elämänalueille. Tässä yhteydessä nostamme keskusteluun tiedeyhteisön näkökulmasta keskeiset teemat:

- Oikeus omaan kieleen yliopistossa
- Kieliteknologia ja kielen säilyminen
- Tutkijat hallintokielen alamaaisina
- Miten kielipolitiikasta tehdään politiikkaa?

Lähteet

Heiskala, Risto 2010. Mitä Suomen oppineilta puuttuu? *Tieteessä tapahtuu*. S. 23–27.

Koskenniemi; Kimmo 2009. Kieliteknologia ja suomen kieli. *Suomen kielen tulevaisuus*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 155. S. 139–147.

Kulttuuri – tulevaisuuden voima. Toimikunnan ehdotus selonteoksi kulttuurin tulevaisuudesta. Opetusministeriön julkaisuja 2010:10.

Tandefelt, Marika 2003. *Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. Forskningscentralen för de inhemska språken.

SKY:n paneeli

Vallan kieli – kielen valta

Suomalainen yhteiskunta mukaan lukien yliopistomaailma on ollut ja on yhä edelleen suurien muutosten alaisena – keskeisiksi käsitteiksi voi nostaa juuri *muutoksen* ja sen *välttämättömyyden*, mutta johtaako se yhteiskunnan kilpailukyvyyn, hyvinvoinnin vai molempien kohenemiseen? Keskeisin yliopistoja koskevista uudistuksista on ollut uusi, fantastiseksikin luonnehdittu, yliopistolaki. Pitkällä aikavälillä vaikuttavia uudistuksia on tulossa lähiaikoina myös esimerkiksi yliopistojen rahoitukseen. Mittavat uudistukset eivät koske pelkästään yliopistoja vaan koko akateemista kenttää: mm. Suomen Akatemiaa, TEKESiä sekä sektoritutkimuslaitoksia kuten kielentutkijoita lähellä olevaa Kotimaisten kielten tutkimuslaitosta (KOTUS).

Suomen kielitieteellinen yhdistys haluaa nostaa esille paneelikeskustelussaan yliopistojen kolmannen tehtävän, yhteiskunnallisen vaikuttavuuden, ja erityisesti sen vastuun ja vaikutusmahdollisuuden, joka kielitieteilijöillä meneillään olevissa mullistuksissa on – tai voisi olla. Yhteiskunnan muutostarvetta ja –prosessia ovat leimanneet sellaisten käsitteiden käyttö kuin *innovaatio*, *laatu*, *tuottavuus*, *kannustavuus*, *relevanssi* ja *profiloituminen* – mutta milloin rehellisempiä käsitteitä olisivat *kaupallistaminen*, *määrä*, *karsiminen*, *eriarvoistaminen*, *välitön hyöty* ja *yksipuolistaminen*? Perusteellinen keskustelu käsitteiden tosiasiallisesta merkityksestä ja niiden seuraamisesta on kuitenkin jäänyt puutteelliseksi. Voidaan kysyä, millä tavalla vallitseva kielenkäyttö paitsi ohjaa myös hämärtää yhteiskunnassa ja yliopistossa tapahtuvia muutoksia. Kyse on nimenomaisesti laajemmasta kielen ja yhteiskunnan valtarakenteiden välisistä suhteista, joten paneelin tavoitteena ei ole rajoittautua vain yliopistoja koskevaan muutoskeskusteluun kriittisestä kielitieteellisestä näkökulmasta.

Mikä on vallan käyttämä kieli, ja mikä on kielen välittämä valta ohjata yhteiskunnallista keskustelua ja ratkaisuja? Keskustelu käydään alustusten pohjalta, mutta yleisömikrofoni on auki koko paneelin ajan.

Paneelikeskustelijat:

Vesa Heikkinen, erikoistutkija, dos. (suomen kieli), Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (KOTUS)
Markus Jäntti, professori (taloustiede), Tukholman yliopisto, Institutet för Social Forskning (SOFI)
Urpo Nikanne, professori (kielintiede), Åbo Akademi, Finska språket med litteraturen
Jussi Pakkasvirta, akatemiattutkija, dos. (poliittinen historia), Helsingin yliopisto, Maailman kulttuurien laitos

Puheen johtajat:

Antti Arppe, FT, Helsingin yliopisto, Yleinen kielitiede
Aki-Juhani Kyröläinen, FM, Turun yliopisto, Venäjän kieli
Geda Paulsen, FM, Åbo Akademi, Finska språket med litteraturen

Esitelmien tiivistelmät

Terhi Ainiala, Hanna Lappalainen ja Jani Vuolteenaho
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Helsingin yliopisto

”Vanha” ja ”uusi” kontrastien ilmentäjinä
Tapaustutkimus Helsingin Vuosaaren nimeämiskäytännöistä

Tarkastelemme esitelmässämme sitä, miten yhden kaupunginosan asukkaat jakavat asuinalueensa nimeämällä kahtia ja millaista kategorisointia ja identiteettityötä he nimeämisellä tekevät. Tutkimusalueemme Helsingin Vuosaari on näiden kysymysten kannalta kiinnostava kohde, sillä se on laaja, viitenä vuosikymmenenä (1960-luvulta 2000-luvulle) rakennettu alue, joka jakautuu sekä kaupunkisuunnittelultaan että rakennuskannaltaan erilaisiin osa-alueisiin. Erot näkyvät myös asukkaiden sosioekonomisessa ja etnisessä taustassa, ja tätä kautta osa-alueilla on hyvin erilainen imago.

Tutkimus liittyy kahteen Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimushankkeeseen, ”Nimimaiseman muutos” ja ”Helsingin suomea: monimuotoisuus, sosiaalinen identiteetti ja kielelliset asenteet kaupunkiympäristössä”. Nimimaiseman muutos -hankkeessa on tutkittu Helsingin paikannimistöä ja sen käyttöä eri asukasryhmien keskuudessa. Helsingin suomea -hankkeen tavoitteena on Helsingin puhekielen monimuotoisuuden ja identiteetin ilmaisemisen keinojen kuvaaminen, kielellisten asenteiden ja kielitietoisuuden tutkiminen sekä tutkimusmenetelmien kehittäminen. Hankkeiden yhteydessä on tehty mm. haastatteluja. Oman tutkimuksemme pääaineistona ovat yli 50 eri-ikäisen vuosaarelaisen haastattelut. Haastateltavissa on sekä alueen pitkäaikaisia asukkaita että vasta vähän aikaa sitten sinne muuttaneita; osalla on maahanmuuttajatausta. Haastatteluiden lisäksi olemme hyödyntäneet kyselylomakeaineistoa (141 vuosaarelaista vastaajaa).

Esitelmämme fokuksessa ovat nimeämiset, joilla alue jaetaan *vanhaan ja uuteen puoleen* / *Vuosaareen*. Kytkeimme Vuosaaren nimeämisen muussakin paikannimistössä tavalliseen määrittämisen *vanha* ja *uusi* käyttöön. Aineistossamme tarkastelemme sekä metalingvististä puhetta, jossa haastateltavilta eksplisiittisesti kysellään heidän nimien käytöstään, että nimien spontaania käyttöä. Olemme kiinnostuneita esimerkiksi siitä, mihin alueisiin näillä nimityksillä viitataan, millaisessa kontekstissa näitä nimityksiä käytetään ja millaisia kontrasteja ja kategorisointeja niiden avulla tehdään. Alustavien havaintojemme mukaan jako vanhaan ja uuteen puoleen liittyy paljon muuhunkin kuin siihen, että ns. vanha puoli edustaa varhaisempaa rakennuskantaa kuin uusi, vaan näihin nimityksiin kytkeytyy monenlaisia erontekoja ja mielikuvia. Vanha Vuosaari (esim. Keski-Vuosaari, Porslahti, ns. vanha Rastila) edustaa monelle pitkäaikaiselle asukkaalle aitoa oikeaa Vuosaarta, jonka tavaramerkkejä ovat väljyys ja luonnonläheisyys, uuteen (esim. Aurinkolahti, Kallahti, Meri-Rastila) puolestaan liitetään urbaanisuus, liian tiivis rakentaminen ja monenlainen vieraus, joka on yhteydessä alueella asuvaan maahanmuuttajataustaiseen väestöön.

Metodiset lähtökohtamme ovat sosio-onomastiikassa, keskusteluanalyyssissa ja maantieteellisessä alue- ja tilateoriassa. Sosio-onomastista lähestymistapaa edustaa eritaustaisten asukkaiden nimienkäytön vertailu, keskusteluanalyyssia hyödynnämme tarkastellessamme sitä, miten haastateltavat ja haastattelija rakentavat yhdessä vuorovaikutuksen keinoin erilaisia kategorisointeja nimetessään ja rajatessaan alueita.

Kirjallisuutta

- Ainiala, Terhi – Lappalainen, Hanna 2010: Miten Helsingistä puhutaan. – *Virittäjä* 114 s. 71–107
- Myers, Greg 2006: 'Where are you from?': Identifying place. – *Journal of Sociolinguistics* 10/3 s.320–343.
- Vuolteenaho, Jani – Ainiala, Terhi – Wihuri, Elina 2007: Asuntosäästäjien Tapiolasta Helsingin East Endiksi: kaava- ja taloyhtiönimistö Vuosaaren kasvun vuosikymmeninä. – *Yhdyskuntasuunnittelu* 2007: 4 s. 7–29.

Jiddišin kaksi suuntaa

Jiddišin käyttö kotikielenä on jatkuvasti taantunut toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Viime vuosikymmeninä kulttuuriharrastus on innoittanut monia kielen opiskeluun, mutta tämä ei ole palauttanut jiddiisiä ensikielen asemaan.

Äidinkielenä jiddiś on yhä selvemmin rajoittunut tiukan ortodoksisten aškenazijuutalaisten (haredien) perheisiin, jotka Israelissa eivät hyväksy heprean käyttöä arkielämässä ja muissa maissa pitävät etäisyyttä valtakuntaan.

Haredilainen juutalaisuus on lähtöisin Itä-Euroopasta ja siten kuulunut aškenazien perinteisiin. Juutalaisten kahden muun maantieteellisen pääryhmän, sefardien ja mizrahien, keskuuteen haredilaisuus ei vanhastaan ollut levinnyt.

Israelin valtaeliitti on itsenäisyyden alusta asti ollut miltei täysin aškenazilähtöistä. 1980-luvulta lähtien osa sefardien ja mizrahien sosiaalisesta protestista on suuntautunut tiukan linjan uskonnollisuuteen, haredilaisuuteen. Ulkonaisten tunnusten kuten pukeutumisen ohella tämä on ilmennyt myös haredien kielen, siis jiddisin omaksumisena.

Tästä on ollut seurauksena, että kun maallistuneiden juutalaisten parissa jiddiś on äidinkielenä jatkuvasti väistynyt, se on uskonnollisten juutalaisten keskuudessa alkanut saada ensikielisiä puhujia alkuperäisen käyttäjäkuntansa ulkopuolisista ryhmistä.

Anja Arnhold^{1,2}, Martti Vainio², Antti Suni², Juhani Järvikivi³

¹ Department of Linguistics, University of Potsdam, Germany

² Department of Speech Sciences, University of Helsinki, Finland

³ Max Planck Institute for Psycholinguistics, The Netherlands

Accentuation of Verbs: Experimental Evidence from Finnish

It is usually assumed in the literature that Finnish verbs do not receive an accent unless they constitute the narrow focus of the sentence (e.g. Suomi et al. 2008:114). As remarked by Välimaa-Blum (1993:84), this is reminiscent of Schmerling's (1976) observation that English and German verbs are assigned a lower accent than their arguments. Whether the phenomenon should be accounted for in terms of semantic weight (e.g. Bolinger's 1972) or structurally, e.g. in terms of prosodic phrasing (e.g. Kratzer and Selkirk 2007), has been debated extensively, with the discussion centering mainly on data from a few West Germanic languages.

The present work is intended as an empirical contribution to this discussion. It investigated whether Finnish finite verbs in transitive sentences without narrow focus are accented or intonationally shaped by pure interpolation.

We conducted a production experiment with 25 participants, reading altogether 1800 sentences, of which 1554 were retained for the analyses. Twelve different verbs, four for each of the types CVV, CV.CVV and CVV.CVV, were embedded in the target sentences, which were uttered as answers to questions inducing broad focus. Sentence length was varied by the presence or absence of pre- and postverbal adverbials. These adverbials were as semantically empty as possible, so that they could also be expected to be unaccented. As a measure of 'accentedness', the slope between the middle of the first and second syllable nucleus was calculated for each word.

Our results showed that while the pitch slopes of the verbs were influenced by a number of factors in the context, neither statistical modeling nor visual inspection of the pitch contours did support the assumption that the tonal contours of verbs were defined by interpolation. Instead, we found a consistent falling pitch slope on the majority of the verbs. On a whole, however, the verbs in our data had a considerably smaller pitch range than all the other words in the target sentences. Specifically, their range was significantly smaller than that of the adverbials in the same position. This result is however somewhat tentative because of differences in the syllable structure. Thus, while our results imply that the description that Finnish finite verbs are not assigned accents is at least problematic, further experiments are needed.

References

- Bolinger, D., "Accent Is Predictable (If You're a Mind-Reader)", *Language*, 48(3): 633-644, 1972.
- Kratzer, A. and Selkirk, E. "Phase Theory and Prosodic Spellout: The Case of Verbs", *The Linguistic Review*, 24:93-135, 2007.
- Suomi, K., Toivanen, J. and Ylitalo, R., "Finnish Sound Structure. Phonetics, Phonology, Phonotactics and Prosody". Oulu University Press, 2008. Online: <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514289842/isbn9789514289842.pdf>
- Välimaa-Blum, R., "A Pitch Accent Analysis of Intonation in Finnish", *Ural-Altische Jahrbücher*, 12: 82-94, 1993.
- Schmerling, S., "Aspects of English Sentence Stress", Texas University Press, 197

Ääntä ja valtaa: kokemus vastaan auktoriteetti nuorten kielenoppijoiden käsityksissä

Tutkimuksessani olen tarkastellut nuorten suomalaisten kielenoppijoiden käsityksiä englannin kielen oppimisesta bahtinilaisesta, dialogisesta näkökulmasta (Bahtin 1981, 1986). Dialogisessa viitekehityksessä yksilöllistä ja sosiaalista ei pidetä toistensa vastakohtina vaan toisiaan täydentävinä, dialogisen vuorovaikutuksen väistämättöminä rakennusosina (Lähteenmäki 1996). Käsityksiä voidaan tarkastella yksilöllisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksena Bahtinin (1981) äänen käsitteen kautta: ääni on dialogisuudessa näkökulman ja intention metafora, ja siihen kiteytyy sekä tiedon sosiaalinen että yksilöllinen luonne. Bahtinilaisesta näkökulmasta katsottuna käsitykset, kuten kaikki mentaalinen tieto, on luonteeltaan dialogista, vuorovaikutuksellista. Tieto rakentuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja ympäristön kanssa, joten se on perustavanlaatuisesti sosiaalista – mutta jokaisen yksilön kokemukset ovat ainutlaatuisia, yksilöllisiä. Koska tieto on peräisin sosiaalisista konteksteista, se on moniäänistä: se heijastaa yksilön kokemusten historiaa sekä vuorovaikutustilanteissa tavattujen toisten sanoja ja näkemyksiä. Eräät yksilön kohtaamat sanat voivat olla autoritäärisiä sanoja: näkökulmia, jotka täytyy hyväksyä ja toistaa sellaisenaan. Tällaisia sanoja edustavat paitsi vaikkapa todistetut tieteelliset totuudet, myös erilaisten auktoriteettien sanat: nuorten kielenoppijoiden kannalta esimerkiksi vanhempien ja opettajien näkökulmat.

Mutta mitä tapahtuu, kun nuoren kielenoppijan omaksumat ja toistamat autoritääriset näkökulmat kielenoppimisesta eivät ole yhdenmukaisia hänen omien kokemustensa kanssa? Luottaako kielenoppija haastatteluvastauksissaan omaan ääneensä vai toistaako hän autoritäärisen äänen tarjoamia sanoja? Tarkastelen esitelmässäni millaisia ääniä kielenoppijat vastauksissaan toistavat ja kenen äänet saavat heidän kielenoppimista koskevissa käsityksissään tilaa – ovatko auktoriteetit aina oikeassa vai voittaako henkilökohtainen kokemus arvovallan?

Lähteet

- Bahtin, M. 1981. *The Dialogic Imagination. Four Essays* by M. M. Bakhtin. Austin, University of Texas.
- Bahtin, M. 1986. *Speech Genres & Other Late Essays*. Austin, University of Texas.
- Lähteenmäki, M. 1996. Sosiaalisen tuolla puolen. Teoksessa M.-R. Luukka, A. Mielikäinen ja P. Kalaja (toim.) *Kielten kuulossa*. Jyväskylä, Korkeakoulujen kielikeskus, 9–16.

Kieliasennetutkimuksen merkitys vähemmistökielen revitalisaatiossa

Itämerensuomalaisten vähemmistökielten puhuma-alueilla on tutkittu kielisosiosociologian alalta melko paljon kielten yhteiskunnallista asemaa ja käyttöä eri domeeneilla. Sen sijaan kieliasenteiden tarkastelu on jäänyt vähemmälle. Sosiaalitieteissä koko asennetutkimuksen paradigma on keskusteltu aihe, ja sellaiset peruskysymykset, kuten mikä on asenne, miten se eroaa mielipiteestä ja miten sitä tutkitaan, ovat edelleenkin kiistanalaisia. Vähemmistökielen revitalisaatioprosessiin olisi useimmissa tapauksissa kuitenkin hyödyllistä sisällyttää jonkinlaista kieliasennetutkimusta, koska asennetiedon puute voi hidastaa tai vaikeuttaa kielen elvyttämistä.

Kerromme esitelmässämme omien kieliasennetutkimustemme tuloksista. Esimerkit tulevat kahdelta hyvin erilaiselta alueelta: Ruotsin Tornionlaaksosta ja Venäjän Karjalasta. Arola on tutkinut lukioikäisiä nuoria meänkielen puhuma-alueella ja Kunnas iäkkäitä ja keski-ikäisiä karjalaisia vienankarjalan puhuma-alueella. Tutkimuksia tehtäessä on käytetty sekä suoria että epäsuoria asennetutkimuksen menetelmiä eli asenteita on sekä kysytty suoraan että tulkittu materiaalista. Tuloksemme ovat siinä mielessä yllättäviä, että informanttiemme kokemus asenneilmapiiristä on hyvin samankaltainen. Olisi ollut odotettavaa, että tutkimusryhmien ikäero ja Ruotsin ja Venäjän väliset yhteiskunnalliset erot olisivat näkyneet tuloksissa selvemmin. Kuitenkin kysymykset enemmistön asenteista, kielten statuksesta, kielen ja murteen rajoista ja kielen standardisaatiosta herättävät melko samanlaisia ajatuksia kummankin vähemmistökielen puhuma-alueilla.

Arolan tuloksissa näkyy, että meänkielen ja suomen välinen statusero on nuorten parissa suuri. Monet nuoret tuntuvat edelleen pitävän meänkieltä suomen murteena, vaikka kielen eriyttäminen omaksi itämerensuomalaiseksi kielekseen on ollut kielensuunnittelijoiden tärkeimpiä pyrkimyksiä. Arolan haastatteleminen nuorten asenteet ja kielivalinnat eivät korreloi aina keskenään: vähemmistökielen käyttäminen ei tarkoita välttämättä positiivista suhtautumista kieleen ja vähemmistökielen positiivisesti suhtautuva saattaa suosia suomensuomea sekä ruotsia ja englantia niiden statuksen vuoksi.

Kunnaksen tulokset osoittavat, että vienankarjalaiset maallikot hahmottavat kielten ja murteiden välisiä rajoja eri tavoin kuin kielitieteilijät. Myös kielten nimet saattavat merkitä maallikoille eri asioita kuin lingvisteille. Kunnaksen tutkimusten perusteella monet vienankarjalaiset maallikot hahmottavat oman kielensä ja livvin eri kieliksi. Lisäksi on epäselvää, mitä nimitykset ”karjala” ja ”suomi” merkitsevät tavalliselle kansalle. Moni vienankarjalainen nimittää omaa kieltään *suomeksi*, koska käsittää *karjalan* tarkoittavan vain eteläkarjalan murteita tai livviä (ks. Pasanen 2003).

Jotta vähemmistökielen revitalisaatio onnistuisi, olisi tärkeää tutkia, miten tavallinen kansa kielitilanteen ja kielten rajat hahmottaa ja minkälaisia kielen suunnitteluun liittyviä toiveita heillä on. Erityisen tärkeitä olisi tutkia kieliasenteita vähemmistökielisten pienten lasten vanhempien, nuorten ja lasten parissa.

Lähde

Pasanen, Annika 2003: Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta. Pro gradu -tutkielma. Suomalais-ugrilainen laitos, Helsingin yliopisto.

Haitin ja Chilen alkuvuoden 2010 maanjäristysten uutisointi

Tutkimuksessamme vertailemme ensisijaisesti tärkeimmän suomalaisen päivälehdessä, *Helsingin Sanomien*, uutisointia alkuvuodesta 2010 ensin Haitissa ja sitten Chilessä tapahtuneista maanjäristyksistä.

Teoreettinen viitekehys koostuu ensisijaisesti Norman Faircloughin (mm. 1995a; 1995b; 2001) alullepanemasta Kriittisestä Diskurssianalyysistä, mutta olemme niinkään huomioineet esimerkiksi yhtymäkohdat Mediatutkimukseen (vrt. Caldas-Coulthard 2003).

Tutkimuksemme lähtökohdat/-hypoteesit ovat seuraavat:

- 1) Haitin pimennossapitäminen juontaa Haitin vallankumoukseen ja itsenäisyyteen, jonka Haiti saavutti vuonna 1804. Silloisessa (eritoten Amerikoiden) maailmanpoliittisessa kontekstissa entisen orjavaltion itsenäistyminen koettiin uhkana, jota pyrittiin suitsimaan kansainvälisesti mm. varhaisilla ja pitkään jatkuneilla talouspakotteilla.
- 2) Chile on Suomen ja muun maailman näkökulmasta strategisesti tärkeämpi valtio kuin rutioköyhä ja kyykytetty Haiti.
- 3) Vaikka Haitin maanjäristyksen kuolonuhrien määrä ylitti moninkertaisesti Chilen maanjäristyksen uhriluvun, Chilen uhrit saivat suomalaisessa mediassa selvästi enemmän huomiota.
- 4) Länsimainen uutisointi keskittyy länsimaisille ja mieluiten oman maan kansalaisille relevantteihin aiheisiin.
- 5) Suomen tapauksessa on olennaista, että kyseisellä kriisialueella on suomalaisia.

Näistä lähtökohdista analysoimme Haitin ja Chilen maanjäristyksen uutisointia ensisijaisesti *Helsingin Sanomissa*. Toissijaisia analysoitavia kommentteja olemme keränneet mm. nykyisin muodissa olevilta Facebook-foorumeilta.

Jatkossa aiomme laajentaa tutkimustamme myös *El País*- ja *El Tiempo*-lehtien ko. tapahtumien uutisointiin sekä mm. loppu-huhtikuun 2010 Meksikon Oaxacan tapahtumien uutisointiin.

Lähteet

- Caldas-Coulthart, C. R. 2003. "Cross-Cultural Representation of 'Otherness'". En: Weiss, G. y R. Wodak (eds.). *Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity*. Houndsmill: Palgrave Macmillan. 272-296.
- Fairclough, N. 1995a. *Media Discourse*. Londres: Arnold.
- Fairclough, N. 1995b. *Critical Discourse Analysis*. Londres: Longman.
- Fairclough, N. 2001. *Language and Power*. Harlow: Pearson Education.

Antaa-verbi fraseologisena yksikkönä

Sanat eivät esiinny toistensa kanssa sattumanvaraisesti, vaan yhdistämistä ohjaavat toisaalta tiukat valintarajoitukset ja toisaalta taas vapaammat valintapreferenssit. Näin sanan ympäriltä on löydetävissä myötäesiintymien verkosto, ja sana voidaan nähdä itseään laajempuna fraseologisena yksikkönä. Tällaisia sanojen yhteisesiintymiä ohjaavia syntagmaattisia suhteita ovat kollokaatiot, kolligaatiot ja erilaiset semanttiset myötäesiintymät. (Jantunen 2004: 12–29, Jantunen 2010: 359–360.) Esitykseni liittyy tekeillä olevaan väitöskirjaani, jossa selvitän, miten fraseologiaa yksiköitä voi hyödyntää suomi vieraana kielenä -opetuksessa. Kollokaattien merkitsevyydet on laskettu t- ja MI-testien avulla lähinnä Tekstipankin korpusaineistosta Lemmie 2.0 -ohjelman avulla.

Antaa-verbin kymmenen merkittävimmän kollokaatin joukossa ovat allatiivimuotoiset EDUSKUNNALLE, HÄNELLE ja SILLE. Näissä tapauksissa mielenkiintoista eivät ole itse sanat vaan sanojen sijamuoto. Myötäesiintymä ei ole enää pelkästään sanojen välistä yhteisesiintymistä, vaan kyseessä on kieliopillinen myötäesiintymä, kolligaatio. Tämän suhteen olemassaolo saa vahvistusta, kun kollokaatit lajitellaan sijamuodon mukaan: kollokaattien yleisin sijamuoto on allatiivi. *Antaa*-verbi on siis kolligatiivisessa suhteessa allatiivin kanssa. Tilastollisesti merkittäviä kollokaatteja ovat myös MAHDOLLISUUDEN, AIHETTA, TUKENSA ja TILAA. Näidenkin objektina toimivien kollokaattien ja *antaa*-verbin yhdistelmiin liittyy merkittävän usein allatiivi, joten fraseologisen yksikön voi laajentaa edelleen rakenteeksi JOKU ANTAA JOTAKIN JOLLEKULLE. Suomen ison kielioppi käyttää tämäntyyppisestä rakenteesta nimitystä antamismuotti (ANNAN SEN SINULLE), jossa jonkin siirtymistä jonkun hallintaan tai hyväksi kuvaavaan verbiin liittyy habitiivinen adverbiaalitäydennys. (VISK § 478).

Toinen aineistosta selkeästi esille nouseva rakenne on *antaa*-verbin ja A-infinitiivin yhteisesiintyminen. Nämä jakautuvat tilastollisesti merkittävimmän kollokaatin *ymmärtää* ympärille klusteriksi <*antaa ymmärtää, että/ettei*> ja toisaalta permissiivirakenteeksi. *Ymmärtää*-infinitiivi ja *antaa*-lemma muodostavat yli kymmenen prosenttia kaikista yhdistelmistä. Yleisimmät muotoyhdistelmät ovat *antaa ymmärtää* ja *antoi ymmärtää* ja kymmenen seuraavaksi yleisimmän parinkin joukossa on vain kaksi muuta yhdistelmää. Rakenne onkin leksikaalistunut idomiksi (VISK § 454). Toisaalta *antaa*-verbin, genetiivin ja A-infinitiivin muodostamia permissiivirakenteen kaltaisia yhdistelmiä on kaikista *antaa*-lemma+A-infinitiivi-yhdistelmistä noin kolmannes. Näissä rakenteissa *ymmärtää* on hyvin harvinainen. Tämä kertoo sen, että myös nk. permissiivirakenne on yleinen, mutta sitä ei havaitse pelkkiä kollokaatioita tutkimalla, koska rakenteessa esiintyvä infiniittiverbi vaihtelee niin paljon. Kyse ei siis ole niinkään kollokationaalisesta myötäesiintymästä vaan suhde on ensisijaisesti kolligatiivinen.

Semanttisia myötäesiintymiä voi tutkia myös tarkastelemalla *antaa*-verbin monien eri merkitysten aktuaalistumista tietyissä kollokaatioissa tai kolligaatioissa. *Antaa*-lemman, genetiivin ja A-infinitiivin yhteisesiintymien konkordansseista ja myös kollokaatioista erottuu selvästi *antaa*-verbin käyttö ruuanlaittosanastossa (*anna kastikkeen jäähtyä, anna taikinän nousta*). Näissä tapauksissa noodi on lähes poikkeuksetta aktiivin 1. persoonan imperatiivissa ja verbin merkityksenä on lähinnä 'jättää' ('jätä kastike jäähtymään', 'jätä taikinaa nousemaan'). Näin nämä ilmaukset eroavat tyypillisistä permissiivirakenteista, joissa *antaa*-verbin monista merkityksistä aktuaalistuu yleisimmin 'sallia' (*antoi pelin jatkua*) (Leino 2003: 34). Molemmissa tapauksissa rakenne kuitenkin ohjaa kuulijan valitsemaan jonkun muun kuin antamismuottiin (JOKU ANTAA JOLLEKULLE JOTAIN) yleisimmin liittyvän merkityksen 'ojentaa' tai 'tarjota'.

Lähteet

- JANTUNEN, JARMO H. 2004. Synonymia ja käännösuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35.
- JANTUNEN, JARMO H. 2010: "Minulla on aivan paljon rahaa" – Fraseologiset yksiköt suomen kielen opetuksessa. – Virittäjä 113 s. 356–379.

LEINO, JAAKKO 2003: Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys.
SKS, Helsinki

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja
Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Verkkoversio, viitattu 1.3.2010.
Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7

Miten kielellinen tieto rakentuu? Dialoginen näkökulma kielen osaamiseen

Ihmisen kielellistä tietoa on mallinnettu keskenään hyvinkin erilaisissa kieli- ja kognitiotieteellisissä malleissa ja teorioissa usein samaan tapaan. Tyypillisiä ovat olleet esimerkiksi kuvaukset, joissa mentaalinen tieto on nähty eri tasoille sijoittuvina representaatioina, joissa tallentuu joukko ulkoisen kielen perusteella abstrahoituja piirteitä/ominaisuuksia ja joita voidaan käyttää tiettyjen sisäistettyjen yhdistelysääntöjen avulla. Tähän ajatteluun – kuten myös essentialistiseen, formalistisesti ja dekontekstuaalisesti painottuneeseen kielikäsitteeseen – voi suhtautua myös kriittisesti.

Pyrin esitelmässäni esittelemään joitain vaihtoehtoja essentialistiselle kielikäsitteelle ja hypoteeseja sille, miten ihmisen kielellinen tieto rakentuu. Lähtökohtanani on dialogisen kielifilosofian – mutta myös uudemman sosiolingvistiikan – käsitys kielestä ja tästä edelleen johdettu käsitys ihmisen kielellisen toiminnan sosio-kognitiivisesta ja ruumiillisesta luonteesta. Vetoan myös Bahtinin ja Vološinovin käsityksiin siitä, että kielitieteellisen kuvauksen lähtökohtana on pidettävä kielenkäytön konkretiaa. Tukeudun myös sellaiseen kognitiotieteelliseen ja psykologiseen ajatteluun, jossa inhimillistä kielellistä toimintaa tarkastellaan ei-kartesiolaisessa viitekehyksessä. Tällöin toimintaa luonnehtii systeemisyyden ja dialogisuus.

Esittelemässäni vaihtoehdossa kielellisen toiminnan ymmärretään olevan luonteeltaan ensinnäkin sosiaalista: se tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten tai ihmisen rakentaman sosiaalisen maailman eri artefaktien ja työkalujen kanssa. Samalla – vaikka ei yksi yhteen sosiaalisen toiminnan kanssa – mukana ovat myös kognitiiviset prosessit ja tapahtumat. Esimerkiksi puhuttu vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa ei ole ainoastaan silmin ja korvin havaittavaa, vaan myös näkymätöntä toimintaa: erilaisia odotuksia, käsityksiä, intentioita ja ajatuksia sekä prosesseja, joiden avulla vuorovaikutukseen tartutaan ja jolla sitä edistetään. Kolmanneksi kielellinen toiminta on ruumiillista: konkreettisesti ajassa ja paikassa tapahtuvaa, personifioitavissa olevien toimijoiden luomaa fyysistä tapahtumista. Vielä on lisättävä se, että toiminta tapahtuu väistämättä jossain ympäristössä. Päädytään siis holistiseen ajatteluun, jossa kuvauksen kohteena on kieltä käyttävän ihmisen ja hänen ympäristö(je)nsä muodostaman systeemin tarkastelu.

Näistä lähtökohdista tarkasteltuna pyrin esittämään ja kriittisesti tarkastelemaan ainakin seuraavia mahdollisia hypoteeseja kielellisen tiedon luonteesta: 1) kielellinen tieto on luonteeltaan autobiografista, 2) kielellistä tietoa luonnehtii tilanteisuus, 3) kielellinen tieto on modaaliteettisidonnaista, 4) kielelliselle tiedolle on tyypillistä dynaamisuus ja 5) kielellisen tiedon luonteeseen kuuluu jaettuus.

Pro-sanojen *siinä* ja *siellä* semanttisista piirteistä ja suhteesta leksikaalisiin paikanilmauksiin

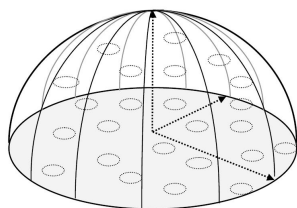
Paikkaan voidaan suomen kielessä viitata kahden tyyppisillä pro-sanoilla. Muotosarjojen *siinä* (*siitä, siihen; tässä, tästä, tähän; tuossa, tuosta, tuohon*) ja *siellä* (*sieltä, sinne; täällä, täältä, tänne; tuolla, tuolta, tuonne*) erona on tavanomaisesti pidetty viittauksen rajoittavuutta ja täsmällisyyttä (ks. *NS, siellä, siinä*). *Iso suomen kielioppi* (§ 726–728) luonnehtii *siinä*-tyyppisiä muotoja *suppea-alaisiksi* ja *siellä*-tyyppisiä muotoja *laaja-alaisiksi*: jälkimmäisillä ”kuvataan paikka laajemmaksi ja rajoiltaan epämääräisemmäksi kuin” edellisillä.

Esitelmässäni pyrin täsmentämään *siinä*- ja *siellä*-tyyppisten muotojen kuvausta ottamalla lähtökohdakseni ”paikan” roolia toimittavien entiteettien moninaisuuden. Oletukseni on, että kummallakin muotosarjalla on abstrakti perusmerkitys, josta käsin syntyy erilaisia tulkintoja erityyppisissä käyttöyhteyksissä.

Aloitan tarkasteluni pro-sanojen *siinä* ja *siellä* semanttisten piirteiden määrittelystä. Keskeisenä kysymyksenä nostan esiin pro-sanojen suhteen leksikaalisiin paikallissijaisiin paikanilmauksiin. Kirjallisuudessa pro-sanojen *siinä* ja *siellä* ero on toisinaan rinnastettu sisä- ja ulkopaikallissijojen väliseen eroon (Hakulinen ja Karlsson 1979: 207–209; Östman 1995). Oma hypoteesini kuitenkin on, että pro-sanojen *siinä* ja *siellä* merkityspiirteissä on ensisijaisesti kyse jostakin muusta kuin *s*- ja *l*-sijojen välisestä erosta, sellaisena kuin tämä esiintyy leksikaalisissa paikanilmauksissa. Hypoteesiani tukevat toiset esimerkit, joissa paikkaa ilmaiseva muoto ei tunne sisä- ja ulkopaikallissijojen vastakkainasettelua (esim. interrogatiivipronomini *missä*, indefiniittinen pronomini *jossakin*). Yleisemmin ottaen tarkasteluni perustana on käsitys, että pro-sanat voivat ilmaista syntaktis-semanttisia piirteitä, joita leksikaaliset lausekkeet eivät ilmennä (ks. esim. Blanche-Benveniste ym. 1987).

Esitän, että *siellä*-tyyppisten muotojen ominaispiirre on käsitteistää paikkana toimiva entiteetti kolmiulotteisena rajallisena *tilana*, joka sisältää epämääräisen määrän täsmällisempiä ankkuripaikkoja.

(1) *siellä* [+tilaviitteinen]

Määritelmän taustalla on yhtäältä oletus *siellä*- ja *sieltä*-tyyppisten muotojen *l*-aineksen yhteydestä paikannimijohtimeen *-lA* (**sikälä* + *nä* > *siyälnä* >> *siellä*, vrt. *sikäläinen*; ks. L. Hakulinen 1979: 38, 59, 90, 127) ja toisaalta Larjavaaran (1990: 116–120, 123–124) esittämä ajatus *siellä*-tyyppisten muotojen *alueviitteisyydestä*.

Siinä-tyyppisten muotojen ominaispiirteeksi taas katson *kontaktin* tai *fusionaalisen* suhteen ilmaisemisen paikannettavan ja paikkana toimivan entiteetin välillä. Toisin sanoen oletan *siinä*-tyyppisten muotojen kantavan niitä sisäpaikallissijojen merkityspiirteitä, jotka eivät juonnu substantiivikantojen leksikaalisesta sisällöstä.

(2) *siinä* [+kontakti, +fusionaalinen]

Esitelmäni toisessa osassa tarkastelen pro-sanojen *siinä* ja *siellä* käyttöä tekstiyhteyksissä, joissa ne tulkitaan samaviitteisiksi jonkin leksikaalisen ilmauksen kanssa. Keskityn esityksessäni tapauksiin, joissa paikan roolia toimittava tarkoite mielletään peruskategorialtaan joksikin

muuksi kuin ”paikaksi”, toisin sanoen esimerkiksi esineeksi, astiaksi, ruumiinosaksi, kulkuvälineeksi, aineeksi jne. Tarkoitukseni on yhtäältä kartoittaa muotosarjojen *siinä* ja *siellä* tyypillisiä käyttökonteksteja ja toisaalta selvittää, millaisia tulkintoja pro-sanat abstrakteine merkityspiirteineen synnyttävät viitatessaan erityyppisiin entiteetteihin. Aineistoni olen koonnut asia- ja kaunokirjallisista teksteistä.

Lähteet

- Blanche-Benveniste, Claire – Deulofeu, José – Stefanini, Jean – van den Eynde, Karel 1987, *Pronom et Syntaxe. L’approche pronominale et son application au français*. Paris : SELAF.
- Duvallon, Outi (painossa), Comment concevoir le rapport entre noms et proformes ? L’exemple des compléments de lieu en finnois. – *Cahiers d’Études Hongroises* 15, s. 157–186.
- Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred 1979, *Nykysuomen lauseoppi*. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004, *Iso suomen kielioppi (ISK)*. Helsinki: SKS.
<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>
- Hakulinen, Lauri 1979, *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava.
- Larjavaara, Matti 1990, *Suomen deiksis*. Helsinki: SKS.
- Laury, Ritva 1996, Pronouns and adverbs, figure and ground: The local case forms and locative forms of the Finnish demonstratives in spoken discourse. – *SKY 1996 Yearbook of the Linguistic Association of Finland* s. 65–92.
- Nykysuomen sanakirja (NS)*, 1967. Helsinki: WSOY.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina 2001, *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Helsinki: SKS.
- Östman, Jan-Ola 1995, Recasting the deictic foundation – using physics and Finnish. – S. A. Thompson & M. Shibatani (toim.), *Essays in semantics and pragmatics* s. 247–278. Amsterdam: John Benjamins.

"Ja nytkin täällä riittää kaiken maailman pikkunäppäriä viisastelemaan Matin ja Mervin jutusta" – Moraaliset metadiskurssit julkisuuden henkilöi- tä koskevista verkkokeskusteluista

Kun julkisuuden henkilöt yhdistetään esimerkiksi tappouhkaus-, pahoinpitely- tai henkirikos-uutisiin, seuraa usein voimakkaita moraalisen-emotionaalista kannanottoja. Julkisuuden henkilöiden käyttäytyminen vaikuttaa usein turvalliselta ja siten myös helpolta puheenaiheelta moraalille keskusteluille, sillä julkisuuden henkilöiden elämää seurattaessa ihmiset voivat ottaa kantaa hyväksyttävään ja paheksuttavaan käyttäytymiseen olematta itse osallisina tapauksissa (ks. esim. Hermes 1999).

Kuitenkin osallistuessaan toisten tekemisten moralisointiin eli toisten käyttäytymisen hyväksymiseen tai paheksumiseen kielenkäyttäjä asettaa samalla myös itsensä alttiiksi moraalille kannanotoille (Bergmann 1998: 288). Näin ollen julkisuuden henkilöiden käyttäytymistä hyväksyessään tai paheksuessaan kielenkäyttäjä ottaa riskin: häntä voidaan paheksua sanomisistaan. Kutsun tällaisia moraalisiin kannanottajiin kohdistuvia moraalista kannanottoja *moraaliseksi metadiskursseiksi*, jotka voivat toteutua toisten keskustelijoiden positiivisena tai negatiivisena arvottamisena. Erityisesti verkkokeskusteluissa, joissa mielipiteet ja tunteet ilmaistaan avoimesti, myös verkkokeskustelijat osoittavat vahvoja positiivisia ja negatiivisia asenteita toisiaan kohtaan (esim. Barnes 2001; Arpo 2005).

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, minkälaisin kielellisin keinoin julkisuuden henkilöihin liittyvää väkivaltatapausta kommentoivat verkkokeskustelijat ilmaisevat moraalisen kannanottonsa toisiaan kohtaan ja mikä on tällaisten moraalisten metadiskurssien rooli suhteessa kannan (*stance*) rakentamiseen. Määrittelen kannan kielenkäyttäjän julkituomaksi asenteeksi, jolla hän yhtäaikaaisesti arvottaa jotakin objektia (*evaluation*), sijoittaa itsensä tähän objektiin nähden tietyllä tavalla (*positioning*) ja on samaa mieltä (*alignment*) tai eri mieltä (*disalignment*) muiden kielenkäyttäjien kanssa (ks. Du Bois 2007).

Tutkimusaineistoni koostuu noin 400:stä Matti Nykäsen ja hänen Mervi-puolisonsa välillä parisuhdeväkivaltaa kommentoivasta verkkokeskusteluviestistä erilaisilta internetin keskustelu-foorumeilta (kuten *Suomi24*, *HS.fi* ja *murhainfo.fi*). Näissä verkkokeskusteluissa ensisijaisena puheenaiheena on joulukuussa 2009 uutisoitu tapaus, jossa Matti Nykäsen kerrottiin pahoinpidelleen puolisoaan. Tutkimusmenetelmänäni käytän kannanottojen analyysiä (*stance analysis*), jota syvennän suhtautumisen analyysillä (*appraisal analysis*, ks. Martin & White 2005). Suhtautumisen analyysin avulla saan tarkemman kuvan siitä, millaisin arvottavin ilmauksin verkkokeskustelijat arvottavat toisiaan.

Tutkimukseni tuo esiin, että rakentamalla moraalista metadiskursseja verkkokeskustelijat ilmaisevat samanmielisyytensä tai erimielisyytensä suhteessa toisiin verkkokeskustelijoihin sekä samanaikaisesti arvottavat heitä objekteina. Lisäksi aineistoni moraaliset metadiskurssit sisältävät moraalista diskursseja, joissa kannan objekteina voidaan nähdä olevan tapauksen osallisina olevat julkisuuden henkilöt.

Lähteet

- Arpo, Robert (2005). *Internetin keskustelukulttuurit. Tutkimus internet-keskusteluryhmien viesteissä rakentuvista puhetavoista, tulkinnoista ja tulkinnan kehyksistä kommunikaatioyhteiskunnassa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja, N:O 39. Luettu 24.2.2010: <http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/arpokeskustelukulttuurit/arpo.pdf>
- Barnes, Susan (2001). *Online Connections: Internet Interpersonal Relationships*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press, Inc.
- Bergmann, Jörg (1998). Introduction: Morality in Discourse. *Research on Language and Social*

- Interaction* 31(3&4), 279–294.
- Du Bois, John. (2007). The stance triangle. Teoksessa Englebretson (toim.) *Stancetaking in Discourse. Subjectivity, evaluation, interaction*, 139–182. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hermes, Joke. (1999). Media Figures in Identity Construction. Teoksessa P. Alasuutari (toim.) *Rethinking the Media Audience*, 69–85. London: SAGE.
- Martin J. R. & P. R. R. White (2005). *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.

Ketkä Kielitoimiston puhelinneuvontaan soittavat ja miksi? Tuloksia asiakaskyselystä 2009

Kielitoimisto on neuvonut kielenkäyttäjiä suomen kieltä koskevissa asioissa puhelimitse jo vuodesta 1945. Vuodesta 1976 palvelun on järjestänyt Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Keväällä 2009 Kielitoimisto teki puhelinneuvonnan asiakkaille kyselyn saadakseen tietoa mm. siitä, ketkä neuvontaan soittavat, mitä he kysyvät ja mihin he tarvitsevat kielineuvoja. Kyselyyn vastasi 523 puhelinneuvonnan asiakasta.

Kyselyn perusteella tyypillinen Kielitoimiston puhelinneuvonnan asiakas on keski-ikäinen, suomenkielinen, korkeakoulusivistyksen saanut nainen, joka soittaa pääkaupunkiseudulta kysyäkseen oikeinkirjoitukseen tai sanan muotoon liittyvää asiaa työssä kirjoittamaansa tekstiä varten. Hän kirjoittaa työssään paljon nimenomaan suomeksi ja soittaa neuvontaan kerran tai pari vuodessa. Hän on myös tutustunut Kielitoimiston verkkosivuihin ja hänellä on käytettävissään useita kielenhuollon lähde-tekstejä, joista hän on etsinyt vastausta ennen neuvontaan soittamista. Hän pitää Kielitoimiston puhelinneuvontaa erinomaisena palveluna, vaikka toivoisikin sen audioloajan olevan pitempi.

Esittelemme kyselyn tuloksia tarkemmin (ks. myös Eronen 2010, Kankaanpää 2010, Eronen & Kankaanpää tulossa; vrt. Hiidenmaa 2001, Räsänen 2001, Lehtinen 1986, Lehtinen 1988) ja pohdimme henkilökohtaisen kielineuvonnan merkitystä ja laajempaa vaikuttavuutta kielenkäyttäjien ja kielenhuollon näkökulmasta.

Lähteet

- Eronen, Riitta 2010: Kysymysten kertomaa. – Ilmestyy *Kielikellossa* 1/2010.
Kankaanpää, Salli 2010: Kielineuvontaa puhelimitse. – Ilmestyy *Kielikellossa* 1/2010.
Eronen, Riitta & Kankaanpää, Salli (tulossa): Finska språkbyråns kundenkät om telefonrådgivningen 2009. – *Språk i Norden* 2010.
Hiidenmaa, Pirjo 2001: Kielitoimiston puhelinneuvonta – kuka kysyy ja miksi? – *Kielikello* 3/2001, s. 25–27.
Räsänen, Matti 2001: Mitä Kielitoimiston puhelinneuvonnasta kysytään? – *Kielikello* 3/2001, s. 28–33.
Lehtinen, Raija 1986: Kielitoimiston puhelinneuvonnan asiakkaat ja heidän ongelmansa. – *Kielikello* 4/1986, s. 16–21.
Lehtinen, Raija 1988: Finska språkbyråns telefonrådgivning. – *Språknemndenes telefonrådgivning*. Nordisk språksekretariats rapporter 9. Oslo, s. 186–208.

FiCLan vuosikokouksesitelmä

FiCLAn (Suomen kognitiivisen kielentutkimuksen yhdistys) toiminnan käynnistymisestä tulee Kielitieteen päivillä kuluneeksi 10 vuotta. Kymmenvuotisen toiminnan kunniaksi FiCLAn johtokunta on päättänyt kutsua yhdistyksen kunniajäseneksi professori Esa Itkonen Turun yliopistosta. Esa Itkonen pitää vuosikokouksesitelmän.

Esa Itkonen
Turun Yliopisto

Induktio ja empatia

Kielitypologian tämänhetkessä metateoriassa Dryer (1997), Croft (2001) ja Haspelmath (2008) olettavat jyrkän eron yhden kielen (esim. K1) kuvauksessa käytettyjen ”deskriptiivisten” kategorioiden ja monien tai jopa kaikkien kielten K1, K2, K3 jne. kuvauksessa käytettyjen ”komparatiivisten” kategorioiden välille. Niinpä esim. *subject-in-English* on jotain aivan muuta kuin pelkkä *subject*. Vain edellisellä on ontologinen vastine, kun taas jälkimmäinen on psykologista todellisuutta vailla oleva ”hyödyllinen fiktio”. Perusteluna on se, että ”komparatiiviset” kategoriat ilmaisevat K1:n, K2:n, K3:n jne välisiä samankaltaisuuksia (*similarities*), mutta nämä ovat vain lingvistin tiedossa. Esim. K1:n puhujilla ei voi olla niistä mitään käsitystä.

Dryer & Co:n ajatteluun sisältyy seuraava virhe. K1:n, K2:n, K3:n jne välisillä samankaltaisuuksilla täytyy olla (induktiivinen) **perusta** kussakin kielessä, ja se on tämä perusta, joka on syytä olettaa psykologisesti todelliseksi. (Toinen vaihtoehto on myöntää, että kielten välillä ei ole lainkaan **aitoja** samankaltaisuuksia.) Edelleen koska komparatiiviset kategoriat syntyvät vähitellen aineiston ja teorian välisessä ”dialektisessä” prosessissa, on mahdotonta, että ne voisivat **kokonaan** irrota aineistolähtökohdastaan. Dialektisen prosessin sijasta voitaisiin yhtä hyvin puhua ”hermeneuttisesta kehästä”. Sellainen löytyy jo yhden kielen sisällä määriteltäessä yksikköjä ja niistä muodostuvia konstruktioita. Hermeneuttista kehää ei tule missään tapauksessa ymmärtää Croftin (2001) tavoin kehämääritelmäksi eli ajatusvirheeksi (ks. Itkonen 2006).

Jatkumo ajattelun mukaisesti K1 voi ilmentää tiettyä komparatiivista kategoriaa suuremmassa määrässä kuin K2, ja K3:sta se voi puuttua kokonaan. Samansuuntaista näkemystä edustaa Givónin (2001) *prototype approach*. Vielä pitemmälle menen Evans & Levinson (2009) edustavat varsinaisia ’kielellisiä universaaleja’ koskevaa skeptisyyttä.

Edellä sanotun perusteella kielitypologian taustafilosofiaksi (tai pikemminkin tämän keskeiseksi osaksi) sopii William Whewellin *consilience of inductions* (ks. Losee 1980: 120-128). Induktio ei siis ole vain yleistys ’monesta kaikkiin’, vaan se käsittää myös monien yleistysten asteittaisen integraation. Leonard Bloomfield ja Paavo Ravila ymmärsivät induktion roolin oikein, kun taas Noam Chomsky ymmärsi sen väärin.

Induktiivisten yleistysten tuloksina olevat kategoriat ja konstruktio on voitava **selittää** ’paljastamalla’ niihin johtaneet prosessit sekä näiden laajemmat kontekstit. Periaatteessa vaihtoehtoja on useita, mutta käytännössä hyväksytään vain sellaiset prosessit, jotka lingvisti pystyy itse rekonstruoimaan (*recapitulate, re-enact*) oman empatiakykynsä nojalla (ks. Itkonen 2003, 2004). Mutta nykyinen darwinistinen *Zeitgeist* estää myöntämästä tätä päivänselvää tosiseikkaa. (Lisättäköön varmuuden vuoksi, että empatiapohjaisia selityksiä on täydennettävä esim. lasten esikielellisen ajattelun tarjoamalla informaatiolla.)

Hermann Paul (1975 [1880]: 349) ilmaisi empatian tärkeyden toteamalla, että teoria ”perustuu siihen kokemukseen, joka näyttää, miten tutkittava prosessi tulee psykologisesti ymmärrettäväksi” (= *auf diese Erfahrung basiert ist, die uns zugleich den einzigen Weg zeigt, auf welchem der Vorgang psychologisch begreifbar wird*). Mutta mitä empatia **on**? Se määritellään introspektion avulla: *empathy = vicarious introspection*; ja se itse määrittelee intuition: *intuition = conventionalized empathy* (ks. Itkonen 2008a, 2009).

Joudutaan vielä kysymään, mikä on – tarkalleen ottaen – empatian avulla paljastettujen ja olemassa olevia kategorioita/konstruktioita selittävien prosessien ontologinen status. Mahdolliset vaihtoehdot saivat Terho Itkoselta mainion luonnehdinnan: ”Varsinainen ongelma, jonka pelkkä synkroninen kuvaus vielä kiertää, on kuitenkin tuo tuttu: ’wie es eigentlich geworden ist?’ Pystyisikö tuommainen kognitiivinen taipumus milloin hyvänsä heijastumaan esittelemieni ilmiöiden tavoin vaikkapa suomessa, vai ovatko nuo heijastumat kerran syntyneet tiettyjen kielellisten edellytysten vallitessa, vakiintuneet osaksi kielen järjestelmää ja sen jälkeen periytyneet polvesta toiseen? Ja jos ovat, pysyvätkö ne nykyään voimassa omalla painollaan vai yhä tuon kognitiivisen taipumuksen tukemina?” (1975: 32). Kun hetkellä h2 kieli **muuttuu** – mutta vasta sitten – nähdään, että hetkellä h1 edellinen vaihtoehto oli tosi. (Vai onko tämä kärjistys?)

Kussakin yksityistapauksessa empatian soveltaminen toteuttaa keino–päämäärä-suhteelle perustuvan **rationaalien selityksen** ideaa. Tämä selitysmalli sopii yhtä hyvin rationaalien kuin irrationaalien käytöksen selittämiseen (ks. Itkonen 1983).

Tiivistäen voidaan todeta, että **induktio** kokoaa aineiston ja **empatia** selittää sen. Ensin tekisi mieli sanoa, että ne ovat typologisen kielitieteen kaksi kivijalkaa. Mutta koska nykyään ei enää muunlaista kielitiedettä olekaan kuin typologista, on sanottava, että ne ovat kielitieteen *tout court* kaksi kivijalkaa.

Ennen kuin aineisto voidaan koota, siihen on oltava pääsy (*access*). Luonnontieteissä tämän pääsyn mahdollistaa ajallis-paikallisiin ilmiöihin kohdistuva aistihavainto, mutta kielitieteessä – aineiston normatiivisen luonteen vuoksi – sen mahdollistaa **intuitio**. Intuitio on havaintoa kompleksisempi sikäli, että se sisältää **suhteen** yhtäältä ajallis-paikallisiin ilmiöihin ja toisaalta normiin. Tämä on siis se perusta, jolla induktio ja empatia (= nämä kaksi ’kivijalkaa’) lepäävät (ks. Itkonen 1978: 5.0–7.0, 2008b).

Lähteet

- Croft, William. 2001. *Radical construction grammar*. Oxford University Press.
- Dryer, Matthew. 1997. Are grammatical relations universal? J. Bybee, J. Haiman & S.A. Thompson (eds.): *Essays on language function and language type*. Amsterdam: Benjamins.
- Evans, Nicholas & Stephen Levinson. 2009. The myth of language universals: Language diversity and its importance for cognitive science. *Behavioral and Brain Sciences*.
- Givón, T. 2001. *Syntax I-II*. Amsterdam: Benjamins.
- Haspelmath, Martin. 2008. Comparative concepts and descriptive categories in cross-linguistic studies. Käsikirjoitus.
- Itkonen, Esa. 1978. *Grammatical theory and metascience*. Amsterdam: Benjamins.
- ___ 1983. *Causality in linguistic theory*. London: Croom Helm.
- ___ 2003. Philosophy of typological linguistics: Intuition, analogy, and empathy. Appendix 5 of *What is language? A study in the philosophy of linguistics*. University of Turku: Publications in General Linguistics 8. (Espanjaksi 2008: *Filosofía de la lingüística tipológica*. Capítulo 31 de *Qué es el lenguaje? Introducción a la filosofía de la lingüística*. Madrid: Biblioteca Nueva)
- ___ 2004. Typological explanation and iconicity. *Logos and Language*.
- ___ 2006. A radical critique of Radical Construction Grammar. T. Haukioja (ed.): *Papers on language theory*. University of Turku: Publications in General Linguistics 10.
- ___ 2008a. Concerning the role of consciousness in linguistics. *Consciousness Studies*.
- ___ 2008b. The central role of normativity in language and linguistics. J. Zlatev, T. Racine, C. Sinha & E. Itkonen (eds.): *The shared mind: Perspectives on intersubjectivity*. Amsterdam: Benjamins.
- ___ 2009. The true nature of typological linguistics. J. Zlatev, M. Andrés, M. Johansson Falck & C. Lundmark. (eds.): *Studies in language and cognition*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Itkonen, Terho. 1975. Ergatiivisuutta suomessa II. *Virittäjä*.
- Losee, John. 1980. *A historical introduction to the philosophy of science*. Oxford University Press.
- Paul, Hermann. 1975 [1880]. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Tübingen: Niemeyer.

Markku Filppula ja Ulla Vanhatalo
Langnet

Langnet-info Kielitieteen päivillä Helsingissä 2010

Valtakunnallinen kielentutkimuksen tutkijakoulu Langnet järjestää Helsingin kielitieteen päivillä kahden sektioesitelmän mittaisen infotilaisuuden Langnetista. Tilaisuus on suunnattu kaikille Langnetin toiminnasta kiinnostuneille. Tilaisuuden ensimmäisessä osiossa kerrotaan mm. Langnet-opiskelijoiden profiileista ja Langnetin menneistä ja tulevista opiskelijahauista. Toisessa osiossa kerrotaan Langnetin toiminnan organisoitumisesta tulevaisuudessa. Osansa ajasta saa Opetusministeriön ja Suomen Akatemian käynnistämä tutkijakoulureformi, joka vaikuttaa voimakkaasti myös Langnetin toimintaan. Tilaisuudessa ovat paikalla Langnetin johtaja Markku Filppula, koordinaattori Ulla Vanhatalo ja mahdollisuuksien mukaan myös Langnetin luottamushenkilöitä. Yleisö voi esittää kysymyksiä kaikesta Langnetin toimintaan liittyvästä.

Painetuista lukemistoista vanhan kirjasuomen virtuaaliopintoihin

Vanhaa kirjasuomea on opetettu koulussa ja yliopistossa toistasataa vuotta. Alkuun opiskeltiin pelkästään kirjallisuutta, mutta vähitellen tekstivalikoimiin tuli mukaan myös kielitietoa, etenkin sanaselityksiä. Varsinaisten oppikirjojen esikoinen, W. Tarkiaisen ja O. J. Brummerin *Poimintoja vanhemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta*, julkaistiin 1913. Lukemistoja painettiin 1900-luvun aikana puolentusinaa: A. V. Koskimiehen *Agricolasta Juteiniin. Kirjallis- ja kielihistoriallisia näytteitä vanhemmasta kirjallisuudesta* 1921, Martti Rapolan *Vanhan kirjasuomen lukemisto* 1959, Väinö Kaukosen ja Vilho Suomen *Ruotsin ajan runoa ja proosaa* 1967 sekä Laila Lehkoi- sen ja Silva Kiurun *Kirjasuomen kehitys* 1989. Painettujen lukemistojen jälkeen oli uusimuotoi- seen opiskeluun soveltuvan verkkokirjan vuoro. Tammikuussa 2009 julkistettiin oppimateriaali *Virtuaalinen vanha kirjasuomi eli Vvks* (<http://www.vvks.info>).

Esittelemme ensin lyhyesti vanhan kirjasuomen painetut lukemistot, niiden tavoitteet ja kohderyhmät. Näytämme taulukkoluvuin, miten vanhan suomen vuosisadat, 1500-, 1600- ja 1700- luku, edustuvat oppikirjojen teksteissä ja mikä on mahdollisesti vaikuttanut tekijöiden valintoihin. Historiikkikatsauksen jälkeen kerromme, mitä *Vvks*:lle kuuluu v. 2010: miten nykyistä aineistoa hyödynnetään ja mitä uutta on tekeillä tai jo piilossa salasanan takana.

Työryhmämme sai vuodeksi 2010 hankeapurahaa Jenny ja Antti Wihurin rahastosta sekä Koneen Säätiöltä, joten olemme lähteneet toteuttamaan apuraha-anomuksiin kirjattuja tavoitteita. Monipuolisuudestaan huolimatta *Vvks* käsittää nykyasussaan vain ”vanhimman” kirjasuomen eli 1500- ja 1600-luvun ajan. Jatkohankkeessa sen eri osioihin lisätään 1700-luvun ja soveltuvien osin 1800-luvun alkuvuosien aineistoa. Uudistettuna ja laajennettuna *Vvks* kattaa vanhan suomen koko kolmisatavuotisen kauden (n. 1540 - 1820). Kommentoimme esityksessämme myös jatkohank- keen tekstiosion sisältöä: miksi on valittu juuri nämä tekstit eikä jotakin muuta.

Suomen kielen ja Suomessa puhuttavan romanikielen suhde

Suomen kielen ja Suomessa puhuttavan romanikielen suhde on ollut yksi romanilingvistiikan painoaloista aina 1900-luvun alkupuolelta saakka (esim. Ariste 1940; Valtonen 1968; Sammallahti 1972; Leiwo 1999; Granqvist 1999a, 2002b, 2007, tulossa; Pirttisaari 2002, 2004a, 2004b, 2005). Esitelmässäni hahmotan suomen fonologisen, morfosyntaktisen ja leksikaalisen vaikutuksen keskeisimpiä suuntaviivoja. Näkökulmana on Van Coetsemin (1988, 2000) transfer-ilmidiöiden jaottelu lainaamiseen ja impositioon.

Suomen fonologiset prosessit ovat lainautuneet Suomen romanikieleen laajamittaisesti fonotaktisia rajoituksia ja prosodisia piirteitä myöten, kun taas muotorakenne on sekoitus konservatiivisia piirteitä ja innovaatioita. Suomen morfologisia eksponentteja esiintyy romanikielisessä puheessa harvoin, mutta suomesta puuttuvia morfologisia oppositioita on kadonnut. (Valtonen 1968; Pirttisaari 2004a.) Syntaksi on niitä kielen osa-alueita, joihin suomi on vahvimmin vaikuttanut. Romanikielen abstrakti syntaktinen rakenne muistuttaa paljolti suomea. Strukturaalinen impositio näyttää erityisen hyvin suomen kieliopillisen rakenteen kopiointina hyödyntäen romanikielen alkuperäisiä resursseja.

Samalla on mielenkiintoista havaita, että suomen vaikutus romanikielen leksikkoon on jäänyt vähäisemmäksi, joskin käännöslainoja on runsaasti. Selkeää syytä suomalaisten lainasanojen vähyyteen ei voida osoittaa. On oletettu, että suomalaisia lainoja pyrittiin joko välttämään romanikielen salakielifunktion vuoksi (Valtonen 1968: 241–254; Sammallahti 1972: 31–32; Leiwo 1999: 129). Romanien romanikielen taito saattoi olla jo 1800-luvulla niin heikkoa, ettei suomalaisia lainoja enää kyetty adaptoimaan. Merkkejä romanikielen attritiosta esiintyi jo 1700-luvulla (Valtonen 1968: 21, 34). Suomesta tuli romaneilla lingvistisesti dominantti kieli viimeistään 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin voidaan osoittaa suomen vaikuttaneen rakenteellisesti romanikieleen (Granqvist, tulossa). Toisaalta on mahdollista, etteivät suomalaiset lainasanat kelpanneet romanien keskinäiseen kommunikaatioon, koska eri aikoina Suomeen saapuneiden romaniryhmien suomen kielen taidossa oli suuria eroja.

Kirjallisuus

- Ariste, Paul 1940. Über die Sprache der finnischen Zigeuner. – *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat, Annales Litterarum Societatis Esthonicae* 1938/2: 206–221.
- Van Coetsem, Frans 1988. *Loan phonology and the two transfer types in language contact*. Dordrecht: Foris.
- — 2000. *A general and unified theory of the transmission process in language contact*. Heidelberg: Universitätsverlag, C. Winter.
- Granqvist 1999a Vowel Harmony in Finnish and Finnish Romani. *SKY Journal of Linguistics* 12: 27–44.
- — 2002b. Finnish Romani Phonology and Dialectology. *SKY Journal of Linguistics* 15: 61–83.
- — 2007. Granqvist, Kimmo, 2007. *Suomen romanin äänne- ja muotorakenne*. Suomen Itämaisen Seuran Suomenkielisiä julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 145. Helsinki: Yliopistopaino.
- — tulossa. Lyhyt johdatus romanikieleen.
- Leiwo, Matti 1999. Suomen romanikielen asemasta ja huollosta. Pekkola, Seppo (toim.) *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhlaakirja*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, s. 127–139.
- Pirttisaari, Helena 2002. Suomen romanin partisiippien morfologiaa. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.
- — 2004a. Contact-induced changes in Finnish Romani. Luettu 15.2.2010.
<http://www.ling.helsinki.fi/kielitiede/20scl/abstracts.shtml#Pirttisaari>.

- — 2004b. Variation and change in the verbal morphology of Finnish Romani. Nenonen, Marja (toim.) *Papers from the 30th Finnish Conference of Linguistics, Joensuu, May 15–16, 2003*. Joensuu: University of Joensuu, s.178–84.
- — 2005. A functional approach to the distribution of participle suffixes in Finnish Romani. Schrammel, Barbara, Dieter W. Halwachs & Gerd Ambrosch (toim.) *General and Applied Romani Linguistics. Proceedings of the 6th International Conference of Romani Linguistics*, München: LINCOM Europa, s.114–127.
- Sammallahti, Pekka 1972. Mustalaiskielen erikoispiirteitä. *Zirikli*.
- Valtonen, Pertti 1968. Suomen mustalaiskielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen valossa. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto.

Eiku keskustelussa: korjauksen partikkeli?

Eiku on keskustelupuheessa melko taajaan esiintyvä partikkeli, jonka käyttöä ei juurikaan ole tutkittu. Esitelmässämme tarkastelemme *eiku*-partikkelin käyttöä suuressa joukossa erilaisia puhelin- ja kasvokkai keskusteluita (*eiku*-esiintymiä noin 250). Kartoitamme ennen kaikkea partikkelin esiintymiskonteksteja ja sitä, mitä *eiku*:lla erilaisissa ympäristöissä tehdään. Esitelmä on osa laajempaa tutkimusprojektia, jossa tulemme tarkastelemaan partikkelin käyttöä myös suhteessa sen kielipillistamiin elementteihin (kieltosana *ei* + konjunktio *ku(n)*), diakroniseen kehitykseen sekä käyttöön myös erilaisissa vapaamuotoisissa kirjoitetuissa tekstilajeissa.

Aiemmissa tutkimuksissa *eiku* on noussut esiin ensisijaisesti korjauksen partikkelina (keskustelun korjausilmiöistä, ks. esim. Sorjonen 1997): Sorjonen & Laakso (2005) tarkastelevat sitä puhujan itsekorjauksissa ja Haakana & Kurhila (2009) toisen puheeseen suuntautuvissa korjauksissa. Kuten näissä tutkimuksissa todetaan, *eiku* ei ole korjausten kannalta välttämätön, sillä korjauksia voidaan tehdä myös ilman sitä; se on kuitenkin korjausten kannalta sikäli keskeinen, että sillä voidaan yksiselitteisesti osoittaa korjauksen olevan käynnissä. Sorjonen & Laakso (mt.) esittävätkin, että *eiku* on leksikaalistunut nimenomaan korjauksen partikkeliksi. Aiempaa, varsinaisesti *eiku*-partikkeliin keskittyvää tutkimusta ei kuitenkaan ole tehty.

Tutkimuksemme yhtäältä vahvistaa kuvaa *eiku*:sta korjauksen partikkelina, toisaalta laajentaa käsitystä sen vuorovaikutustehtävistä. Partikkelia käytetään aineistossamme osana monenlaisia korjausjaksoja: puhujan itsekorjauksissa (esim. V: *ne tulee varmaan huomenna perille. eiku tänään.*), toisen puheeseen suuntautuvissa suorissa korjauksissa (esim. T: *Kati halus et puol neljän maissa oltas siellä, Håkansböössä. – R: eiku Hiekkisessä.*) ja korjaavissa vastauksissa yhteen korjausaloitetyyppiin, ymmärrysehdokkaisuun (esim. O: *tulen sitte joskus. – M: perjantaina? – O: eiku varmaa torstai-iltana.*). *Eiku*-alkuiset vuorot esiintyvät myös vastauksina kysymyksiin, jolloin niiden voi nähdä korjaavan kysymykseen sisältyviä oletuksia.

Aineistossamme on kuitenkin myös runsaasti tapauksia, joissa *eiku*-partikkelin käyttö ei näytä liittyvän korjaamiseen – ainakaan siinä merkityksessä, jossa korjaamisen käsitettä on totuttu käyttämään. Tällaisia käyttöjä luonnehtii pikemminkin se, että *eiku* osoittaa erilaisia siirtymäkoh- tia: siirtymää esimerkiksi vakavasta puheesta ei-vakavaan (ja päinvastoin), esisekvenssistä varsinaiseen puheenaiheeseen (esim. soiton syyhyn) tai sivupoluille lähteneestä puheesta takaisin päälinjalle. Usein *eiku*-alkuinen vuoro myös tarjoaa selityksen jollekin aiemmin esiin tuodulle tai implikoidulle asialle.

Keskityimme esitelmässämme viimeksi kuvattuihin käyttöihin ja pohdimme niiden kautta 1) *eiku*-partikkelin profiilia (onko kaikissa käytöissä jotakin korjauksen kaltaista, vai onko *eiku*-partikkelilla ehkä muitakin merkitysulottuvuuksia kuin korjaavuus) sekä 2) sitä, millaiseksi hahmottuu korjaamisen ja toisaalta muunlaisen vuorovaikutuksen etenemistä koskevan säätelyn suhde. Myös viimeksi luonnehdituissa käytöissä voidaan ajatella olevan kyse vuorovaikutuksen linjan ”korjaamisesta” sikäli, että *eikua* käyttämällä osallistujat nostavat näkyville tiedon vuorovaikutuksen oletetusta etenemisestä ja palauttavat keskustelun lähtökohdaksi jonkin edellä implikoidun näkökulman. Toisaalta on mietittävä, mitä kaikkea voidaan korjata – ja mihin asti korjaamisen käsitettä kannattaa ulottaa.

Lähteet

- HAAKANA, MARKKU & SALLA KURHILA 2009: Other-correction in everyday interaction: some comparative aspects. Teoksessa: Markku Haakana, Minna Laakso & Jan Lindström (toim.), *Talk in Interaction. Comparative Dimensions*, s. 152–179. Helsinki: SKS.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1997: Korjausjäsenitys. – Teoksessa: Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet*, s. 111–137. Vastapaino: Tampere.
- SORJONEN, MARJA-LEENA & MINNA LAAKSO 2005: Katko vai *eiku*? Itsekorjauksen aloitustavat ja vuorovaikutustehtävät. – *Virittäjä* 109: 244–271.

Itsestäänselvyyden intonaatio kategorisoinnin keinona

Esityksemme käsittelee sitä, miten intonaatiota voidaan hyödyntää asenteen ja ryhmään kuulumisen osoittamisessa. Tarkastelun kohteena on intonaatiokuva, jolla puhuja osoittaa, että edellä esitetty kysymys on hänestä itsestään selvä ja tässä mielessä epäodotuksenmukainen, jopa kummallinen. Analysoimme ilmiötä keskusteluanalyysin metodein.

Tutkimamme intonaatiokuva esiintyy pääasiassa yhden sanan mittaisissa NP-muotoisissa vuoroissa, joissa sävelkulku alkaa korkealta ja liukuu jo ensimmäisen tavun aikana nopeasti alas (esim. ↑*suomee*). Olemme toistaiseksi tarkastelleet kuviota yhdessä kontekstissa, teemahaastatteluissa. Toisissa maahanmuuttajataustaisilta koululaisilta kysytään heidän ystäviensä kanssa käyttämistään kielistä, toisissa Helsinkiin muuttaneilta aikuisilta tiedustellaan heidän Helsingistä käyttämäänsä nimeä. Molemmissa tapauksissa haastattelija käyttää avointa hakukysymystä, jossa vastausvaihtoehtoja ei ole spesifioitu (esim. *mitä kieltä te puhutte yhdessä*). Vuoro, jossa intonaatiokuva esiintyy, toimii vastauksena edeltävään kysymykseen, mutta intonaation avulla haastateltavat ilmaisevat, että kysytyn asian pitäisi olla haastattelijalle selvä. Näin he myös osoittavat kuulumisensa johonkin ryhmään (esim. tietyn nimivariantin käyttäjiin ja sitä kautta tietynlaisiin helsinkiläisiin) itsestään selväksi. Esitelmässämme pohdimme, miten tällainen implisiittinen tapa kategorisoida itsensä ja toiset suhteutuu eksplisiittisempiin kategorisointikeinoihin ja asenteen ilmaisemiseen.

Tutkimuksemme on osa Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta ”Helsingin suomea: monimuotoisuus, sosiaalinen identiteetti ja kielelliset asenteet kaupunkiympäristössä”. Kyseessä on Helsingin yliopiston suomen kielen oppiaineen ja Kotimaisten kielten tutkimushanke yhteishanke, jonka tavoitteena on Helsingin puhekielen monimuotoisuuden kuvaaminen, identiteetin ilmaisemisen keinot, kielellisten asenteiden ja kielitietoisuuden tutkiminen sekä tutkimusmetodien kehittäminen. Tässä esiteltävän tutkimuksen aineisto on peräisin Halosen osahankkeesta, jossa tutkitaan kuudesluokkalaisten suomen kielen taitoa, sekä helsinkiläisten nimien käyttöä koskevaa tutkimuksesta, jota Lappalainen on tehnyt yhdessä Terhi Ainialan kanssa. Kokonaisuaineisto koostuu kymmenistä yksilö- ja ryhmähaastatteluista, joista toistaiseksi on löytynyt muutamia esimerkkejä tutkimastamme intonaatiokuvista.

Katsaus filosofian historiaan merkitys- ja lauseopillisten näkökohtien ja seikkojen kannalta

Viime aikojen amerikkalaisvaikutteisessa kielentutkimuksessa on käsitelty paljolti ja pitkälti samoja ja samantapaisia kysymyksiä kuin länsimaisessa filosofisessa tieto-opillisessa perinteessäkin. Koska omat lähtökohtani näiden kysymysten tarkasteluun ovat alun perinkin olleet juuri eurooppalaisessa perinteessä, olen kuitenkin itse välttänyt koko ”kognitiivisen kieliopin” nimityksen käyttöä. Olen esitellyt ja käsitellyt Kantin tieto-oppia tältä pohjalta useissa esityksissä (KTP:t 1991, 2004, 2007) ja julkaisuissa (ks. 1991 ja 2006; muutkin ovat toki kiinnittäneet huomiota Kantiin, esim. englantilainen kielifilosofi Strawson). Olen käsitellyt myös suomen kielen erityiskysymyksiä puhdetöikseni monissa viime vuosien esityssarjoissani, mutta koska mielestäni suomen erityiskysymykset eivät tarjoa tätä nykyä sen kummempaa älyllistä haastetta kuin 1) sen seikan selvittäminen, kumpi objektimuoto – partiaali- vai totaali- muotoinen – on tunnusmerkitön, ja toisaalta 2) infinitiivin tunnuksen luonteen selvittäminen ja kunnollinen kuvaaminen, oma päähuomioni on tätä nykyä jo yleisempien kysymysten tarkastelussa, jos kohta kielellisestäkin näkökulmasta. Tarkastelen esityksessäni merkitys- ja lauseopin yhteyksiä tieto-opilliseen perinteeseen.

Kielitieteestä nykyaikaisessa mielessä voidaan puhua 1700-luvulta lähtien, mutta jo tätä ennen muodostunut ja esiintynyt kieliopillinen perinne – ts. ns. perinteinen (tai klassinen) kielioppi – on tarjonnut huomionarvoisia tuloksia – ja kieliopillinen perinne on ollut monessa suhteessa yhteydessä ja vuorovaikutuksessa länsimaisen filosofisen (ja loogisen) perinteen kanssa – semminkin kun tieteiden aloittainen eriytyminen on sekin verraten myöhäinen ilmiö. Esim. Fillmoren uutuuksena esitelty ”sijakielioppi” (1968) palautuu sekin merkitysopillisten kaasusten perinteeseen sisällölliseen kuvaukseen ja viime kädessä Aristoteleen kategoriaoppiin, joka on vaikuttanut perinteeseen kielioppiin ja jonka pohjalta kehittyi jo 1200-luvulla spekulatiivinen kielioppi (ks. Knuutila 1979), joka ajateltiin kaikille kielille yhteiseksi: lähtökohtana oli Aristoteleen kategoriaopin mukainen käsitys siitä, miten oliot määreineen todellisuudessa jakautuvat eri ryhmiin, ja pyrkimyksenä oli osoittaa, että kielen perusrakenne täsmällisesti jäljittelee todellisuutta, jakamalla ilmaukset eri luokkiin sen perusteella, mikä merkitys niillä on lausekokonaisuuden osana (vrt. strukturalismi, fregeläinen funktionaalinen logiikka) ja miten ne merkitystavallaan ilmaisevat olioiden olemisen tapaa. Samaten Langacker (1990, 1999, vrt. Kainlauri 2004) lähtökohtaisesti oikeastaan toistaa fysiikassa ja filosofiassa jo 1600- ja 1700-luvuilla saavutettuja tuloksia (Hobbes, Newton, Locke, Hume, Kant) ja hyödyntää mm. matemaattisen fysiikan koordinaatiivista kuvaustapaa. Jostakin syystä tällaisista yhteyksistä amerikkalaisuuntaisessa kielentutkimuksessa ollaan kuitenkin pääasiallisesti autuaan tietämättömiä. (Tietoisemmin on hyödynnetty logiikan välineitä.)

Koska Kant on länsimaisen filosofian keskushahmo ja tukipiste – samaan tapaan kuin Newton klassisessa fysiikassa (ks. Lehti et al. (toim.) 1988) ja Bach (ks. Virtamo–Kauko 1980) musiikin saralla, Kant onkin tarjonnut hyvän lähtökohdan tällaisten kysymysten tarkasteluun; semminkin kun Kant vaikutti Peircen ja Fregen ajatteluun (ks. Haaparanta 1998) ja kun viime vuosisadan filosofia uppoutui paljolti kielellisten kysymysten tarkasteluun ja Wittgensteinin ja Kantin filosofialla on yhtymäkohtia (ks. von Wright 1982, Stenius 1960) (oma filosofinen esikuvani on kuitenkin Bertrand Russell). Myös Grice on ammentanut maksimiinsa (1975) kantilaisesta lähteestä. Kognitiivista lähestymistapaa kielikysymyksissä on arvosteltu menetelmällisestä sekaavuudesta (ks. Kenttä 2004), mutta käsittelemällä näitä kysymyksiä soveltuvalla tavalla vuoron perään eri alojen ja suuntien tarjoamissa viitekehyksissä asiaan saataneen metodista ryhdikkyyttä. Ongelmana on toki filosofian oma ns. kurjuus (eli tulosten epävarmuus tai likilaskuisuus), mutta jos kantilaisen kriittisen idealismin asemesta omaksutaan normaalin (valistuneen) todellisuuskäsityksen mukainen ns. terveen (maalais)järjen ja (nääviin ja) kriittisen realismin kanta (vrt. Kaila 1985), käyttökelpoista yleistä semantiikkaa pohja- ja peruskäsitteineen ei tarvitse kaukaa hakea kielellisten kysymysten kannalta.

Turkulainen suomen kielen puupankki

Tutkimusprojektissamme Turun yliopiston Informaatioteknologian laitoksella kehitetään ensimmäistä vapaasti saatavilla olevaa suomen kielen *puupankkia*, eli syntaksimerkinnoilla varustettua korpusta. Projektin tavoitteena on luoda lisäresursseja suomen kielen tutkimiseen. Puupankkia on mahdollista käyttää laajoihin korpustutkimuksiin suomen syntaksista, samoin kuin kieliteknologiamenetelmien, kuten tilastollisen jäsentimen, kehittämiseen. Tällä hetkellä arvioimme, että puupankin lopullisen version kooksi tulisi noin 10.000 virkettä. Ensimmäinen, suppea versio puupankista on julkaistu, ja se on ladattavissa osoitteessa <http://bionlp.utu.fi/fintreebank-finnish.html>.

Puupankkiin pyritään saamaan valikoima eri tekstilajeja edustavia tekstejä. Tämänhetkessä versiossa tekstit ovat suomenkielisen Wikipedian tekstejä, ja tämän version julkaisemisen jälkeen olemme ottaneet mukaan tekstejä myös suomenkielisistä Wikiuutisista, Wikipedian kaltaisesta vapaasti muokattavista projektista, joka keskittyy ajankohtaisiin tapahtumiin. Olemme pyytäneet ja saaneet luvan liittää puupankkiin jonkin verran blogikirjoituksia, ja tulevaisuudessa aikomuksemme on pyytää lupaa myös ylioppilastutkintoaineiden käyttöön. Kaiken tekstin käyttämisen perusedellytyksenä on, että sen saa julkaista uudelleen vapaalla lisenssillä, koska käsityksemme mukaan puupankin tulee olla julkisesti kaikkien saatavilla oleva resurssi.

Puupankin syntaksimerkinnot tehdään käyttäen Stanfordin yliopistossa kehitettyä riippuvuusesitystä (engl. Stanford dependency scheme) käyttäen. Tämän esitystavan on aiemmissa tutkimuksissa todettu sopivan hyvin kieliteknologiayhteyksiin ja olevan ihmiselle helposti ymmärrettävä. Lisäksi ryhmällämme on aiempaa kokemusta Stanfordin riippuvuusesityksen käytöstä sekä korpuskehityksen että menetelmien kehittämisen näkökulmasta, ja tämä kokemus tuntuisi tukevan käsitystä esityksen sopivuudesta tarkoitukseensa.

Alkuperäinen Stanfordin riippuvuusesitys on kehitetty englannin kielelle, ja siitä on olemassa versio kiinalle. Esitys on kuitenkin pyritty kehittämään suurelta osin kieliriippumattomaksi. Työssämme klinisen suomen kielen parissa olemme havainneet, että tämä esitys tuntuisi pienin muutoksin soveltuvan hyvin myös suomen kielelle. Osa esitykseen tehdyistä muutoksista pystyttiin ottamaan suoraan käyttöön puupankissa, ja lisäksi esitystä on hiukan muokattu yleis-suomen tarpeita vastaavaksi. Kaiken kaikkiaan muutokset ovat pieniä ja Stanfordin riippuvuusesitys sopii suomen kielelle hyvin.

Syntaksimerkinnot puupankkiin tehdään käsin. Jokaisen virkkeen annotoi kaksi eri henkilöä, ja kaikki erimielisyydet ratkaistaan koko ryhmän kesken. Tämän lisäksi puupankille tehdään yhdenmukaisuustarkastuksia, joissa varmistetaan, että vanhatkin syntaksimerkinnot ovat ajan tasalla ja uusimpien annotointipäätösten mukaisia.

Kun puupankki saavuttaa riittävän koon, sitä käytetään luomaan automaattisesti nopea ja vakaa tilastollinen jäsenin suomen kielelle. Tämä jäsenin, samoin kuin puupankki, julkaistaan vapaalla lisenssillä, eli sitä saa vapaasti käyttää mihin tahansa tarkoitukseen. Jäsenintä käyttäen on mahdollista kehittää edistyneitä kieliteknologiamenetelmiä, esimerkiksi sovelluksia tiivistelmien kirjoittamiseen tai tiedon eristämiseen tekstistä.

Puupankin joulukuussa 2009 julkaistu versio kattaa noin seitsemänsataa virkettä. Tällä hetkellä syntaksiannotoitujen virkkeiden määrä on noin kolminkertainen, yli 2000 virkettä. Puupankin tämänhetkinen versio sisältää tekstin ja kunkin virkkeen syntaktisen analyysin. Tutkimme tällä hetkellä mahdollisuuksia lisätä puupankkiin myös tiedot sanojen morfologiasta, ja tulevaisuudessa aiomme mahdollisesti annotoida myös pintasemanttista tietoa.

Suomen romanikielen käyttöön vaikuttavia tekijöitä

Tarkastelen esityksessäni tekijöitä, jotka ovat merkittävästi vaikuttaneet romanikielen käyttöön yksityis- ja julkisuussektoreilla. Yhteiskunnan muutokset ja romanien omat asenteet, kieltä kohtaan ovat kielen säilymisen kannalta edistäviä tai rajoittavia tekijöitä. Kieliyhteisön jäsenten kieli-valinnat heijastavat sosiokulttuurisia normeja ja odotuksia. Lisäksi voidaan erottaa intiimit, epämuodolliset, muodolliset ja ryhmänsisäiset domeenit ja toisaalta aktiviteettien pohjalta määriteltävät domeenit kuten koti, koulu, ammatit, kirkko tai muut kristilliset yhteisöt, media jne., jotka vastaavat kieliyhteisön insituutioita (Fishman 1972a, 1989: 235–239). Kielen säilyminen merkitykseltään yhteisön puhuttuna perhe- ja salakielenä on kokenut rajuja muutoksia (Valtonen 1968: 241).

Romanin käyttöön liittyviä muutoksia ja käyttöaloja on tutkittu varsin vähän. Yksi aiemmista tutkimuksista on Raino Vehmaksen väitöskirjassa ”Suomen romaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen”, jossa hän tarkastelee mm. romanien kulttuuria ja kieltä ja niiden säilymistä (Vehmas 1961: 91–99, 188–189). Tilastotiedot romanien kielitaidosta ja kielen käytöstä perustuivat Sosiaalisen tutkimustoimiston haastattelututkimukseen vuodelta 1954. Toinen tutkimus, Helsingin huoltoviraston 1979 suorittama, sisälsi tutkimustietoa romanikielen taidosta. Tuula Kopsa-Schön (1996: 44) tarkastelee kirjassaan ”Kulttuuri-identiteetin jäljillä” suppeasti myös romanikielen taitoa ja käyttöä. Hän arvioi sujuvimmin romanikieltä puhuviksi yli 65-vuotiaat romanit. Keski-ikäisten (32–64-vuotiaat) kohdalla kielitaito oli hänen selvityksensä mukaan tyydyttävä ja nuorten (–31-vuotiaat) kohdalla heikoin. Edellä mainitut tutkimukset yhdessä suorittamani romanikielen käyttöä koskevassa valtakunnallisessa kenttäselvityksessä (Hedman 2009) vahvistavat sitä käsitystä, että romanikielen taito ja käytön määrä ovat vähentyneet huomattavasti viimeisten 40–50 vuoden aikana.

Romania käyttää eri puhetilanteissa keskimäärin vain kolmannes haastatelluista. Eniten kieltä käytetään kotona lasten ja sukulaisten kanssa. Niillä lapsilla, jotka ovat oppineet romanian vain kotona, on jonkin verran parempi kielitaito, kuin romanian kouluopetuksen kautta saaneilla. Peruskoulua käyvistä romanioppilaista vain noin 10 prosenttia saa nykyään romanikielen opetusta. Ongelmaksi kielen opetukselle ovat koituneet pätevien opettajien puute, koulujen haluttomuus järjestää romanikielen opetusta sekä osittain vanhempien asenteet.

Vanhempien romanien asenteet ovat aiemmin rajoittaneet myös kielentutkimusta, materiaalityöntä ja opetusta. Esityksessäni käy ilmi, miten romanit asennoituvat nykyään em. asioihin. Viime vuosikymmeninä julkista käyttöä on pyritty määrätietoisesti lisäämään ja käyttöaloja laajentamaan erityisesti 1900-luvun lopulla. Ovatko toimenpiteet riittäviä romanikielen elvyttämiseksi vai uhkaako sitä katoaminen?

Lähteet

- Fishman, Joshua 1972a. *Language Maintenance and Language Shift as a Field of Inquiry*. - *Language in Sociocultural Change*. Stanfords University Press. California.
- Fishman, Joshua 1989. *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Avon, UK: Multilingual Matters.
- Hedman, Henry 2009. Suomen Romanikieli: Sen asema yhteisössään, käyttö ja romanien kieliasenteet. - Helsinki : Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2009. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 8.)
- Kopsa-Schön, Tuula 1996. *Kulttuuri-identiteetin jäljillä*. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa. Helsinki: SKS.
- Valtonen, Pertti 1968. Suomen mustalaiskielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen valossa. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto.
- Vehmas, R. 1961. *Suomen Romaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen*. Turku: Turun Yliopisto.

Kielenhuollon ja kielentutkimuksen rajapinnassa

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen eli Kotuksen tulevaisuudennäkymiä selvittänyt työryhmä esitti alkuvuodesta 2010 Kotuksen ydintehtäviksi mm. suomen ja ruotsin kielen **huollon** ja sanakirjatyön sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvän **tutkimuksen**. Kielen huollon ja tutkimuksen välinen suhde on kiinnostava paljon laajemminkin kuin Kotuksen tulevan organisaation kannalta.

Hahmottelen esitelmässäni kielenhuollon ja kielentutkimuksen kosketuspintaa kielenhuoltajana ja kielenhuollon näkökulmasta: Mitä on kielenhuoltoon liittyvä tutkimus – ja mitä se voisi olla? Näyttäytyykö kielenhuolto vain hyötyjänä, tutkimustiedon käyttäjänä ja jalostajana, vai toimiiko suhde vastavuoroisesti, niin että kielenhuollolla on myös jotain annettavaa tutkimukselle? Etsin siis vastauksia kahteen konkreettiseen kysymykseen:

1. Millaista tutkimusta kielenhuoltajat hyödyntävät suosituksissaan, toivovat muiden tekevän – tai tekevät itse?
2. Millaisia tutkimusaiheita, -aineistoja ja kontakteja kielenhuoltajat voivat tarjota kielentutkijoille ja kielitieteellisen opinnäytteen tekijöille?

Esitelmäni pohjautuu paitsi omiin kokemuksiini kielenhuoltajana ja tekstintutkijana myös kyselyihin, jotka on suunnattu Kotuksen sekä eräiden virastojen ja yritysten kielenhuoltajille.

Tekstilajitutkimuksen keskeisiä käsitteitä

Tekstilajitutkimuksen kenttä on kirjava, monitieteinen ja monialainen, ja kentällä vallitsee käsitteellinen yltäkylläisyys. Nykyisessä tekstiyhteiskunnassa onkin tärkeää tutkia viestintätapoja ja kielellisiä käytänteitä monista näkökulmista ja useanlaisista teoreettisista lähtökohdista. Toisaalta olisi ehkä järkevää yrittää löytää eri alojen tutkimuksiin myös yhteistä maaperää ja myös yhteistä kieltä.

Pohdin esitelmässäni niitä keskeisiä käsitteitä, jotka voisivat yhdistää eri alojen tutkijoita tekstilajitutkimuksissaan. Käsittelen mm. sellaisia peruskäsitteitä kuin *teksti*, *konteksti*, *tekstilaji/genre* ja *ideologia*. Lisäksi pohdin joidenkin kielitieteellisiksi ajateltujen käsitteiden, kuten *piirre* ja *merkitys*, mahdollista käyttökelpoisuutta muiden alojen tutkimuksissa.

Esitelmäni perustuu Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tekstilajihankkeessa saatuihin kokemuksiin. Hankkeessa valmistellaan mm. *Tekstilajitutkimuksen käsikirjaa* (työnimi, ilmestyy 2011) laajan monitieteisen tutkijajoukon voimin.

Mutkikas adjektiivien maailma. Adjektiivikollokaatiot virossa ja suomessa

Adjektiivit rikastuttavat kieltämme ja ovat usein lauseessa välttämättömiä. Säästä puhuessamme emme voi sanoa *ulkona on ilma*, vaan täytyy lisätä attribuutti: *lämmiin, hyvä* jne. Attribuutti auttaa selvittämään sanan *ilma* merkityksen: *hyvä ilma* voi tarkoittaa sekä säätä että ilmaa, *raikas/raitis ilma* tarkoittaa ilmaa. Adjektiiveilla, niin kuin sanoilla yleensä, ei esiinny täydellistä synonymiaa. Viron *värske*, sm *tuore* sanaan liittyvät substantiivit *õhk* 'ilma', *puuvili* 'hedelmä', *uudis* 'uutinen', *ajaleht* 'sanomalehti'; suomen *ilma* sanaan liittyy adjektiivi *raikas/raitis*. Viron adjektiivi *kaunis* on merkitykseltään superlatiivinen ja sopii kuvaamaan naishenkilöä, samoin kuin suomen *upea*.

Sellaisia merkitys- ja käyttöeroja on sekä samanlaisilta kuulostavilla että ensi silmäyksellä samaa merkitystä omaavilla viron ja suomen adjektiiveilla paljon. Esitelmässäni haluan käsitellä muutamia tämän kaltaisia tapauksia.

Intensifiointi kielteisissä lauseissa

Esittelen väitöskirjatutkimukseni lähtökohtia ilmiöstä nimeltä intensifiointi (emfaattisuus, voimistaminen) kieltenvälisessä aineistossa. Esitelmässä keskityn morfologisiin ja leksikaalisiin intensifioinnin keinoihin kielteisissä lauseissa. Tällaisia löytyy esimerkiksi suomesta (1), englannista (2), hausasta (3) ja turkista (4).

1. Liikenteen rauhoittaminen kesäaikaan ei olisi **ollenkaan** pahitteeksi.¹
2. “No, not **at all**, definitely not. Not for all the money in the world would I change the way my career has gone.”
3. *bàn dāmu ba kwata-kwata*
'Se ei haittaa minua yhtään.'
4. *Trende yer yok-muş hiç.*
'Junassa ei näytä olevan lainkaan paikkoja jäljellä.'

Nämä katsotaan kieliopillisiksi intensifioinnin keinoiksi. Idiomaattisia keinoja (kuten *I wouldn't do it for all the tea in China* tai *En nukkunut räpäystäkään*), jotka eivät ole lauserakenteesta riippumattomia tai joita käytetään vain tietynlaisten verbien kanssa, ei käsitellä.

Vaikka nämä intensifioijat ovatkin riippumattomia lauserakenteesta, esiintyvät ne tietynlaisissa konteksteissa. Nämä kontekstit ovat alustavan arvioinnin mukaan hyvin sanakohtaisia sekä eri kielten välillä että kielten sisällä. Esimerkiksi turkin *hiç* esiintyessään kysymyslauseessa ei ole kieltä voimistava (5). Hausan *kwata-kwata* voi esiintyä myös positiivisessa lauseessa (6). Toisaalta intensifioijia saatetaan käyttää eri rekistereissä: suomen *missään nimessä* esiintyy pääasiallisesti vain informaalisessa kielen käytössä kielteisissä lauseissa.

5. **Hiç** *sabah güneşin doğuşunu seyretin mi?*
'Oletko koskaan nähnyt auringon nousevan?'
6. *nā mântā kwata-kwata*
'Unohdin täysin.'

Lopuksi esitellään tapaustutkimus muutamista suomen kielen intensifioijista (mm. *yhtään, lainkaan, ollenkaan* ja *suinkaan*), niiden frekvensseistä ja käyttökonteksteista.

Lähteet

- GÖKSEL, ASLI & CELIA KERSLAKE 2005. *Turkish*. Routledge Comprehensive Grammars. London: Routledge.
- JAGGAR, PHILIP J. 2008. Quantification and polarity: negative adverbial intensifiers ('never ever', 'not at all', etc.) in Hausa. In Cyffer, Norbert, Erwin Ebermann & Georg Ziegelmeyer (eds.), *Negation Patterns in West African Languages and Beyond*: 57-69. Typological Studies in Language 87. Amsterdam: John Benjamins.

¹ Esimerkit: (1) CSC Helsingin Sanomat 1995 VK;
(2) www.timesonline.co.uk/tol/sport/racing/article7034703.ece;
(3, 6) Jaggar 2008: 67-68; (4, 5) Göksel & Kerslake 2005: 319.

Kysymyslausekkeen keriminen suomen kielessä

Suomen kielen sisältökysymykset muodostetaan tuomalla kysymyssana tai kysymyssanan sisältävä lauseke lauseen eteen. Siirtynyt kysymyslauseke voi olla monimutkainen, kuten esimerkissä (1b), jossa temporaalirakenne sisältää prepositioliausekkeen, joka saa edelleen NP-täydennyksen. Siirtyneen kysymyslausekkeen sisäinen sanajärjestys on kiinnitetty siten että kysymyssana aloittaa koko lauseen. Muussa tapauksessa kyseessä on tarkistuskysymys, kuten lauseessa (c). Sisältökysymyksen muodostaminen vaatii siis sanajärjestysmuutoksia sekä lauseen, että siirtyvän lausekkeen sisällä.

- (1) a. Pekka menetti auton hallinnan kiihdyttäessään kohti Ravikylää.
b. [Mitä kylää kohti kiihdyttäessään] Pekka menetti auton hallinnan t?
c. [Kiihdyttäessään kohti mitä kylää] Pekka menetti auton hallinnan t?

Sama lausekkeen sisäinen siirtymä voidaan havaita relatiivilauseissa; relatiivipronomini siirtyy välttämättä sen sisältävän lausekkeen eteen.

Tässä esitelmässä ehdotan, että sisältökysymyksen muodostaminen tapahtuu pienissä askelissa jokaisen lausekkeen sisällä. Esimerkkilause (1b) muodostetaan välivaiheiden (2a-c) kautta, joista jokainen kiinnittää sanajärjestyksen. Positiota, johon kysymyslauseke asettuu eri lausekkeiden sisällä kutsutaan *reunaksi* ('edge'). Ilmiötä, jossa kysymyslauseke siirtyy jokaisen aen sisältämän lausekkeen reunalle kutsun kysymyslausekkeen *kerimiseksi* ('snowballing').

- (2) a. mitä kylää
b. [PP [NP mitä kylää] kohti]
c. [AdvP [PP [NP mitä kylää] kohti] kiihdyttäessään]

Vaatimus, jonka mukaan kysymyssanan tulee sijaita kysymyslausekkeen reunalla tietyissä rakenteissa, on raportoitu myös muista kielistä (Cowper, 1987, Webelhuth, 1992, Rappaport, 1995, Aissen, 1996, Szabolcsi, 1994, Koopman, 1997, Grimshaw, 2000, Vries, 2006). Kielitypologisesti suomen kieli on kuitenkin esimerkki kielestä, jossa kysymyslauseen keriminen on erittäin vapaata. Esimerkiksi sanajärjestys voi rajoittaa kysymyslausekkeen sijaintia niin että siirtäminen reunalle ei ole mahdollista (Webelhuth, 1992, Heck, 2008).

Tarkastelen esitelmässäni suomen kielen kysymyslausekkeiden kerimistä ja esittelen kerivien lausekkeiden yhteisiä ominaisuuksia. Ehdotan, että kysymyslausekkeen kerimisen taustalla on yleinen, lausekkeitä yhdistelevä mekanismi, joka minimalistisessa ohjelmassa tunnetaan *Merge*-operaationa (suom. liittäminen, liitostaminen) (Chomsky, 1995). Ehdotan myös, että tämä sama mekanismi toteuttaa kerimisen minkä tahansa lausekkeen sisällä ja lausetason siirtymä tulee nähdä tämän yleisen mekanismin erikoistapauksena. Esitelmäni perustuu valmisteilla olevaan väitöskirjaani, jonka aiheena on suomen kielen kysymyslauseisiin ja informaatorakenteeseen liittyvät siirtymät.

Lähteet

- Aissen, Judith 1996: Pied piping, abstract agreement, and functional projections in Tzotzil. *Natural Language and Linguistic Theory* 14 s. 447–491.
Chomsky, Noam 1995: *The Minimalist Program*. MIT Press, Cambridge, MA.
Cowper, Elizabeth 1987: Pied piping, feature percolation, and the structure of the noun phrase. *Canadian Journal of Linguistics* 32 s. 321–338.
Grimshaw, Jane 2000: Locality and extended projections. Teoksessa M. Everaert P. Coopmans & J. Grimshaw, (toim.), *Lexical Specication and Insertion*. Benjamins, Amsterdam.
Heck, Fabian 2008: *On Pied-Piping*. Mouton de Gruyter.

- Koopman, Hilda 1997: Prepositions, postpositions, circumpositions and particles: The structure of Dutch PPs.
- Rappaport, Gilbert 1995: Wh-movement-in-Comp in Slavic syntax and in Logical Form. *Journal of Slavic Linguistics* s. 308–356.
- Szabolcsi, Anna 1994: The noun phrase. Teoksessa Ferenc Kiefer & Katalin É Kiss, (toim.), *The Syntactic Structure of Hungarian, volume 2* s. 179–274. Academic Press, London.
- de Vries, Mark 2006: Possessive relatives and (heavy) pied piping. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 9 s. 1–52.
- Webelhuth, Gert 1992: *Principles and Parameters of Syntactic Saturation*. Oxford University Press, Oxford.

Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkityseroista

(Itämeren)suomen adpositiojärjestelmän erikoisuuksia on, että etenkin väylää tai suuntaa ilmaisevia adpositioita voidaan usein käyttää sekä prepositioina että postpositioina: *Juoksin pitkin siltaa ~ siltaa pitkin; Hän käveli läpi metsän ~ metsän läpi; Kirkko on keskellä kylää ~ kylän keskellä* (systemistä ja sen historiasta ks. Grünthal 2003, 2005) Prepositio- ja postpositioversioiden eroja on kirjallisuudessa luonnehdittu lähinnä stilistisiksi (mm. ISK: 690), mutta niitä erottaa toisinaan myös merkitys: esimerkiksi aikaa ilmaistaan luontevammin prepositiolla (*Surffailin netissä pitkin päivää ~ ?päivää pitkin; Maassa tapahtui vallankaappauksia läpi 1970-luvun ~ ?1970-luvun läpi*). Myös spatiaalisissa käytöissä on havaittu merkityseroja preposition ja postposition välillä – Leino (1993: 218) toteaa, että ilmaukset *kautta Suomen, pitkin maata ja ympäri kylän ~ kylää* "eivät tarkoita samaa" kuin *Suomen kautta, maata pitkin ja kylän ympäri*, sillä prepositiot ilmaisevat imperfektiivistä väylää, postpositiot kolmiulotteista tilaa. *Keskellä-* ja *ympäri-*adpositioista samantapaisia merkityseroja havaitsee Haukioja (1998) ja *yli-*adpositiosta Salmi (1994:170–172), joka toteaa, että prepositiona *yli* pystyy ilmaisemaan mm. tarkoitteen hajanaista esiintymistä kiintopistealueella (*Haapaa kasvaa yli koko Suomen, Kesällä muikkuparvet ovat hajaantuneina yli järvien*). Tämäntapaiset hajanaista sijaintia tai levittäytymistä kuvaavat lauseet kytkeytyvät *fikttiivisen liikkeen* nimellä tunnettuun ilmiöön (Talmy 2000: luku 2), sillä niissä käsitteistäjän näkökulma ei seuraa osallistujan liikettä vaan liukuu staattisen tilanteen *yli* havainnoiden, mitä kiintopistealueella esiintyy.

Esitelmässämme tarkastelemme väyläadpositioiden prepositiokäyttöjä ja niiden erikoistehtäviä kontrastoiden niitä postpositiokäyttöihin. Aineistona on yleiskielisiä ja kaunokirjallisia tekstejä. Esitämme, että postpositio edustaa luontevimmin väylän liikkeeseen pohjaavaa käsitteistystä, jossa väylä esitetään perfektiivisenä ja konstruoidaan holistisesti etänäkökulmasta. Prepositio taas pystyy ilmaisemaan myös puhtaasti subjektiivista, "skannaukseen" pohjaavaa suuntaista käsitteistystä, jossa väylä esitetään imperfektiivisenä ja konstruoidaan lokaalisesti lähinäkökulmasta. Tarkastelun tueksi ja vertailukohdaksi otamme suomen kielen terminatiivisia ilmauksia koskevat Alhoniemen (1978) sekä Päiviön (2007) tutkimukset. Väyläadpositioiden tapaan terminatiivi-ilmaukset (*jostain asti / johonkin saakka*) kuvaavat väyliä, joilla liikutaan tai joiden varrella esiintyy jotakin. Alhoniemen (1978) esittämä terminatiivi-ilmausten luokittelu tarjoaa siten lähtökohdat myös väyläadpositioiden analysointiin: hänen mukaansa terminatiivit ilmaisevat mm. siirtymää (aito liike), sijaintia (fikttiivinen liike), esiintymistä (oliopaljouden tai aineksen hajanainen sijainti) sekä tilaa, tapahtumista tai toimintaa (= prosessia: tilanteen esiintyminen koko väylän varrella). Analyysissämme ilmenee, että jako sopii myös väyläadpositioiden prepositio- ja postpositioversioiden merkityserojen analysointiin: sijainti- ja siirtymäväylää kuvataan luontevimmin postpositiolla (esim. *Juoksin kaupungin halki, Tie ulottuu metsän läpi*), esiintymis- ja prosessiväylän ilmaisemiseen taas sopii prepositio (esim. *Suppilovahveroita kasvoi siellä täällä läpi metsän ~ ?metsän läpi; Lumipeite oli paksu halki Keski-Suomen ~ ? Keski-Suomen halki*). Kuitenkin prepositio on luontevin myös silloin, kun lause implikoi siirtymää mutta verbi ilmaisee muuta seikkaa (*Junassa luin kirjaa läpi Keski-Suomen ~ ? Keski-Suomen läpi*). Ero heijastaa nähdäksemme postposition kiinteämpää suhdetta verbiin ja vastaavasti preposition kehysmäisyyttä sekä itsenäisyyttä lauseytimestä. Tämä itsenäisyys ja kehysmäisyys taas on ominaisuus, joka tekee prepositioista usein postpositioita luontevampia temporaalisen merkityksen ilmaisijoita.

Lähteet

- Alhoniemi, Alho 1978. Suomen kielen terminatiiveista.– *Rakenteita: Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6 s. 188–206. Turku: Turun yliopisto.
- Grünthal, Riho 2003. *Finnic adpositions and cases in change*. *Suomalais-ugrilaisen seuran*

- toimituksia 244*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Günthal, Riho 2005. Miksi itämerensuomessa on prepositioita? *Virittäjä* 109: 28–51.
- Haukioja, Timo 1998. Rektio ja rajattuus: huomioita suomen adpositioiden rektiosta. – Anneli Pajunen (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*, s. 217–229. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino, Pentti 1993. *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Kieli 7*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Päiviö, Pia 2007. Suomen kielen *asti* ja *saakka*. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75. Turku: Turun yliopisto.
- Salmi, Tiina. 1994. Spatiaalinen ja metaforinen *yli*. – Leino, Pentti ja Tiina Onikki (toim.): *Näkökulmia polysemiaan: suomen kielen kognitiivista kielioppia 2. Kieli 8*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, s. 164–188.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a cognitive semantics. Volume 1: Concept structuring systems*. Cambridge: MIT Press.

Näkökulmia opettajan direktiiveihin

Väitöstutkimukseni käsittelee opettajan direktiivejä eli ohjailevia lausumia suomenkielisten yläkoulujen ja lukioiden ruotsintunneilla. Direktiivit ovat keskeinen osa luokkahuoneen vuorovaikutusta, sillä niitä esiintyy kaikilla oppitunneilla. Direktiivien tavoitteena on saada oppilaat toimimaan opettajan toivomalla tavalla (He 2000). Direktiivejä käytetään kaikilla oppitunneilla, mutta kieltenopetuksessa opettaja joutuu tekemään kielellisen muotoilun lisäksi päätöksen kielivalinnasta eli siitä, käyttääkö hän direktiiveissään äidinkieltä vai kohdekieltä. Tutkimukseni on osa Svenska i toppen -projektia, jonka tavoitteena on löytää ruotsin hyviin oppimistuloksiin vaikuttavia tekijöitä.

Tutkimukseni tavoitteena on analysoida opettajan käyttämiä direktiivejä kontekstissaan, osana opettajan ja oppilaiden välistä vuorovaikutusta. Tutkimukseni avulla etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Missä tilanteissa opettaja käyttää direktiiveissään suomea ja missä ruotsia? Miten opettajan direktiivit jäsentävät työskentelyä luokkahuoneessa? Eroavatko opettajan direktiivit toisistaan peruskoulun ja lukion oppitunneilla? Tutkimusmenetelmänä käytän etnometodologista keskusteluanalyysia (CA). Kerään aineiston lukuvuoden 2009–2010 aikana kahdesta lukiosta ja kahdesta yläkoulusta, joista kustakin tutkimukseen osallistuu yksi opettaja ja kaksi oppilasryhmää. Aineiston laajuus on noin 25 tuntia.

Opettaja voi käyttää direktiiveissään imperatiivi-, kysymys- ja väitelauseita tai nominaalilausekkeita (Hyytiäinen 2007). Imperatiivia, joka on prototyypin tapaan ilmaista direktiiviä (ISK 2004: 1562), käytetään rutiininomaisissa tilanteissa, esimerkiksi kun opettaja kehottaa ottamaan kirjat esiin tai kun hän antaa ohjeita tehtävien tekemiseen. Imperatiivimuotoiset direktiivit voivat olla myös kieltoja tai reaktioita oppilaiden käytökseen. Kysymyslauseen muotoisten lausumien avulla opettaja säätelee luokkahuoneen työrauhaa, pehmentää direktiivejään ja kontrolloi, voiko opetus jatkua. Väitelauseen muotoisia direktiivejä opettaja käyttää antaessaan ohjeita tehtävien tekemiseen ja säädellössään työrauhaa. Nominaalilausekkeita (esim. *tytöt, pojat* tai oppilaan etunimi) käytetään tilanteissa, joissa direktiivi suunnataan yksittäiselle oppilaalle tai oppilasjoukolle. (Hyytiäinen 2007.)

Keskeistä tutkimuksessani on tarkastella luokkahuonevuorovaikutusta yhtenä institutionaalisen vuorovaikutuksen muotona. Opetuskeskustelu on institutionaalista, koska osallistujilla (opettajalla ja oppilailla) on tavoite: opettaa ja oppia jotakin ainetta, esimerkiksi ruotsia. Drew'n ja Heritagen (1992) mukaan kaikelle institutionaaliseen vuorovaikutukselle on yhteistä se, että sillä on tietty tavoite ja että osallistujat suuntautuvat institutionaaliseen tehtävänsä. Institutionaalisisissa keskusteluissa vähintään yksi osallistuja edustaa jotakin instituutiota, esimerkiksi yritystä tai valtionhallintoa (Lindström 2008: 284). Luokkahuoneessa voidaan käydä myös arkikeskusteluja, sillä oppilaat voivat keskustella keskenään esimerkiksi viikonloppusuunnitelmistaan.

Lähteet

- DREW, PAUL – JOHN HERITAGE 1992: *Analyzing talk at work: An introduction*. Teoksessa Drew, Paul – John Heritage (toim.): *Talk at work. Interaction in institutional settings* s. 3–65. Cambridge: Cambridge University Press.
- HE, AGNES WEIYUN 2000: The grammatical and interactional organization of teacher's directives: implications for socialization of Chinese American Children. – *Linguistics and Education* 11(2) s. 119–140
- HYITIÄINEN, JOHANNA 2007: Lärarens direktiv i svenskundervisningen i grundskolan. Pro gradu -tutkielma. HY:n pohjoismaisten kielten ja pohjoismaisen kirjallisuuden laitos
- ISK = HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA-RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS
- LINDSTRÖM, JAN 2008: *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag

Amatöörikerääjän kieli-identiteetti 1900-luvun alkupuolella

Suuren osan (suunnilleen 4 000 000 sanatietoa) Suomen murteiden sana-arkiston aineksesta ovat keränneet tavalliset kansanihmiset. He olivat n. 1880–1920 syntyneitä naisia ja miehiä, osa vain kiertokoulun käyneitä, ja heitä oli eri puolilta Suomea. Näiltä ei-lingvistikerääjiltä pyydettiin 1900-luvun puolimaissa elämäkertoja, joissa heidän toivottiin kertovan harrastuksistaan ja mm. siitä, mikä oli ollut pontimina sanaston keräämiseen. Myös ympäristön suhtautumisesta henkisiin harrastuksiin, erityisesti murteen tallentamiseen, haluttiin tietoja. Saatiin 287 tekstiä.

Lähestyn vastaajien kieli-identiteettiä Bishopin, Couplandin ja Garrettin (2003) mallia soveltaen resurssina, joka koostuu tietoisuudesta, tunteista ja toiminnasta (knowing, feeling, doing). Tarkastelen elämäkerroista sitä, miten yksilö hahmottaa itsensä sosiaalisessa ja kieliyhteisössä ja miten tämä näkyy hänen tekstissään. Haluaako hän esimerkiksi tuoda esiin alueellisen ja sosiaalisen yhteisönsä tyypillisen edustajan:

— olen koittanus säilyttääk kaikellaisii vanhoi esinehii – kirjoi – kaks saunaa ja yhem piänem mökkih, nuarempijen nähtäväks ja Seurasaar säätiön, Suomalaisen kirjallisuuden seuran, Kansallismuseon, Turun ylopištojen kyselyih olen koittanuv vastailij ja näih Sanakirjasäätiön kyselyihkih, Iitim murtehellisii sanoij ja (sen takii = sen täkii) tänkih kirjotin Iitim murtehel (mies; s. 1895),

vai voiko tekstistä havaita sosiaalisen nousun tavoittelua ja pyrkimystä ”sivistyneeseen” yleiskieleen:

patriarkalliselta pohjalta saatuine vaikutteineen ei voi ajatella kotiseututyöstä muuta kuin hyvää. Kotiseututyön arvostus rikastuttaa elämää. Se näkee eri seutujen erilaisuudessa ja eri murteissa elämän rikkautta. Sananlaskulla sanon sen pätevämmiin: ”Arvaa oma tilasi anna arvo toisellekin.” (nainen; s. 1892).

Joihinkin teksteihin sisältyy sekä yleiskieltä tavoittelevia että murteellisia jaksoja. Affektiivisuutta on havaittavissa.

Koska kirjoittajille yhteinen piirre oli sanaston kerääminen, on luonnollista, että sanasto-esimerkit osoittavat tavallisimmin kirjoittajan kykyä ymmärtää sanojen monimerkityksisyyttä ja halua osoittaa murteentuntemustaan ja sanavalmiuttaan:

H. tuli sinne sattumalta, kun koiraansa kahteli ja sano että „onko sulla tyttöparka edes terveet kengät kun on näin kylmä sää., vastasin että nämä on Ryssyn suutarin tekemät, eikä nämä oo vielä paljo sairastelleet (nainen; s. 1886).

Keruutyöhön ryhtymisestään monet tyytyvät vain mainitsemaan sanomalehtikyselyt ”ja siitä se alkoi”. Eräs vastaajista kuvaa seuraavasti:

olin aina surrut sitä ettei minusta ollut mitään apua synnyinmaalle eli yhteisille hyvälle pyrkimyksille, kaipasin jotain virkistävää touhua arkisen työn väliin.

Lähde

Bishop, Hywel & Coupland, Nikolas & Garrett, Peter 2003: ”Blood is thicker than the water that separates us!”. Dimensions and qualitatives of Welsh identity in the North American diaspora. – North American Journal of Welsh Studies Vol. 3 s. 39–54.

Kielet karkuteillä? – Koodinvaihdon kehitys ja muutos Sandra Cisnerosin novellituotannossa

Sosiolingvistiikka on suuntautunut viime vuosikymmeninä entistä enemmän vähemmistökielten ja monikielisuuden ongelmiin. Niin juurtuneiden etnisten vähemmistöjen kuin uusien maahanmuuttajaryhmien ”kieelliset ihmisoikeudet” ovat tulleet ajankohtaisiksi modernin kielimosaiikin muotoutumisprosessissa (Bucholtz & Hall 2005; Duranti 2001; Grosjean 2008). Yhdysvaltojen suurin etninen vähemmistö, latinot, voidaan jakaa useisiin alakategorioihin, joista merkittävimmän ryhmän muodostavat amerikanmeksikolaiset eli chicanot. Chicanot ovat aina 1960-luvun ihmisoikeustaisteluista lähtien pyrkineet saamaan ”kaksikielistä ääntään” kuuluviin kulttuurin eri saroilla. Espanjan kielen huono status kytkeytyi amerikanmeksikolaisen maahanmuuttajavähemmistön aliarvostukseen, johon olivat olleet vaikuttamassa Guadalupe-Hidalgon rauhansopimuksesta (1848) alkaen niin historialliset tapahtumat kuin kansalliset ideologiat. Kielellisestä syrjinnästä johtuen Chicano-kirjallisuus-traditiossa kielelliset kysymykset nostettiin esiin (puhekieltä heijastavina) koodinvaihtostrategioina alusta alkaen.

1980-luvulta alkaen amerikanmeksikolaiset naiskirjailijat ovat merkittävästi rikastuttaneet amerikanmeksikolaista kirjallisuusmaisemaa onnistuen lyömään läpi kielellisesti ja tyyllillisesti rohkeita hybridimuotoja. Chicana-kirjallisuuskanonin ikoniksi on nostettu useita kansainvälisiä menestysteoksia luonut Sandra Cisneros (1954-). Tässä esitelmässä tarkastelen sitä, kuinka Cisnerosin kielelliset valinnat hänen novelleissaan *The House on Mango Street* (1984), *Woman Hollering Creek and Other Stories* (1991) ja *Caramelo or puro cuento* (2002) heijastavat amerikanmeksikolaisen kulttuurisen identiteetin ilmenemismuotoja sekä kulttuurisia ja kielellisiä emansipaatioita. Cisnerosin novelleissa näennäinen ”kielikurin puute” ilmenee koodinvaihtona: espanjan kielen monitahoisena ja -säikeisenä tunkeutumisena englanninkieliseen tekstiin. Koodinvaihtoa voidaan kuitenkin pitää myös keinona kritisoida virallisen yksikielisen kommunikaation yksipuolisuutta ja tehokkaana tapana kyseenalaistaa perinteistä yksikielisyuden ideaalia ylipäättäen.

Kieleen ja kulttuuriin kulminoituvia Cisnerosin novelleja tarkastellaan kielivalinnan ja koodinvaihdon näkökulmasta. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, kuinka ja millä ehdoilla tämä chicana-kirjailija yhdistää englantia ja espanjaa ja siitä, kuinka kielivalinnat ovat muuttuneet ja kehittyneet kirjailijan uran aikana. Myers-Scottonin (1993) *Markedness Model* pitää kaikkia kielikoodeja sosiaaliin ja psykologisiin tilanteisiin eri vahvuudella sidottuina. Myers-Scottonin *markedness*-skaalalla on kaksi ääripäätä: tyypilliset tai oletettavissa olevat ilmaisut, (*unmarked*), ja epätyypilliset, kielellisistä konventioista poikkeavat kielimuodot (*marked*). Näitä muotoja on perinteisesti tarkasteltu puhutussa kielessä, mutta uusin tutkimus on soveltanut mallia onnistuneesti myös kirjallisiin teksteihin (esim. Callahan 2004, Flores-Ohlson 2008; Jonsson 2005). Tekstin tuottaja voi käyttää *merkittyjä muotoja* nostaakseen esiin sosiaalis-psykologisia intentioita. Poikkeamat tavanomaisista tai neutraaleista (*unmarked*) kielimuodoista tulkitaan intentionaaliksi sosiaalis-symbolisiksi viesteiksi. Näin merkityn kielikoodin (*marked*) valitsija profiloituu pragmaattisena lingvistisen koodin käyttäjänä, joka käyttää kielellisiä merkkejä merkityksellisesti ja tarkoitushakuisesti.

Koska koodinvaihto tästä pragmaattisesta näkökulmasta tarkoittaa historialliseen tilanteeseen sopivaa kommunikaatiostrategiaa, ei ole hämmästyttävää että Cisnerosin eri vuosina julkaisemat (1984, 1991, 2002) novellit heijastavat muuttunutta kielellistä todellisuutta. Kirjallisessa muodossa toteutuvaa koodinvaihtoa voidaan pitää merkittävänä virstanpylväänä espanjan kielen vakiintumisessa osaksi Yhdysvaltojen kirjallista ja kielellistä areenaa, mutta samalla sen *painoarvo* kulttuurisen emansipaation ajajana on ilmeinen: Cisneros näyttää valjastaneen koodinvaihdon mm. etnisen identiteetin merkitsijäksi ja ryhmäsolidariteetin vahvistajaksi. Viime kädessä pyrin osoittamaan, että Cisnerosin novelleissa progressiivisesti lisääntyvä ja monimuotoisuudessaan kasvava kaksikielisen ilmaisun kirjo heijastaa positiivista muutosta valtakulttuurin suhtautumisessa chicano-vähemmistöön ja heidän kielell. asemaansa.

Kognitiivinen metaforateoria ja inarinsaamen metaforat

Inarinsaamassa esiintyvien idiomien ja muiden konventionaalisten metaforien sekä metonymioiden laaja analyysi paljastaa inarinsaamen metaforissa ja metonymioissa systemaattisuutta. Tietyt lähdedomeenit toistuvat viitattaessa tiettyihin kohdedomeeneihin. Tästä ilmiöstä on käytetty 1980-luvulta lähtien nimitystä "käsittemetafora". Käsittemetaforat ovat abstraktioita, jotka on ollut tapana merkitä muodossa KOHDE ON LÄHDE. Erityisesti kognitiivisen metaforateorian tärkeimmät kehittäjät (Lakoff & Johnson 1980, Kövecses 2005) ovat oletaneet käsittemetaforat esikielellisiksi kognitiivisiksi resursseiksi, jotka aiheuttavat abstraktin asian ymmärtämisen konkreettisen asian termin, ja joista kielelliset metaforat johdetaan. Kuitenkin niin inarinsaamen aineisto tarkasteltuna kulttuurisessa kontekstissaan kuin useat aiemmat kielitieteelliset tutkimukset (Dobrovolskij & Piirainen 2005), dataan perustuvat diskurssitutkimukset (Cameron 2008), kokeelliset psykologiset tutkimukset (Glucksberg 2001) ja eri tekniikoilla toteutetut aivotutkimukset (Stringaris & al. 2007) tukevat toisenlaista, erityisesti Quinin (2003) puolustamaa tulkintaa kielessä systemaattisesti toistuvien metaforien syistä. Metaforat ja metonymiat motivoituvat toisaalta aieman kielellisen aineksen ja konventionaalisten metaforien tarjoamien mallien, toisaalta kulttuurisessa salientin ikonisuuden ja indeksaalisuuden pohjalta. Ne ovat todellisuudessa tapahtuneiden kommunikaatiotilanteiden ja inhimillisen yhteisymmärryksen tavoittelun tuote. Kielessä toistuvat metaforat näyttäisivät heijastavan pikemminkin puhujiensa kulttuuria kuin kognitiivista mekanismeja, jonka kautta abstrakti ymmärrettäisiin konkreettisen avulla.

Lähteet

- Cameron, Lynne 2008: *Metaphor and talk*. Raymond W. Gibbs, Jr (toim.): *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dobrovolskij, Dmitrij & Elisabeth Piirainen 2005: *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*. Current Research in the Semantics/Pragmatics Interface, vol 13. Amsterdam: Elsevier.
- Glucksberg, Sam 2001: *Understanding Figurative Language. From Metaphors to Idioms*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán 2005: *Metaphor in culture: universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Quinn, Naomi 2003: Research on shared task solutions. Strauss, Claudia & Naomi Quinn (toim.): *A cognitive theory of cultural meaning*. Publications of the Society for Psychological Anthropology 9. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stringaris, Argyris, Nicholas Medford, Vincent Giampietro, Michael Brammer & Anthony David 2007: Deriving meaning: Distinct neural mechanisms for metaphoric, literal, and non-meaningful sentences. *Brain and Language* 100/2. 150–162.

Lukijan hahmottaminen lehtiteksteissä

Esitelmässäni tarkastelen sitä, miten *lukijan* käsitteistystä voidaan lukea lingvistisin menetelmin teksteistä. Suhteutan toisiinsa erilaisia lukijan määrittelyjä ja pohdin niiden sovellettavuutta lehtitekstien analyysiin.

Lingvistisenä lähtökohtana on kognitiivisen kieliopin *käsitteistäjä* (Langacker 1999: 218), kielellisen ilmauksen näkökulman lähde, joka periaatteessa kattaa vuorovaikutustapahtuman molemmat osapuolet, puhujan ja kuulijan (ja kirjoittajan ja lukijan). Vastaanottajan osuus on kuitenkin jäänyt toistaiseksi kognitiivisessa kielentutkimuksessa lähinnä maininnan asteelle. Kokeilen lukijan analyysiin myös etnometodologisen keskusteluntutkimuksen piirissä kehitettyä *osallistumiskehikkoa* (Goffman 1981: 128–145; Schegloff 2007), joka tuo puhujan ja kuulijan (ja vastavasti kirjoittajan ja lukijan) tilalle hienosyisemmät kategoriat. *Mallilukija* (Helle ja Töyry 2008, 2009) puolestaan on mediatutkimuksen piirissä kehitetty käsite, jolla havainnollistetaan yleisön ja lukijan käsitteitä journalistisissa teksteissä ja niiden tuottamisprosesseissa. Mallilukija on se lukijan idea, jolle toimitus suuntaa tekstin.

Käytän aineistona yhden erikoislehden tekstejä sekä lehden toimituksessa toteutetun kehittämisprojektin materiaaleja. Kiinnostavaa on, onko mallilukija sama kuin se lukijan kuva, joka teksteistä on luettavissa eli tekevätkö toimittajat tekstejä sellaiselle lukijalle kuin esittävät.

Työni liittyy tutkimushankkeeseen *Mallilukijaa tekemässä*, jossa tavoitteena on yhdistää mediatutkimusta ja kielentutkimusta sekä tarkentaa kirjoittajan ja lukijan käsitteitä erityisesti kognitiivisen kielentutkimuksen teoriakehyksessä.

Lähteitä

Goffmann, Erving 1981: *Forms of talk*. Oxford: Blackwell.

Helle, Merja & Maija Töyry 2008: Mallilukijasta muutoksen työkalu? – *Journalismikritiikin vuosikirja2008*.

<http://journalismikritiikki.wordpress.com/verkkoartikkelit/mallilukijasta-muutoksen-tyokalu/>

— 2009: Media concepts as a tool for analysing changing media. — Oittinen,

Pirkko & Hannu Saarelma (eds), *Print Media - Principles, Processes and Qualit*. Helsinki: Paper Engineers' Association/Paperi ja Puu Oy

Langacker, Ronald W. 1991: *Foundations of cognitive grammar II*. Stanford University Press.

—1999: *Grammar and conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.

— 2008: *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York: Oxford Univ. Press.

Schegloff, Emanuel 2007: *Sequence organization in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.

'Me' ja 'he' kristillisten metalliyhtyeiden sanoituksissa

Pronominien käyttö kytkeytyy kiinteästi kysymykseen identiteetin diskursiivisesta rakentumisesta, mikä osaltaan osoittaa kielentutkimuksen olevan lähtökohtaisesti myös sosiaalisen todellisuuden tutkimusta (vrt. Pälli 2003). Identiteettien aktiivinen rakentaminen on alakulttuuristen ryhmien muodostumisen ytimessä: halutaan erottautua jo olemassa olevista ”emokulttuureista” ja jollain lailla korostaa omaa ominaislaatua. Näin on erityisesti metallimusiikkikulttuurissa, jossa vallitsee sangen kategorinen ajattelu esimerkiksi aidoista vs. epäaidoista metallimuusikoista. Samoin uskonto ja ideologia laajemminkin ovat ihmisryhmiä erottavia (joskin myös yhdistäviä) tekijöitä. Eronteko kuuluu itse asiassa jokaisen arkipäivään jopa ilman erityistä kulttuurista ja ideologista kontekstuaalista painolastia; pronominit toimivat kielellisinä ”osoittimina” jotka määrittelevät omat rajamme samoin kuin omat kytköksemme muihin ihmisiin ja ihmisryhmiin. Näistä lähtökohdista käsin katsottuna ei ole ollenkaan yllättävää, että pronominin käytöllä on paljon merkitystä kristillisen metallimusiikin sanoituksissa.

Kristillisten metalliyhtyeiden lauluteksteissä pronominit toimivat usein toistensa vastapareina (*minä - sinä, me - he*), jolloin ne rakentavat eroa eri toimijoiden välille. Pronominien käyttö kytkeytyy osaksi monipuolista kaksinapaisuuksien rakentamista sanoituksissa. Esitelmässäni tarkastelen kristillisten metallisanoitusten pronomini- ja sanavalintoja, sekä sitä, millaisia identiteettejä eri toimijoille rakentuu näiden valintojen kautta lauluteksteissä. Tulkitsen kielellisen tason erontekoa merkinä eronteosta myös sosiokulttuurisella ja uskonnollis-ideologisella tasolla.

Lähde

Pälli, Pekka 2003. Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampere University Press. Luettavissa osoitteessa <<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5580-0.pdf>>.

Lähivõrdlusi. Lähivertailuja -sarjan menneisyydestä ja tulevaisuudesta

Lähivertailuja-nimisellä artikkelijulkaisujen kokonaisuudella on merkittävä rooli sekä Suomen että Viron kielitieteen historiassa. Julkaisusarjan 18 nidettä ovat vuodesta 1983 lähtien ilmestyneet kuuden suomalaisen ja kahden virolaisen yliopiston sarjoissa; 2000-luvulla seminaareja ovat nimittäin järjestäneet myös Tarton ja Tallinnan yliopistot.

Lähivertailuja-sarja alkaa vuodesta 2010 lähtien ilmestyä Viron soveltavan kielitieteen yhdistyksen (Eesti Rakenduslingvistika Ühing) kausijulkaisuna nimellä **Lähivõrdlusi. Lähivertailuja**. Vuosittain (lokakuussa) julkaistaan yksi nide. Sarjalla on kansainvälinen toimitusneuvosto, ja artikkeleita arvioitaessa noudatetaan refereekäytäntöä.

Lähivõrdlusi. Lähivertaitailuja -sarjassa julkaistaan artikkeleita seuraavilta alueilta:

- viron ja suomen kielen vertailevat tutkimukset
- muut kontrastiiviset tutkimukset, joissa on mukana viro tai suomi
- viron ja suomen oppiminen lähisukukielinä
- muut toisen kielen / vieraan kielen oppimista koskevat tutkimukset, joissa kohdekielenä on viro, suomi tai jokin muu suomalais-ugrilainen kieli.

Artikkelien kielenä voi olla viro, suomi tai englanti.

Säädöstekstin muotoutuminen: monen vaiheen ja toimijan prosessi

Säädöstekstin muotoutuminen on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa vuonna 2007 aloitettu ja 2010 loppuva tutkimus- ja kielenhuoltohanke, joka tuottaa tietoa yhtäältä säädösten kielellisistä ratkaisuista prosessina ja toisaalta ratkaisujen perusteista. Tätä tietoa voidaan käyttää hyväksi säädösten kielen kehittämisessä ja Kotuksen kielenhuolto-osaston työssä. Kyseessä on kokeiluhanke, jossa Kotuksen tutkijat osallistuvat itse aineistona käytettyyn keskusteluun.

Hankkeen tavoitteena on hankkia tietoa lakitekstin synnystä prosessina ja laista tekstilajina. Keskeinen selvitettävä kysymys on, milloin lakitekstin tärkeimmät kielelliset ratkaisut tehdään ja millä perustein. Lisäksi on tarkoitus selvittää, millaisia kielenhuoltajien ja muiden ehdottamia kielellisiä muutoksia säädösvalmistelussa hyväksytään, millaisia taas hylätään.

Tutkimuksen aineistona olivat asunto-osakeyhtiölain uudistamisen eri vaiheiden tekstit (lakiteksti, perustelumuiot ja ehdotuksista annetut lausunnot) ja lainvalmistelijoiden ja kielenhuoltajien niihin tekemät muutokset sekä lakia valmistelevan työryhmän pöytäkirjat ja keskusteluista kokouksissa tehdyt muistiinpanot.

Kerromme esityksessämme kokemuksiamme tutkimushankkeen eri vaiheista. Toisaalta otamme esiin käytännön kysymyksiä, jotka liittyvät esimerkiksi siihen, miten pääsimme mukaan lainvalmisteluhankkeeseen ja miten mukanaolomme suhtauduttiin, miten aineiston hankinta ja analysointi eri menetelmin onnistui ja miten lainvalmisteluhankkeen aikataulu vaikutti omaan hankkeeseemme. Toisaalta esittelemme hankkeen alustavia tuloksia: mitä uutta saimme selville säädöstekstin muotoutumisesta valitsemillamme menetelmillä. Samoin esitämme arvioita siitä, miten lakikielen huollon ja tutkimuksen yhdistäminen hankkeessamme onnistui.

Kirjallisuutta

Kankaanpää, Salli: Kielestä puhuminen lain valmisteluvaiheen pöytäkirjoissa. VAKKI-symposium XXIX. Kieli ja valta. Vaasa 13.–14.2.2009. Vaasan yliopiston käännosteorian, ammattikielten ja monikielisuuden tutkijaryhmän julkaisut N:o 36. Vaasan yliopisto, Vaasa 2009.

Piehl, Aino – Räsänen, Matti – Kankaanpää, Salli 2009: Kohti parempaa säädöskieltä. Kielikello 2/2009, s. 19–22.

Nationalismi ja suomen kielen tutkimus itsenäisyyden alusta 1960-luvulle

Kansalliseksi projektiksi sanotussa tapahtumien kulussa oli suomen kieli (ja fennistiikka) keskeinen ideologinen konstituentti, sillä voitiin yhtenäistää ja sivistää Suomea. ”Projektin täyttymyksen”, kansallisvaltion saavuttamisen jälkeen sen tarve alkoi vähittäin hiipua, ja kansalaissota jäykisti fennistien suhdetta rahvaaseen.

Itsenäisyyden ajan fennistiikan ja kansallisen projektin suhde on lähes tutkimatta. Esiitykseni on hahmotus tutkimukseksi tuosta aiheesta.

Tutkimusotteeni on konstruktivistinen ja koetan välttää menneisyyden kuvaamista voittajien historiana. Pääaineistonani ovat akateemiset julkaisut kuten Virittäjä, Valvoja ja Länsi sekä ohjelmalliset puheenvuorot kuten Kotikielen seuran vuosikokousesitelmät.

Hahmotuksessani on kolme painopistettä.

Kansa

Kansaan kuuluivat periaatteessa kaikki, mutta kansa tarkoitti myös topeliaanisesti nähtyä rahvasta, joka oli tutkimuksen ja vallan objekti ja rehevän murteen puhuja. Toisaalla oli kirjakieltä viljelevä sivistyneistö, vallan ja tieteen subjekti. Slangi ja ruotsalaisuudet olivat paitsiossa. Tarkastelen fennistien kuvaa kansasta.

Kansallisuus ja tieteen sisältö

Kansalliset pyrkimykset eivät välittömästi liity tutkimuksen sisältöön. Tarkastelen kolmen alalla keskeisen orientaation suhteita noihin pyrkimyksiin. 1. Päävirta äännehistoria oli empiiristä ja ankaraa. 2. Sanojen merkityshistoria (Lauri Hakulinen) liittyi välittömämmin kulttuurihistoriaan. 3. Tieteenideaalina vallitsi posivistishenkinen empirismi ja historismi.

Kaikkia jännitteitä ei noiden orientaatioiden välillä purettu. Esim. äännehistoria periaatteessa positivistista, mutta sitä pidettiin tarkoituksenmukaisena idealistisessa juurien etsinnässä. Merkityshistoria taas oli aluksi marginalisoitu.

Tästä on luutunut osin ristiriitaista hiljaista tietoa, jonka selvittäminen on tehtäväni.

Nationalismin sisältö, yhtenäisyys ja sosiaaliset rakenteet

Huolimatta isänmaallisesta tunnelmasta fennistien nationalistisuuksissa oli erilaisia sävyjä ja suuntautumisia. Tutkittavaa on mm. yhteinen kansallinen nimittäjä, verkostot, enemmistön puoluepoliittinen innottomuus (muttei katsomuksettomuus) ja sodanaikainen maltillisuus. Tai vaikkapa 1920-luvun aktivistifennistit ja AKSlaiset sekä 1950-luvun fennistien ristiriitaiset suhteet Kekkoeseen.

Ortodoksien etunimistä Pohjois-Karjalassa

On täysin mahdotonta päätellä kumpi seuraavista kastettujen lasten nimiluetteloista on Joensuun ortodoksisen, kumpi luterilaisen seurakunnan julkaisemasta lehdestä:

Sofia Elina, Lotta Mari, Milja Tuulia, Ramona Jadelina Anneli, Onni Leevi Laurinpoika, Tuomas Johannes, Eeli Juhani Joonatan, Aleksi Veeti Matias; Aada Olivia, Sofianna Maria, Nea Anna Maria, Luna Lisa Linnea, Joon Ilmari, Veeti Matias, Aukusti Martti Olavi, Mikael Jari Markus.

Ensimmäinen lista on Ortodoksisesta Seurakuntaviestistä (1/2010) ja jälkimmäinen evankelis-luterilaisen seurakunnan Kirkkotiestä (6/2010).

Ortodoksisen nimenantoperinteen mukaan näin ei pitäisi kuitenkaan olla. Esitelmässäni tarkastelen tämän perinteen muutoksia Joensuun ortodoksisessa kaupunkiseurakunnassa sekä muutamissa maaseutupaikissa Pohjois-Karjalassa. Aihe on keskeinen osa väitöskirjatutkimustani, joka käsittelee maakuntaan asettuneen ortodoksisen siirtoväen etunimistöä.

Ortodoksisessa kirkossa nimenantoon liittyy useita valtakulttuurista poikkeavia piirteitä: vieläkin lapselle kuuluisi antaa vain yksi etunimi, jolla tulisi olla raamatullinen tai muu uskonnollinen esikuva. Perinteen nykytilasta ei ole paljonkaan tutkittua tietoa. On ollut myös mielenkiintoista havaita, että ortodoksisen kirkon oma kalenteri herättää ajoittain vilkasta keskustelua. Vanhastaan nimipäivät eivät kuuluneet siihen, mutta kun ne lisättiin 1970-luvun lopussa, uudistus ei tyydyttänyt kaikkia kalenterin käyttäjiä.

Tällä hetkellä käytettävissä oleva aineisto on kerätty Joensuun ortodoksisen seurakunnan metrikoista 30 vuoden ajalta vuosikymmenittäin koko viime vuosisadalta. Se sisältää tietoja lähes 2000 lapsesta vanhempineen. Nimistön kokoaminen Ilomantsista on vielä käynnissä. Jo tutkittu joensuulaisaineisto osoittaa, että nimenantokäytäntö muuttui ainakin Joensuussa muutamassa vuosikymmenessä ennen 1900-luvun puoliväliä ja koko maan suosikkinimet yleistyivät myös ortodoksilasten niminä. Yksinimisyyden aallonpohja näyttää osuneen 1960-luvun alkuun, jolloin yksinimisiä lapsia oli vain muutama prosentti. Tätä nykyä määrä vaihtelee vuosittain viiden ja kymmenen prosentin välillä, mikä saattaaakin olla pysyvä tilanne.

Selittääkö suomenmieliseksi tunnetun apulaispiispan Hermanin vierailu (v. 1923) Joensuussa nimenantokäytännön nopeaa muutosta seurakunnassa, vai olivatko vanhemmat vain odottaneet sopivaa sysäystä uudistaa vanhaa perinnettä? Yhtä selittävää syytä ei tietenkään ole, sillä jo tekemieni kyselyjen perusteella vaikuttaa siltä, ettei ortodoksisesta nimenantoperinteestä ole oltu edes kovin hyvin perillä. Vanhempia ovat ohjailleet ennemminkin oma suku, omat mieltymykset ja yleinen nimimuoti kuin kirkko ja uskonto.

Nepalissa puhuttavan ghalen kielen toonit

Väitöstutkimuksessani selvitän Nepalissa puhuttavan ghalen kielen fonologiaa ja tooneja. Kielitieteen päivien esitelmässä tulen esittelemään ghalen toonijärjestelmää ääninäytteiden kera.

Ghalen kieli kuuluu sino-tiibetiläisen kieliperheen tiibetiläis-burmalaiseen alaryhmään. Aiempaa tutkimusta ghalen kielestä on hyvin vähän ja siitä on kirjoitettu lähinnä vain yksittäisiä artikkeleita. Useita ghalen sukukieliä nk. TGTM-kieliryhmässä (TGTM tulee kielen nimistä: tamang, manang, thakali, gurung) on tutkittu laajemmin. Erityisesti tamangin ja manangin fonologiaa ja tooneja on tutkittu runsaasti.

Useimmissa Nepalissa puhuttavissa tiibetiläis-burmalaisissa kielissä ei esiinny fonologisesti kontrastoivia tooneja. Vain tiibetille läheisesti sukua olevissa kielissä (nk. Bodish-kielissä) on kontrastoiva toonijärjestelmä, jossa useimmiten kaksi kontrastoivaa toonia. Sen sijaan kaikissa TGTM-kielissä on havaittu neljä kontrastoivaa toonia.

Alustavan analyysini mukaan ghalen kielessä erotellaan neljä eri sävelkorkeutta ja niiden lisäksi foneeminen kireä–höllä-kontrasti (engl. tense–lax). Kireä–höllä-kontrastin osalta ghalen toonijärjestelmä poikkeaa merkittävästi TGTM-sukukielistä, sillä niissä kireä–höllä-kontrasti on ennustettavissa sävelkorkeuden mukaan. TGTM-kielissä kaksi matalinta sävelkorkeutta ovat aina höllä (useimmiten henkäyssoinnillisia) ja kaksi korkeinta kireitä (perusfonaatio), kun taas ghalen kaksi matalinta sävelkorkeutta voivat olla joko höllä tai kireitä.

Hypoteesini on, että ghalen kielen toonijärjestelmässä esiintyy harvinainen kuusijako, jossa siis kuusi erilaista sävelkorkeus-fonaatiotyypin yhdistelmää voi saada aikaan merkityseron sanoissa.

Sanat satimeen: sanastus Kotuksessa

Sanastuksella tarkoitetaan sanojen tai sanontojen systemaattista etsimistä ja muistiin merkitsemistä. Sanastus on välttämätön osa nykykieltä kuvaavan sanakirjan tekemistä: ainoastaan sanastoa seuraamalla ja havainnot kirjaamalla saadaan aineistoa ja pidetään sanakirja ajan tasalla. Sanastusta tehdään myös mm. kielenhuollon ja sanastontutkimuksen tarpeisiin.

Sanastaminen ei ole pelkästään uudissanonjen poimimista. Sanastajan on osattava valita tietystä näkökulmasta, esimerkiksi juuri sanakirjatyön kannalta, kiintoisa aines. On myös tärkeää päästä erilaisten merkityksenmuutosten jäljille. Yhtä lailla pyritään dokumentoimaan muutokset sanojen tyyliarvossa. Myös kiinteät sanaliitot, idiomit tms. ovat sanastettaessa mielenkiinnon kohteena. Huomiota kiinnitetään niin ikään rakenteellisiin seikkoihin, kuten rektioihin, ja sanojen kirjoitusasuun.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa (Kotus) sanastetaan tällä hetkellä ennen muuta Kielitoimiston sanakirjan ja kielenhuollon tarpeita silmällä pitäen. Sanastuksesta huolehtivat pääasiassa Kielitoimiston sanakirjan toimitus, korkeakouluharjoittelijat sekä kielenhuoltajat. Sanoja etsitään niin kirjallisista kuin suullisistakin lähteistä: sanoma- ja aikakauslehdistä, erilaisista sanastoista, internetistä, televisiosta jne. Löydetty aineisto tallennetaan ns. sanalipuiksi ja liitetään osaksi nykysuomen sana-aineistoja, joita on kerrytetty 1920-luvulta alkaen.

Sanastamiseen liittyy kaksi vaihetta. Ensimmäinen uudissanat ja erilaiset muutokset vanhassa sanastossa on löydettävä. Toiseksi havainnot on kirjattava sanalipuiksi eli vietävä tietokantaan. Ensimmäisen vaiheen suhteen ei aikojen saatossa ole juuri tapahtunut muutoksia: sanastoa pidetään silmällä lukemalla ja kuuntelemalla. Sanalippujen kirjaaminen sen sijaan on kokenut tekniikan kehittyessä melkoisia mullistuksia. Saksien, liimapuikon ja mustekynän avulla askarrelluista paperilipuista on välivaiheiden kautta siirrytty sähköiseen lippupohjaan ja virtuaalisiin sanalippuihin.

Esitelmämme käsittelee sanastusta Kotuksessa. Tarkoituksemme on kertoa, mitä ja miksi Kotuksessa sanastetaan, ja esimerkkien avulla havainnollistaa, millaista kielenainesta sanastamalla kerätään ja millaisiin sanastollisiin ilmiöihin sen avulla halutaan päästä kiinni. Luomme katsauksen nykysuomen sana-aineistoihin ja niiden kartuttamisen eri vaiheisiin. Keskitymme kuitenkin ennen muuta kuvaamaan sanastuksen nykytilaa ja esittelemään sanatietojen tallennukseen vastikään kehitettyjä sähköisiä apuvälineitä. Osoitamme, miten uusi sanastusjärjestelmä tukee sanatietojen kirjaamista ja toisaalta myös kootun aineiston tehokasta hyödyntämistä.

Sanalipun kirjoittamiseen liittyvät ongelmat on monelta osin sähköisten sanalippujen myötä ratkaistu. Suurin osa sanastukseen käytettävästä ajasta kuluu kuitenkin kiinnostavien sanojen ja sanastollisten ilmiöiden metsästämiseen eri lähteistä. Tulevaisuudessa onkin keskityttävä ratkomaan materiaalin löytämistä koskevia ongelmia. Esimerkiksi automaattisia morfologisia jäsentimiä voidaan käyttää uusien sanojen tunnistamiseen. Aivan uusien sanojen lisäksi voisi kieliteknologisin keinoin olla mahdollista saada vihjettä merkitys- ja rakennemuutoksista. Tarkastelemme siis esitelmässämme myös mahdollisuuksia seurata sanastollisia ilmiöitä vielä nykyistäkin helpommin.

SKS:n Kielitieteellinen Osakunta (1868–1873) – ensimmäinen kielilautakunta

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan (SKS) perustettiin 1868 uusi toimikunta, Kielitieteellinen Osakunta. Ennestään oli toiminnassa historiallinen osakunta ja runoustoimikunta. Ehdotuksen kielitieteellisen osakunnan perustamisesta teki SKS:n sihteeri Julius Krohn. Toimikuntaan valittiin A. Ahlqvist, F. W. Rothsten ja J. Krohn. Koska Ahlqvist, jolle tarjottiin perustettavan osakunnan esimiehen tehtävää, ei muilta töiltään voinut ottaa sitä vastaan, hänen tilalleen valittiin A. W. Ingman. Toimikunnan lisäjäseniksi valittiin F. F. Ahlman ja T. G. Aminoff, joka ryhtyi hoitamaan sihteerin tehtäviä.

Kielitieteellisen Osakunnan päätehtäväksi määriteltiin suomen kielen omaleimaisuuden vahvistaminen, johon kuului muun muassa suomen kielen lakien selvittäminen, murretutkimus, muokalaaisuusien torjunta ja kaikenlainen kielenkäytön vakiinnuttaminen. Osakunnan kokouksissa keskusteltiin monenlaisista kieltä koskevista seikoista, yleensä alustuksen pohjalta. Osakunta myös tarkasti ja antoi lausuntoja sille lähetetyistä kirjoituksista, tutkimuksista ja muistiinpanoista. Toiminnassa oli paljolti samaa kuin kielilautakunnissa myöhemminkin.

Osakunta pyrki myös vakiinnuttamaan kielioppitermistöä. Tärkeäksi kielenkäyttöä edistäväksi tehtäväkseen se näki sanavaraston kartuttamisen; sanoja otettaisiin mieluummin kotoisista murteista kuin vieraista kielistä. Myös sanojen merkitysten selvittämistä ja rajaamista pidettiin tärkeänä. Siten osakunnan piirissä heräsi ajatus ”kaukaisesta päämäärästä”, sanakirjasta, joka ”Suomeksi Suomen kielen varat sanoineen, lauselmineen, puheenparsineen säntillensä laatii ja näin kielemme omituisen luonnon ilmiin tuopi”. Päämäärä jäi todellakin vielä kauas toteutuksesta. Sanakirjatyönkin kanssa osakunta joutui kyllä tekemisiin avustaessaan jäsenensä F. Ahlmanin ruotsalais-suomalaisen sanakirjan uuden painoksen korjaamis- ja laajentamishanketta.

Pari ensimmäistä vuotta olivat vilkasta ja innostunutta toiminnan aikaa. Kokouksia pidettiin noin kerran kuussa. Vähitellen ne alkoivat kuitenkin harveta ja niihin osallistuminen vähentyä. Väliin kokouksessa ei ollut kuin puheenjohtaja ja sihteeri. Syynä innostuksen laimenemiseen lienevät olleet ristiriidat, joita SKS:n sisällä oli jo ennen Kielitieteellisen Osakunnan perustamista. Se jaksoi toimia jotenkin vuoteen 1873 asti, mutta sen jälkeen se antoi vain vähäisiä elonmerkkejä itsestään.

Kielen modulaarisuus ja sen teoreettiset seuraukset

Teoriat kielestä ja sen oppimisesta voi karkeasti jakaa kolmeen: 1) niihin jotka, olettavat yhden keskusmoduulin olevan kielikyvyn syy (esim. Chomsky 1965, 1980), 2) niihin, jotka olettavat kielitaidon olevan usean, ehkä satojen tai tuhansien moduulien seuraus (esim. Pinker 1994), ja 3) niihin teorioihin, jotka kieltävät erillisen kielimoduulin olemassaolon (esim. Tomasello 2004). Kanta moduulien olemassaoloon määrittää kieliteorian sisältöä useammalla tasolla. Oleellisimmat modulaarisuudesta seuraavat hypoteesit ovat käsitykset kielen evoluutiosta, ihmislapsen kielennon-
pimisen ehdoista, sekä siitä, minkälaisin termein ja käsittein itse kieltä tulee kuvata.

Esimerkiksi Chomsky (1980) uskoo ihmisen kielikyvyn olevan yhden onnekkain mutaation seuraus. Homo Sapiensin dna:ssa on yhteen geeniin kirjattu syntaktinen ohjelma, joka on mahdollistaa kompleksiset lauserakenteet. Tämä mutaatio ei ehkä alkujaan toiminut kielikyvyn yhteydessä, eikä kommunikaatiolla ja kielikyvyllä ole siten mitään suoraa yhteyttä (Fitch, Hauser, Chomsky 2002, 2005). Kielenkuvaus on naturalisoidun autonomisen kognition kuvausta.

Myös Pinker (1994) kuvaa naturalistista kognitiota kuvatessaan kieltä, mutta varsin erilaista kokoonpanoa. Pinker uskoo kielikyvyn olevan usean moduulin yhteistoiminnan tulos – vähän niin kuin radio koostuu useasta eri tehtävään erikoistuneesta komponentista. Nämä komponentit, moduulit, ovat pinkeriäisessä maailmassa kehittyneet darwinilaisen lajivalintapaineen tuloksena. Kielenkuvaus on siten erillisten, erikoistehtäviin sopeutuneitten algoritmien yhteistoiminnan kuvausta. Koska myös muut kognitiiviset ja mentaaliset ominaisuudet ovat niin ikään evolutiivisen lajivalinnan tulos (esim. käsitteiden muodostus, uskomukset ja tunteet ovat myös moduulien tuotteita), kieltä voi ja tuleekin kuvata tässä laajassa modulaarisessa yhteydessään.

Ei-modulaarisuuden kannattajat väittävät kielikyvyn olevan seurausta yleisten kognitiivisten kykyjen - kuten huomion, muistin ja mielen teorian (ToM) – yhteistoiminnasta (Tomasello 2004). Samat kognitiiviset kyvyt, jotka ovat ihmisen evoluutiossa mahdollistaneet työkalujen käytön tai kulttuurinormien noudattamisen, ovat myös kielen perusta. Kieli on kulttuurisella tasolla kehittyvä ja muuttuva ilmiö, ja siinä voi siksi olla yksilökognitiosta riippumattomia (esim. emergenttejä) elementtejä ja kausaalisuhteita, joita esimerkiksi voi kuvata funktionaalisiin tai populaatiovalintakäsittein.

Näiden yllä esitettyjen koulukuntien käsitykset siitä, mikä moduuli on ja miten se toimii, eriyvät siksi paljon toisistaan, että näitä ”moduuleja” tulisi nimetä selvyuden vuoksi eri termein. Koulukuntaeroja syvällisempiä ovat kuitenkin moduulikäsityksestä seuraavat teorian sisäiset ongelmat. Chomskyn (1980) biolinguistiikka lepää huterasti sen empiirisen faktan varassa, että yksi erillinen geeni todella on löydettävissä ihmisen DNA:sta, ja vain ja yksinomaan sillä on kausaalinen suhde syntaksiin. Tämä sitoumus on johtanut kyseenalaiseen ja epätieteelliseen empiirisen evidenssin kiistämiseen (Fitch, Hauser, Chomsky 2002,2005). Toinen ongelma on yhden moduulin oletuksesta seuraava ns. *jatkuvuus ongelma*: johtopäätös, jonka mukaan ihmisen ontogeneettisessä kuin fylogeneettisessä kehityksessä syntaktiset representaatiot ovat muuttumattomia.

Pinkerin massiivinen modulaarisuus teesi noudattaa *ad hoc* argumentaatiokuvioita. Jokainen uusi kielen ilmiö lisäämään uuden moduulin ihmisen kehitykseen. Evoluutio joudutaan siten olettamaan lineaariseksi jatkumoksi, jossa yksinkertaisesta kuljetaan kohti kompleksia. Tällainen lineaarinen käsitys kielen kehityksestä on esimerkiksi Bybeen & al. (1994) mukaan erheellinen: kielen kehityksessä on vaiheita, jossa esimerkiksi kompleksinen konstruktio hajoaa yksiker-
taisiksi partikkeleiksi. Myös evoluutiobiologia esittää paljon esimerkkejä siitä kuinka kehitys saattaa kulkea kompleksisesta kohti yksinkertaista: esimerkiksi luolaeläimet menettävät pigmentin ja valosensoriset elimet.

Koulukunta, joka kannattaa sitä käsitystä, että yleiskognitio on kielikyvyn perusta, ei ole kyennyt olemaan koherentti teorianmuodostuksessaan. Esimerkiksi Lakoffin (Gallese & Lakoff 2005) *Neuraltheory of Language* ja Langackerin (1987) *kognitiivinen kielioppi* ovat teorikehyksiä, jotka ovat myös sitoutuneet fysikalistiseen reduktionismiin ja representationalismiin, jonka kanssa mikä tahansa emergenttinen tai kulttuurikonventiota kannattava näkemys on ristiriidassa.

Lähteet

- Bybee, J.L., Percins, R.D, Pagliua, W. (1994). *The evolution of grammar*. Chicago: Chicago University Press.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The MIT Press.
- Chomsky, N. (1980). Rules and representations. *Behavioral & Brain Sciences* 3: 1-61.
- Hauser, M.D., Chomsky, N., Fitch, W.D. (2002). The Faculty of Language: What Is It, Who Has It and How Did it Evolve? *Science* vol.298. 1569-1579.
- Fitch, Hauser, Chomsky, N. (2005). The evolution of language faulty: clarifications and implications. *Cognition* 97: 179-210.
- Gallese, V., Lakoff, G. (2005). The brains's concepts: The role of the sensory-motor system in conceptual knowledge. *Cognitive neuropsychology* 22: 455-479.
- Langacker, R. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford: Stanford University Press.
- Pinker, S. (1994). *The language instinct: The new science of language and mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard: Harvard University Press.

Konekäännöksen laadun arviointi: Päätelmiä erityyppisten konekääntimien semanttisesta tarkkuudesta

Konekäännetyin tekstin laadun arviointi on tärkeää sekä konekääntimen kehittäjälle että sen potentiaaliselle käyttäjälle. Ihmisten tekemiä käännöksiä on arvioitu lingvististen piirteiden ja virheanalyysin avulla. Viime aikoina on pyritty myös makrotekstuaaliseen kokonaislaadun arviointiin (Secarä 2005 esittää katsauksen eri malleihin). Konekäännösten arviointia on automatisoitu käyttäen tilastollisia mittareita, jotka soveltavat samoja menetelmiä kuin itse tilastolliset konekääntimet.

Näiden automaattisten mittareiden on kuitenkin todettu poikkeavan ihmisen antamista käännöksen sujuvuutta ja tarkkuutta koskevista laatuarvioista. Ne aliarvioivat esimerkiksi sääntöpohjaisten kääntimien ja myös ihmiskääntäjien käännösten laatua. (Boitet ym. 2006; Callison-Burch ym. 2006) Konekäännösten laatuarviointiin tarvittaisiinkin siksi menetelmiä, joilla pystytään arvioimaan käännöksen tarkkuutta, erityisesti lähtötekstin merkityssisällön säilymistä käännöksessä.

Käännöstieteen arviointimenetelmien soveltaminen tarjoaa keinoja tarkastella merkityssisällön säilymistä virheistä huolimatta. Kuten Bensoussan ja Rosenhousen (1990) havaitsivat, sanatason käännösvirhe ei välttämättä estä viestin välittymistä käännöksessä. Konekäännösten virheiden ja semanttisen tarkkuuden suhteiden analysoinnin avulla voidaan pyrkiä esimerkiksi hahmottamaan eräänlaista käännöksen vähimmäislaatua, jolla lähtötekstin keskeinen viesti välittyy virheistä huolimatta, sekä kriteereitä, joiden perusteella merkityssisällön säilyminen tai kaatoaminen olisi havaittavissa.

Tässä esityksessä käsittelen aineistoesimerkkien avulla tuloksia väitöskirjatutkimukseeni kuuluvasta pilottitutkimuksesta, jossa sovellan käännöstieteen menetelmiä manuaalisesti konekäännösten laadun arviointiin. Tavoitteena on hakea koneellisesti mitattavia kriteerejä, jotka korreloisivat ihmisen tekemään laatuarvioon. Arvioinnissa keskityn ensisijaisesti semanttiseen tarkkuuteen ja tarkastelen sujuvuutta lähinnä siltä kannalta, miten se vaikuttaa merkityssisällön säilymiseen käännöksessä. Esimerkkiaineistona on kolmea eri tekstilajia (yleinen asiateksti, narratiivinen lehtiteksti, instruktiivinen teksti) edustavia englanninkielisiä lähtötekstejä, jotka on konekäännetty suomeksi erilaisiin menetelmiin perustuvilla kääntimillä (tilastollinen konekäännös, symbolinen konekäännös).

Esittelen esimerkkiaineistossa esiintyvien virheiden luokitteluun perustuvia johtopäätöksiä eri kääntimien tuottamissa kohdeteksteissä esiintyvistä kielipillisistä ja semanttisista käännösvirheistä. Lisäksi esittelen, mitä erityyppisiä virheitä eri konekäännöstekniikoihin perustuvat kääntimet tuottavat ja mitä virheistä voidaan päätellä. Käännöksen semanttisen tarkkuuden arvioinnissa sovellan ydinlauseanalyysin (Ingo 1990) ja argumentaatioanalyysin (Williams 2001) keinoja sekä tutkin erityyppisten virheiden vaikutusta tarkkuuteen. Argumentaatorakenteen analyysin perusteella tarkastelen, miten kriittisiä virheet ovat koko tekstin viestin välittymisen kannalta. Vertailukohtana tarkastelen myös merkityssisällön ja argumentaatorakenteen säilymistä ihmisten tekemisissä käännöksissä samoista lähtöteksteistä.

Lähteet

- Bensoussan, Marsha & Judith Rosenhouse 1990. Evaluating student translations by discourse analysis. *Babel* 36:2. 65-84.
- Boitet, Christian, Youcef Bey, Mutsuko Tomokio, Wenjie Cao & Hervé Blanchon. 2006. IWSLT-06: experiments with commercial MT systems and lessons from subjective evaluations. *International Workshop on Spoken Language Translation: Evaluation Campaign on Spoken Language Translation [IWSLT 2006]*, November 27-28, 2006, Kyoto, Japan. 8 pp.
- Callison-Burch, Chris, Miles Osborne & Philipp Koehn 2006. Re-evaluating the role of BLEU in machine translation research. *EACL-2006: 11th Conference of the European Chapter of*

- the Association for Computational Linguistics*, Trento, Italy. 249–256.
- Ingo, Rune 1990. Lähtökielestä kohdekieleen: Johdatusta käännöstieteeseen. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Secară, Alina 2005. Translation Evaluation: A State of the Art Survey. Teoksessa: *Proceedings of the eCoLoRe/MeLLANGE Workshop*, Leeds, 21-23 March 2005, 39–44. Saatavissa: <http://ecolore.leeds.ac.uk/> [Viitattu 28.1.2010]
- Williams, Malcolm 2001. The Application of Argumentation Theory to Translation Quality Assessment. *Meta* :2, 326–344.

Kimmo Koskenniemi, Krister Lindén ja Mirja Nissinen

CLARIN-tutkimusinfrastruktuurihanke: mitä, kenelle, miten ja miksi

CLARIN eli *Common Language Resources and Technologies Infrastructure* on Euroopan-laajuinen tutkimusinfrastruktuurihanke, joka pyrkii parantamaan kieliresurssien saatavuutta, yhteensopivuutta ja käytettävyyttä. CLARINin tavoitteena on uudistaa tapoja tehdä humanistista tutkimusta ja luoda pohja kielimateriaalien ja -työkalujen toimivalle yhteiselle käytölle. CLARIN mahdollistaa käyttäjille aineistojen löytämisen ja tarvittavien lupien saamisen sekä takaa palvelujen ja materiaalien yhteensopivuuden. Suomalaiset tutkijat liittyvät eurooppalaiseen CLARIN-infrastruktuuriin FIN-CLARINin kautta.

-ngV/nkV-johdin Karjalan nimistössä

Karjalan nimistöstä erottuu pääasiassa ryhmä vesistönnimiä, joka sisältää sekä itämerensuomalaisessa (karjalaisessa, suomalaisessa ja vepsäläisessä), että Luoteis-Venäjän venäläisnimistössä esiintyvää -ngV/-н(ь)гV-johtimen: vrt. *Kuuzengijogi* (Koivuniemi), *Lemengijärvi* (Vitsataipale), *Juumingivirda* (Kagara), *Юзмигзу* (saari) (Pon'goma) jne.

Tämän johtimen juurien tutkimisen historia on alkanut 1800-luvun puolivälissä, jolloin akateemikko Andeas Johan Sjögren ensi kerran yritti analysoida -ngV/-н(ь)гV-johdinta sisältäviä paikannimiä. Hänen jälkeen tämän kysymyksen ratkaisemiseen on osallistunut joukko suomalaisia ja venäläisiä tiedemiehiä (mm. M.A. Castren, D. Europeus, V. Nissilä, E. Kiviniemi, A. Räisänen, A.K. Matvejev, B.A. Serebrjanikov, I.I. Mullonen ja muut). Mutta Karjalan paikannimet ovat jääneet tähän asti tieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle.

-ngV/nkV-mallilla Karjalassa on melko tarkka areaali, joka käytännöllisesti katsoen sopeutuu varsinaiskarjalan murteiden leviämisalueeseen. Tämä tosiasia vuorostaan voi olla todistena sitä, että Karjalassa malli on syntynyt varsinaiskarjalaisten keskuudessa. Mainittakoon lisäksi, että tyyppin pääareaali on keskittynyt Vienan Karjalan keskiosiin. Etelään ja kaakkoon edetessä johtimen aktiivisuus nimistössä laskee. Pääareaalin ulkopuolelta löytyy vain kahdeksan tätä mallia edustavaa paikannimeä: kolme niistä on tallennettu livviläisten ja viisi lyydiläisten nimistössä. Voidaan myös todeta, että -ngV/nkV-suffiksaalisten nimien muodostaminen on saattanut olla produktiivinen Karjalassa jo pitkään aikaa, minkä todistavat 1500-/1600-luvun asiakirjat, joissa käsiteltävä tyyppi esiintyy toistuvasti. Kuten oli jo mainittu, nykyisessä Karjalan nimistössä malli on suosiossa pääasiassa varsinais-karjalaisten murteiden alueella, jossa on laskettu olevan 115 -ngV/nkV-loppuista paikannimeä tai nimien ryvästä. Mainittakoon samalla, että kaksiosaisen nimien rinnalla usein Karjalan nimistössä käytetään sellaisia paikannimiä, joiden perusosa on korvattu käsiteltävällä johtimella. Sitä paitsi kiinnittäköön huomiota seuraavaan tosisasiaan, että monet tätä tyyppiä edustavat paikannimet sijaitsevat lähellä toisiaan, mikä viittaa nähtävästi siihen, että nimet on muodostettu analogisesti. Näin olleen voidaan olettaa, että käsiteltävän paikannimiryhmän synty on ollut sidoksissa joskus nimittäin -ngV/nkV-produktiiviseen paikannimijohtimeen, jota käytettiin alun perin vierasperäisten paikannimien mukautumisessa omaan nimistösysteemiin.

Itse itämerensuomalainen -nkV/-ngV-paikannimijohdin on voinut saada alkunsa kantasaamelaisesta *-ńće-deminutiivijohtimesta, joka on säilynyt mielestäni muutamassa Karjalan paikannimessä (esim. *Rievencilaksi*, *Uarinciranta*; vrt. myös *Rievinkijoki* ja *Uarinkisuari* jne). Tarkasta areaalista huolimatta kuitenkin avoimeksi jää kysymys mallin synnystä Karjalan nimistössä. Ei ole aivan selvä, oliko malli karjalaisten tuoma lähtöseuduilta vai onko tämä malli syntynyt ja tullut suosituksi jo Käkisalmen läänistä pismuuton jälkeiseen aikakauteen?

Voiko subjektiivisuutta mitata?

Subjektiivisuus esiintyy kielitieteessä yhtenä keskeisenä käsitteenä, kun tarkastellaan merkityksen muodostumista. Kuitenkaan subjektiivisuudella ei ole yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää, vaan käsitteen merkitys vaihtelee totuusarvosta perspektiivin muodostamiseen. Tässä esitelmässä tarkastellaan subjektiivisuuden käsitettä siinä muodossa kuin se on esitetty kognitiivisessa kielitieteessä (Langacker 1990, 2009). Siten subjektiivisuuden ei katsota heijastavan totuusarvoa, vaan se on yksi osatekijä perspektiivin muodostamisessa. Lisäksi subjektiivisuus nähdään jatkumona eikä dikotomisena kategoriana. Vaikka subjektiivisuuden käsite on teoreettisesti vahvasti perusteltu kognitiivisessa kielitieteessä ja lisäksi Verhagen (2005) on laajentanut käsitettä kattamaan myös kielellisen kommunikaation, subjektiivisuuden validointi on kuitenkin haasteellista kielelliseen ilmauksen tasolla. Tämä saa erityisen korostuneen aseman, kun subjektiivisuus ymmärretään asteittaisena. Aaron ja Cacoullos (2005) ovat korostaneet, että tietyn ilmauksen subjektiivisuuden aste tulee olla perusteltavissa myös rakenteen tasolla. Ellei subjektiivisuus ole sidottu muotoon, on lähes mahdotonta ylläpitää yhdenvertaisuutta eri ilmausten välillä.

Tässä esitelmässä tarkastellaan subjektiivisuutta ja subjektiivisuuden astetta yhden venäjän kielen persoonattoman konstruktion avulla. Konstruktiota ymmärretään muoto- ja merkitysparina seuraten argumenttikonstruktiokieliopin perusmääritelmää. Muodon kannalta konstruktiossa esiintyy dativiargumentti, määre ja verbi. Lisäksi verbi saa refleksiivitunnuksen (*-sja*) (ks. esim. Zimmerling 2009; Золотова 2000). Toimintaa ilmaiseva verbi muuttuu tilaa ilmaisevaksi, kun se esiintyy tässä konstruktiossa, ja määre tulee pakolliseksi. Siten konstruktion merkitys ei ole suoraan johdettavissa sen osista. Kyseinen konstruktiota on hyvin harvinainen, minkä takia aineiston on kerätty totaaliotoksina sekä Venäjän kansalliskorpuksesta että Integrumista. Aineisto koostuu 12 verbistä ja noin 4000 esimerkkistä.

Tutkimuksen lähtökohtana on, että jos kyseinen konstruktiota ilmentää subjektiivisuutta, tulee tämän myös heijastua rakenteessa. Tätä hypoteesia vasten esitelmässä esitetään subjektiivisuuden asteelle jatkumoon perustuva mitta yhdistämällä kognitiivista kielitietoa ja tavoitettavuushierarkioita (Ariel 1990, 2004). Oletuksena on, että subjektiivisuuden aste heijastelee rakenteessa ja tämä on mahdollista mitata tarkastelemalla konstruktion välitöntä käyttöympäristöä (vrt. Gries 2006). Siten kielellisen rakenteen ymmärretään sisältävän vihjeitä (cue validity) tarkasteltaessa subjektiivisuutta. Aineiston analysoinnissa hyödynnetään sekä tilastollisia menetelmiä yksimuuttujamenetelmiä. Esittelemme analyysin alustavia tuloksia ja mahdollisuuksia.

Lähteet

- Aaron, Jessie Elena & Cacoullos, Rena Torres (2005). Quantitative measures of subjectification: A variationist study of Spanish *salir(se)*. *Cognitive Linguistics* 16(4): 607–633.
- Ariel, Mira (1990). *Assessing noun-phrase antecedent*. London/New York: Routledge.
- Ariel, Mira (2004). Accessibility marking: Discourse functions, discourse profiles, and processing cues. *Discourse processes* 37(2): 91–116.
- Gries, Stefan Th. (2006). Corpus-based methods and the cognitive semantics: The many senses of to run. Gries, S. T. & Stefanowitsch, A. (Toim.), *Corpora in Cognitive Linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 57–99.
- Langacker, Ronald W. (1990). Subjectification. *Cognitive Linguistics* 1(1): 5–38.
- Langacker, Ronald W. (2009). *Investigations in Cognitive Grammar*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Verhagen, Ariel (2005). *Constructions of Intersubjectivity: Discourse, Syntax, and Cognition*. New York: Oxford University Press.
- Zimmerling, Anton (2009). Dative Subjects and Semi-Expletive Pronouns in Russian. Zybatow, G., Junghanns, U., Lenertová, D. & Biskup, P. (Toim.), *Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure. Proceedings of FDS 7, Leipzig 2007*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 253–265.
- Золотова, Г. А. (2000). Понятие личности/безличности и его интерпретации. *Russian Linguistics* 24(2): 103–115.

Haves, have-nots ja have-it-alls: Englanti Suomessa – kansallisen kyselytutkimuksen tuloksia

Englannin asema maailman yhteisenä kansainvälisenä kielenä on nykyään lähes kiistaton. Vaikka englantia äidinkielenään puhuvia on useisiin muihin kieliin verrattuna pieni määrä, käytetään sitä lähes kaikkialla maailmassa toisena/vieraana tai yhteisenä kielenä huomattavan paljon. Tässä esityksessä perehdytään Jyväskylän yliopiston VARIENG-tutkimusyksikön äskettäin toteuttaman laajan kyselytutkimuksen tuloksiin (Leppänen ym. 2009). Tutkimuksessa tarkasteltiin englannin asemaa, merkitystä ja käyttöä tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kyselytutkimuksen kohderyhmänä olivat 15–79 –vuotiaat Suomen kansalaiset, ja kokonaisotos, jolle kyselylomake lähetettiin, oli 3000 kokonaisvastaajamäärän ollessa 1495. Kyseessä on kansainvälisesti verrattuna yksi laajimmista koko kansakuntaan keskittyneistä kyselytutkimuksista liittyen englannin asemaan vieraana tai toisena kielenä. Kyselylomake koostui kuuden osa-alueen kysymyksistä, jotka käsittelivät muun muassa englannin roolia vastaajien elämässä, sen opiskelua ja käyttöä sekä vastaajien näkemyksiä englannin kielen tulevaisuudesta Suomessa.

Kyselyn tulokset osoittavat, että suomalaiset kokevat itsensä vahvasti yksikielisiksi huolimatta siitä, että he elävät kaksikielisessä maassa, ja siitä, että he pitivät omaan englannin kielen taitoaan hyvänä. Tulosten mukaan englanti on myös vahvasti läsnä suomalaisten päivittäisessä elämässä näyttäytyen vastaajille ennen kaikkea julkisissa ja kaupallisissa tiloissa. Sen sijaan englannin käyttö on suomalaisille tavallisinta vapaa-ajalla sekä työssä. Kyselyn kansainvälisesti merkittävin tulos liittyy suomalaisen myönteiseen suhtautumiseen englantia kohtaan. Vain pieni osa vastaajista pitää englantia uhkana kotimaisille kielille ja suomalaiselle kulttuurille. Suhtautuminen on tulosten valossa hyvin käytännönläheistä ja englannin kieli nähdään pikemminkin kansainvälistä yhteisymmärrystä edistävänä tekijänä kuin uhkana. Kiinnostava tulos oli myös analyysissä hahmottunut kuva kolmesta sosio-demografisesta ryhmästä. Ryhmittelyn perustana käytettiin kolmen kysymystyyppin vastauksia, jotka olivat (a) minkälainen rooli englannilla on vastaajien elämässä, (b) kuinka paljon vastaajat ovat opiskelleet englantia elämänsä aikana, sekä (c) kuinka vastaajat itse arvioivat omaa englannin osaamistaan. Esityksessä keskitytään kuvaamaan näiden vastausten perusteella muodostettuja ryhmiä – englannista osalliset, englantia osaamattomat, sekä elämässään englannin kokonaan omakseen ottaneet (vrt. Preisler 2003) – ja sitä kuinka ne eroavat toisistaan suhteissaan englannin kieleen.

Lähteet

- Leppänen, Sirpa, Anne Pitkänen-Huhta, Tarja Nikula, Samu Kytölä, Timo Törmäkangas, Kari Nissinen, Leila Kääntä, Tiina Virkkula, Mikko Laitinen, Päivi Pahta, Heidi Koskela, Salla Lähdesmäki & Henna Jousmäki 2009. *Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: käyttö, merkitys ja asenteet*. University of Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities 132.
- Preisler, Bent. 2003. English in Danish and the Danes' English. *International Journal of the Sociology of Language* 159, 109-126.

Hanna Lantto
Helsingin yliopisto

Onko yksikielistä baskin puhekieltä olemassa?

Baskin kieli on ollut roomalaisten valloituksesta lähtien isojen valtakielten paineen alla: ensin latinan, sitten espanjan ja ranskan. Kieleen on tulvinut tasaisena virtana lainasanoja, käännöslainoja, lainattuja morfosyntaktisia rakenteita jne. Suuri osa näistä lainoista on jo hyväksytty Baskimaan kieliyhteisössä, jos ei sanakirjoihin, ainakin osaksi jokapäiväistä puhekieltä. Suhtautuminen varsinaiseen kaksikieliseen puheeseen, koodinvaihtoon, on kuitenkin kauhistelevaa ja normatiivista, vaikka monet puhujat vaihtavat luontevasti kieltä myös koodinvaihdon tuomitessaan.

Nykyisin kaikki baskinpuhujat ovat kaksikielisiä. Kaksikieliselle ihmiselle on luontevaa käyttää hyväkseen koko kielellistä repertuaariaan puhuessaan toisen kaksikielisen kanssa. Käydäänkö baskinkielinen keskustelu siis automaattisesti kaksikielisessä moodissa (Grosjean 1997)?

Nauhoitin baskinkielisiä nuoria aikuisia eri puolilla Espanjan Baskimaata, yhdeksässä eri kylässä. Kaikkien puhe on kaksikielistä, koodinvaihtotapauksia on useampi minuutissa. Monet vaihtavat kieltä lukuisia kertoja saman puhekatkelman sisällä. Kielten typologisista eroista johtuen kielelliset järjestelmät sulautuvat harvoin yhteen (*congruent lexicalization*, Muysken 2000), mutta esimerkkejä siitäkin löytyy.

Seuraavaksi nauhoitin ”uusbaskeja” (*euskaldunberriak*), jotka ovat oppineet baskin kielen aikuisiällään normatiivisessa kouluympäristössä. Osa opetuksesta tähtää nimenomaan espanjan vaikutusten, lainasanojen ja interferenssin kitkemiseen. Silti myös jokainen heistä vaihtaa koodia, joskin kielelliset järjestelmät pysyvät enemmän erillään kuin äidinkielisten puhujien kielimuodossa. Siksi kysynkin, onko yksikielistä baskin puhekieltä olemassa? Edellyttääkö baskin puhuminen jatkuvaa koodinvaihtoa? Onko mahdollista integroitua baskinkieliseen kieliyhteisöön sekoittamatta kieliä?

Lähteet

GROSJEAN, Françoise 1997: Processing Mixed Language: Issues, Findings and Models. Teoksessa *Tutorials in Bilingualism*, toim. A.M. de Groot ja J.F. Kroll. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 225-54.

MUYSKEN, Pieter 2000: *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge University Press.

Meri Larjavaara, Matti Miestamo, Krista Ojutkangas, Jussi Ylikoski
Åbo Akademi, Helsingin yliopisto, Turun yliopisto ja Helsingin yliopisto

Johdatus kielitieteeseen: uusi kielitieteen oppikirja

Vuonna 2009 ilmestyi kirjoittamamme kielitieteen oppikirja *Johdatus kielitieteeseen* (WSOY Oppimateriaalit). Kirja esittelee kielen olemusta ja tutkimusta kielitypologisesta näkökulmasta. Kieltä ja kieliä tarkastellaan merkityslähtöisesti, ja kirjassa edetään merkityksiä erottelevista elementeistä eritasoisiin merkityksiä ilmaiseviin yksiköihin: äänneistä sanoihin, lauseisiin ja teksteihin. Lopuksi pohditaan keskeisiä kielen ja merkityksen olemusta koskevia kysymyksiä yleisemmin. Kirjasta saa myös yleiskuvan maailman kielistä ja kielitilanteesta.

Pohdimme kirjaa suunnitellessa tehtyjä valintoja ja tavoitteita, joita meillä oli kirjoitustyötä aloittaessamme. Pyrimme kirjassamme vastaamaan moniin sellaisiin kysymyksiin, joita kielentutkijoille esitetään, kun ammatista keskustellaan, ja toivoimme kirjan olevan helposti luettava kenelle tahansa kielestä kiinnostuneelle. Toisaalta pyrimme antamaan kielitieteen opintoja aloittavalle opiskelijalle ne perustiedot, jotka kielitieteen opiskelijalle ovat tarpeen. Mitä uutta halusimme kirjassamme tuoda esille ja kuinka nuo tavoitteet mielestämme toteutuivat?

Lauseke, rakenne ja lausekerakenne

Käsittelen esitelmässäni eräiden suomen kielen verbiytimisten rakenteiden kuvausta. Näitä rakenteita ovat ensinnäkin tietyt infiniittiset rakenteet, esim. *tuli paikalle huolettomasti vihellellen, sen uskottiin löytyvän kellarista, kirjoittaessaan hän ei kuule mitään ja aiemmin kokouksissa käsiteltyjä asioita ovat* –. Suomen kielen tutkimuksessa on käyty vuosikymmenien ajan keskustelua siitä, miten näitä rakenteita pitäisi kuvata. Tässä keskustelussa on kuvaukseen otettu mm. lauseenvastikkeeseen käsite (Penttilä 1957; Ikola 1978). Sitten nämä rakenteet on kuvattu lausekkeiksi (Vilkuna 2000; ISK § 490–491, 527–528). Toiseksi esitelmäni keskiössä ovat sellaiset (finiittisenkin elementin sisältävät) verbirakenteet, jotka koostuvat (finiitti)verbin lisäksi joko infiniittisestä verbinmuodosta (esim. *olemme käyneet, täytyy mennä, saan tehdyksi*) tai jostakin selvästi ei-verbaalisesta osasta (esim. *pääset selville, ottaa osaa, käy läpi, hukka perii*). Näitä on kutsuttu moniosaisiksi predikaateiksi (ISK § 450–455, 868). Kummankin rakenneryhmän kuvauksessa korostuu rakenteen – tai konstruktion – suhde lausekkeeseen, nimenomaan verbilausekkeeseen. Tarvitaanko suomen kielen kuvauksessa verbilauseketta ylipäätään? Jos katsotaan tarvittavan, kannattaako ottaa käyttöön ”litteän” (*flat*) (pelkästään verbiytimestä koostuvan) VP:n vai laajan (sellaisen, joka koostuu verbiytimestä täydennyksineen) VP:n malli? Mitä moniosainen predikaatti tarkoittaa? Mikä yhdistää kaikkia niitä rakenteita, jotka kuvataan moniosaisiksi predikaateiksi?

Tarkastelen sitä, miten alumpana mainitsemani infiniittiset rakenteet ja moniosaiset predikaatit suhteutuvat kielellisten yksiköiden hierarkkiseen kuvausjärjestelmään, rankihierarkiaan, ja sitä, mitä ranginvaihdolla saadaan tuotetuksi kuvaukseen (ks. esim. Halliday 1961, 1966, 1994 [1985]; Hakulinen & Karlsson 1979; Shore 1992). Yllä mainitsemiäni suomen kielen rakenteiden kuvauksessa on nimittäin ongelmallista se, että niille ei ole tuntunut ensi katsomalta löytyvän selvää paikkaa sellaisessa litteässä lausekerakennekuvauksessa, jossa VP:n käsitetään muodostuvan vain (maailmankuvausmerkityksisestä) verbiytimestä ja mahdollisesta aspekti- tai modaaliverbistä, vaikka arkipuheaineistoon perustuvassa syntaksin tutkimuksessa on löydetty vahvahoja viitteitä siitä, että suomeen olisi mielekästä kuvata pikemminkin juuri tällainen, suppea VP (ks. esim. Helasvuo 2003). Ongelma on ainakin osaksi harhaa, sillä asiaan tuntuu liittyvän hiukan yksioikoisia oletuksia, mm. seuraavat:

- rankihierarkian rangit ovat verrattavissa klassisiin kategorioihin siinä mielessä, että eri rankien välimuotoja ei ole olemassa, mistä seuraa, että syntaktinen konstruktioituminen voi tapahtua vain joko lause- tai lauseketasolla (ks. kuitenkin Vilkuna 2000, jossa asia on esitetty toisin),
- se, että x:ää (esim. useasta lausekkeesta koostuvaa rakennetta) käytetään y:nä tai y:n asemassa (esim. NP:lle tyypillisessä asemassa), tarkoittaa, että x on sama kuin y, ja
- se, että aktuaalisen rakenteen taustalla olevassa muotissa on vakio-osia, on merkki siitä, että rakenne muodostaa lausekkeen.

Lähteet

- Hakulinen, Auli & Fred Karlsson 1979. *Nyky-suomen lauseoppia*. SKS, Helsinki.
Halliday, M. A. K. 1961. Categories of the Theory of Grammar. *Word* 17(3), s. 241–292.
----- 1966. The Concept of Rank: A Reply. *Journal of Linguistics* 2(1), s. 110–118.
----- 1994 [1985]. *An Introduction to Functional Grammar*. Second Edition. Arnold, London.
Helasvuo, Marja-Liisa 2003. What can intonation tell us about constituency? – Tsuyoshi Ono, Toshihide Nakayama & Hongyin Tao (toim.), *Recent studies in empirical approaches to grammar*. University of California, Santa Barbara, s. 20–34.
Ikola, Osmo 1978. *Lauseenvastikeoppia*. SKS, Helsinki.
ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen &

- Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.
- Penttilä, Aarni 1957. *Suomen kielioppi*. WSOY, Helsinki.
- Shore, Susanna 1992. *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*. Macquarie University, Sydney.
- Vilkuna, Maria 2000. *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Edita, Helsinki

Alustavia havaintoja Aspergerin syndroomasta kärsivien nuorten puheen prosodian ja nonverbaalisen viestinnän erityispiirteistä

Esitelmä käsittelee *post doc* -hanketta, joka kohdistuu Aspergerin syndroomasta (AS) kärsivien suomen- ja ranskankielisten nuorten puheen prosodian ja nonverbaalisen viestinnän erityispiirteisiin. Tämä esitelmä rajoittuu kuitenkin ainoastaan hankkeen suomenkielisen aineiston käsittelyyn. Aineisto koostuu videomateriaalista, joka on kerätty HUSin Lastenlinnassa vuosina 2009–2010. Kyse on kahden neuropsykiatrisen ryhmän kuntoutusistunnoista, joissa 10–15-vuotiaat AS-diagnoosin saaneet pojat keskustelevalt ohjaajiensa kanssa erilaisista arkielämään liittyvistä aiheista sekä harjoittelevat yhdessä toimimista mm. pelien avulla.

AS on autismin lievä muoto, jota luonnehtivat erityisesti sosiaalisen vuorovaikutuksen vaikeus sekä rajoittuneet käyttäytymismallit ja kiinnostuksen kohteet (APA 2000). Vaikka AS-henkilöiden kielenomaksumisessa ei tapahdu merkittävää viivettä, eikä heidän puheensa ole yleensä huomattavan epänormaalia, AS-henkilöiden puheen prosodiassa ja nonverbaalisessa viestinnässä esiintyy usein poikkeavia piirteitä (Partland & Klin 2006).

Esitelmän päämääränä on tarjota lyhyt yhteenveto alustavista havainnoista, jotka liittyvät tutkittavien henkilöiden puheen prosodian ja nonverbaalisen viestinnän erityispiirteisiin. Termi 'prosodia' käsitetään tässä yhteydessä laajassa, paralingvistisessä merkityksessä (Couper-Kuhlen 2000), jolloin se kattaa sävelkulun, intensiteetin, puhenopeuden ja taukojen lisäksi myös mm. kuuluvat hengitykset sekä narisevan, nasaalisen ja kuiskaavan äänen. Nonverbaalisina piirteinä puolestaan otetaan huomioon sellaiset tyypillisesti "kontekstualisointivihjeinä" toimivat tekijät kuin katseen suunta, ilmeet, eleet ja vartalon asento (Gumperz 1992).

Metodologisesti tutkimus nojautuu pääasiassa keskustelunanalyysiin ja sen piirissä kehitettyyn vuorovaikutukselliseen prosodiantutkimukseen (Couper-Kuhlen & Selting 1996). Gumperzin (1992) kontekstualisointiteoria on myös keskeisessä roolissa tässä hankkeessa.

Lähteet

- American Psychiatric Association (APA) 2000. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 4th edition, Text Revision, DSM-IV-TR*. Arlington, American Psychiatric Association.
- Couper-Kuhlen, E. 2000. Prosody. In: Verschueren, J., Östman, J.-O., Blommaert, J. & Bulcaen, C. (Eds.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–19.
- Couper-Kuhlen, E. & Selting, M. 1996. Towards an interactional perspective. In: Couper-Kuhlen, E. & Selting, M. (Eds.), *Prosody in conversation. Interactional studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 11–56.
- Gumperz, J. J. 1992. Contextualization Revisited. In: Auer, P. & Di Luzio, A. (Eds.), *The Contextualization of Language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 39–53.
- Partland, J. & Klin, A. 2006. Asperger's syndrome. *Adolescent Medicine Clinics* 17(3), 771–88.

Ilmaukset *wallah(i)*, *mä vannon* ja *mä lupaan* helsinkiläisnuorten puheessa – monietnisen tyylin leksikaalisia resursseja?

Esitykseni käsittelee alun perin arabiankielistä, islamilaisissa puhekulttuureissa yleistä ilmausta *wallah(i)* 'vannon jumalan nimeen' ja sen suomenkielisiä vastineita *mä vannon* ja *mä lupaan* osana monietnisisissä lähiöissä asuvien ja koulua käyvien nuorten tyylejä. Esitelmä perustuu tekeillä olevaan väitöstutkimukseeni Nuorten kielelliset resurssit ja tyyli monietnisisessä Helsingissä. Tutkimus kuuluu vuorovaikutussosiolingvistiikan (ks. esim. Rampton 2006: 23) alaan.

Pohjoismaissa ja muualla Euroopassa monietnistien lähiöiden nuorten kielestä tehdyissä tutkimuksissa eri maahanmuuttajakielistä koostuvaa ydinsanastoa on pidetty niin sanottujen *multietnolektien* keskeisenä piirteenä (ks. esim. Quist 2008). Frekventteinä ilmauksina mainitaan usein *wallah(i)* ja sen valtakieliset vastineet. Niitä käytetään vannomiseen ja vakuutteluun rituaalinomaisissa vuorovaikutusjaksoissa sekä intensifioijina, jotka vahvistavat koko lausumaa (Quist mas. 47–48). Omaankin aineistooni sisältyy seuraavanlaisia rituaalinomaisia jaksoja:

a: *vanno tolle, vanno*

b: *mä vannon wallahi*

Ilmauksia *wallahi*, *mä vannon* ja *mä lupaan* käytetään niin ikään intensifioijina esimerkiksi näin: *Ronyaki ol lihonum mä lupaan; mä vannon se kaveri ov vitu hyvän näköne*. Joskus ilmausten vahvistava vaikutus näyttää kohdistuvan lausumaa laajempaan puhejaksoon, esimerkiksi kokonaiseen tarinaan. Yhdessä ilmaukset muodostavat sellaisia formuloita kuin *mä vannon wallahi*, ja niihin liittyy muita rituaalinomaisia ilmauksia kuten *mä vannon isäni pään nimeen*.

Olen kerännyt aineistoni etnografisesti v. 2006–2009 aikana kahdesta helsinkiläisestä yläkoulusta, joiden oppilaista 30–50 % on maahanmuuttajataustaisia ja joissa oppilaat puhuvat pariakymmentä eri äidinkieltä. Aineisto koostuu 1) kenttämuistiinpanoista ja -päiväkirjasta, 2) 37 nuoren nauhoitetuista yksilö-, pari- tai ryhmähaastattelusta, 3) 9 nuoren koulupäivän vuorovaikutuksen nauhoituksista kannettavalla nauhurilla, 4) oppituntien ja muiden koulupäivän tilanteiden ääni- ja videonauhoituksista sekä 5) ns. retrospektiivisistä haastattelusta, joissa soitin nuorille heidän omia vuorovaikutustilanteitaan ja keskustelimme niistä. Tutkimukseen osallistuneet nuoret ovat 14–18-vuotiaita, ja he puhuvat 16:ta eri äidinkieltä, myös suomea.

Väitöstutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaisia kielellisiä resursseja nuoret ottavat käyttöönsä monikielisestä ympäristöstään ja miten he vuorovaikutuksessaan ja sosiaalisessa toiminnassaan konstruoivat sosiaalisia kategorioita ja asemoivat itsensä niihin kielellisten ja tyyllisten resurssien avulla. Olen kiinnostunut kielellisestä tyylistä osana laajempaa sosiaalista tyyliä ja kielellisten ja muiden kulttuuristen resurssien limittymisestä tyyliessä (vrt. Auer 2007; Eckert 2005; Quist 2008). Tässä esityksessä vastaan seuraaviin kysymyksiin: Miten ilmaukset *wallahi*, *mä vannon* ja *mä lupaan* käyttäytyvät kieliopillisesti; mikä on niiden kytkös muuhun lausumaan tai ympäröivään puheeseen? Millaisissa vuorovaikutusjaksoissa ja toiminnoissa ne esiintyvät? Millaisia vuorovaikutusfunktioita niillä on? Kuka ilmauksia käyttää ja millaisissa tilanteissa? Liitetäänkö ne osaksi tiettyjä tyylejä tai tiettyjen ryhmien puhetta?

Lähteet

- Auer, Peter 2007 (toim.). *Style and Social Identities. Alternative Approaches to Linguistic Heterogeneity*. Language, Power and Social Processes 18. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Eckert, Penelope 2005. Variation, convention, and social meaning. Paper presented at the Annual Meeting of the Linguistic Society of America. – <http://www.stanford.edu/~eckert/EckertSA2005.pdf>. 22.9.2008
- Quist, Pia 2008: Sociolinguistic approaches to multiethnolect: Language variety and stylistic practice. – *International Journal of Bilingualism Vol. 12, Issue ½* s. 43-61.
- Rampton, Ben 2006: *Language in Late Modernity. Interaction in an urban school*. Cambridge Univ. Press.

Katsaus suomalaisen henkilönimistön maantieteelliseen vaihteluun

Suomen murteiden maantieteellinen vaihtelu on tunnettu verraten hyvin jo pitkään. Sen liepeillä on kuitenkin muita lähi-ilmiöitä, joita on tutkittu selvästi vähemmän mutta joiden voisi olettaa seurailevan maantieteelliseltä jakaumaltaan murteita. Esimerkiksi monet aineellista kansankulttuuria esittelevistä kartoista (Vuorela 1976) noudattelevat ainakin karkeasti murteiden vaihtelua, ja alustavan analyysin (Leino 2007) mukaan paikannimistöstä löytyy samankaltaista vaihtelua.

Henkilönnimistöstä kattavin kartasto lienee Pöyhösen kaksiosainen sukunimikartasto (1998, 2003), jonka levikkikartoissa on selvästi murrejakoon vertautuvia hahmoja. Tarkoitukseni on nyt omassa esityksessäni etsiä väestörekisterin materiaalin pohjalta hiukan laajempaa yleiskuvaa ja tarkastella, millaisia maantieteellisiä rakenteita suomalaisesta henkilönnimistöstä on mahdollista löytää menetelmillä, jotka ovat aiemmin (Leino – Hyvönen 2008) osoittautuneet käytökelpoisiksi murteiston kuvailussa.

Lähteet

- Leino, Antti 2007: Regional variation in Finnish lake and hill names. Birgit Eggert – Bente Holmberg – Bent Jørgensen (toim.), Nordiske navnes centralitet og regionalitet. Rapport fra NORNA 35. symposium på Bornholm 4.–7. maj 2006. NORNA-förlaget.
- Leino, Antti – Hyvönen, Saara 2008: Comparison of Component Models in Analysing the Distribution of Dialectal Features. International Journal of Humanities and Arts Computing 2: 173–187.
- Pöyhönen, Juhani 1998: Suomalainen sukunimikartasto. SKST 693. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöyhönen, Juhani 2003: Suomalainen sukunimikartasto II. SKST 922. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorela, Toivo (toim.) 1976: Suomen kansankulttuurin kartasto 1: Aineellinen kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tempuksen ja moduksen merkintä nganasaninomieilla

Tempuksen, aspektin ja moduksen (TAM-)tunnuksia pidetään yksinomaan verbien ominaisuutena. Viimeisen 60 vuoden ajalta tutkijat ovat useasti maininneet joidenkin kielten nominien TAM-tunnuksista. Rachel Nordlinger ja Louisa Sadler (2004) ovat yhdistäneet aiemmat tiedot nominien TAM-kategorioista, niiden ilmaisukeinoista ja käytöstä. Tutkimuksen kohteella ovat seuraavat kriteerit:

- TAM-tunnus kuuluu substantiivien konjugaatioon;
- kyseinen tunnus voidaan liittää kaikkiin tai melkein kaikkiin substantiiveihin;
- TAM-merkintä substantiivilla ei ole riippuvainen tämän substantiivin sisältävän lauseen TAM-merkinnästä.

Kieliä, joihin nominien TAM-kategoriat ovat kehittyneet, on noin 15, ja suurimmin osin niiden puhujat ovat Etelä-Amerikan intiaaneja¹

Pohjoissamojedikieliin kuuluu *destinatiivin (benefaktiivin)* kategoria, jolle funktionaalinen paralleeli on esimerkiksi joidenkin tunguuskielten sijamuodoksi tulkittu designatiivi (*designative*, Malchukov 2009: 644-646). Toisaalta se voidaan tulkita myös nominien futuuriksi, kuten ehdotti Eugen Helimski (1994/1998:507). Pohjoissamojedeista vain nganasanista löytyy futuurin *-TE* lisäksi nominien mennyt aika *-D'EE* sekä perfekti konditionaali *-TETE(TEE)D'EE*. Preesensiksi on luonnollista tulkita TAMin kannalta tunnusmerkitsemätön nomini.

1. Futuuri ilmaisee entiteetin, jolle on genetiivillä tai possessiivitunnuksella merkattu possessori t. hyötyjä.

(1)² *koli-ðe-me* *teðu''!*
kala-FUT.N-PX1 tuo.IMP
Tuo minulle kalaa

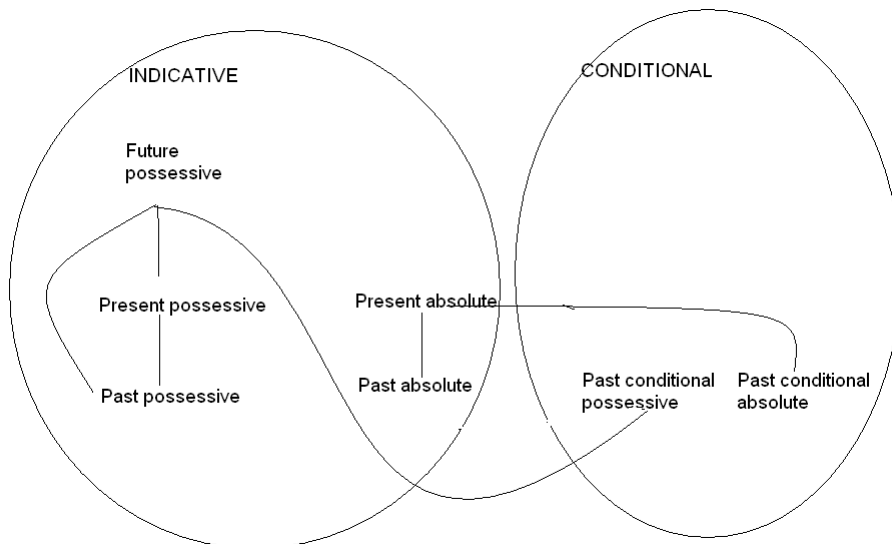
2. Konditionaalin perfekti ilmaisee tarkoitettua mutta toteutumatta jäänyttä omistusta (a). Ilman omistussuhteita voi ilmaista myös entiteetiksi tarkoitettua, joka ei koskaan toteutunut (b).

(2a.) *Ljonja* *ban-teðed'ee* *kotu-ra''a*
PN[GEN] koira-PST.COND.N tappaa-PASS.3
Ljonjalle tarkoitettu koira tapettiin

3. Imperfekti on käytössä kolmessa merkityksessä: a. entinen entiteetti, jota ei enää ole olemassa; b. X:n entinen omistus: entiteetti on olemassa, mutta omistussuhde on entinen; c. entiteetti ja omistussuhde ovat molemmat entisiä. Esimerkki (3c.) edustaa tapausta (c).

(3c.) *emti* *kuhu* *d'esi-ne* *taa-d'ee-gete*
tämä talja isä- GEN.PX1 poro-PST.N-ELA
Tämä talja on isäni (entiseltä) porolta.

Futuuri on mahdollinen vain akkusatiivissa, nominatiivissa tai genetiivissä. Konditionaalin perfekti ja imperfekti voivat esiintyä missä tahansa sijoissa. Esitykseni tarkoitus on tarkentaa nominien tempuksen ja moduksen merkityskenttää.

Kaava esittää nganasaninominien TAM-merkityksiä. Käyrät ja viivat ilmaisevat paradigmaattiset suhteet.

Kirjallisuutta

- Helmski, E. (1998). Nganasan. Teoksessa: D. Abondolo (toim.), *The Uralic languages*. London: Routledge, 480–515.
- Malchukov, A. (2009): “Function-form mismatches: the designative case in Tungusic”. Teoksessa: A. Malchukov, A. Spencer (toim.): *The Oxford Handbook of Case*. Oxford, New York: OUP.
- Nordlinger, Rachel & Louisa Sadler (2004): Nominal Tense in Crosslinguistic Perspective – *Language* 80, Number 4, 776-806.
- Nordlinger, R. & L. Sadler (2008): When is a temporal marker not a tense? Reply to Tonhauser 2007. *Language* 84/2, 325-331.
- Tonhauser, Judith (2007): Nominal tense? The meaning of Guaraní nominal temporal markers. *Language* 83/4, 831-869.
- Tonhauser, Judith (2008): Defining crosslinguistic categories: The case of nominal tense. *Language* 84/2, 332-342.

¹ Judith Tonhauser (2007) osoitti, että Guaraníin nominien TAM-tunnusehdokkaat eivät semanttisesti vastaa verbien TAM-kategorioita. Nordlingerin - Sadlerin (2008) ja Tonhauserin (2007, 2008) välinen keskustelu on käyty *Language*-aikakauslehden sivuilla.

² Kaksoislainausmerkki tarkoittaa glottaaliklusiilia. Lyhenteet: 1,2,3 = yksikön 1., 2., 3. persoona, ABL = ablatiivi, FUT.N = nominien futuuri, IMP = imperatiivi, PASS = passiivi, PF.COND.N = nominien perfekti konditionaali, PN = henkilönnimi, PST.N = nominien imperfekti, PX= possessiivisuffiksi.

Local and Global Lexicon: A Novel Approach to Quantifying Persistence

The term "persistence" refers to the repetition of linguistic structures, such as words or phrases, in spoken or written discourse. There is ample evidence for the existence of lexical and syntactic persistence [1, 4], recently also from corpus analysis [3, 6]. In existing literature persistence is connected to the neurological concepts of priming [4] (it is easier to repeat than to invent) and mirroring [5] (humans are attracted to similar behaviour). Persistence is naturally very much dependent on the context, such as topic, audience or background of the writer/speaker. To assess persistence of lexicon in a text, we can search for words that occur with unexpected frequency and to find short term persistence it is interesting to look at short parts of a written text or conversation.

We define the concepts of *local* and *global lexicon*. We propose to measure lexical persistence in a text by, first, taking a fixed size sample of consecutive words and counting the number of unique words, we call this *local lexicon*. Next, the statistical significance can be computed by comparing to fully random samples of words from the same text, which we refer to as *global lexicon*. The latter sampling procedure has been used before, for example in studying vocabulary coverage between different genres [2]. The idea behind comparing *local* and *global lexicon* is simple: if there is lexical persistence in the text, we expect the *global lexicon* to be significantly larger than the *local lexicon*. Using the British National Corpus, we investigate the presence or absence of persistence for different genres of text and sample sizes. Moreover, we study how to, given part of a text, explain the significant persistence in terms of words repeated unexpectedly.

We show the introduced methodology is an effective tool for quantification of persistence in both a single text and collections of texts. We find that lexical persistence is present in time frames of a few thousand words or shorter and verify the strength of the effect decays over time.

References

- [1] J. Bock. Syntactic persistence in language production. *Cognitive Psychology*, 18(3):355–387, 1986.
- [2] F. Fengxiang. A corpus-based study on random textual vocabulary coverage. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 4(1):1–17, June 2008.
- [3] S. T. Gries. Syntactic priming: A corpus-based approach. *Journal of Psycholinguistic Research*, 34(4):365–399, July 2005.
- [4] M. J. Pickering and H. P. Branigan. Syntactic priming in language production. *Trends in Cognitive Sciences*, 3(4):136–141, April 1999.
- [5] M. J. Pickering and S. Garrod. Alignment as the basis for successful communication. *Research on Language and Computation*, 4(2–3):203–228, October 2006.
- [6] B. Szmrecsanyi. Language users as creatures of habit: A corpus-based analysis of persistence in spoken english. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 1(1):113–150, 2005.

Akateemiset kiitokset – esipuhe tekstilajina

Valtaosa akateemisia tekstilajeja koskevasta tutkimuksesta on käsitellyt tieteellisiä artikkeleita, abstrakteja tai tutkimustietoa popularisoivia lehtitekstejä. Tässä esitelmässä otan kuitenkin tarkasteluun tekstit, jotka liittyvät vahvemmin tieteentekijöiden ja akateemisen diskurssiyhteisön interpersoonaiseen puoleen, ja ankkuroituvat osaksi väittelemisen käytänteitä – nimittäin väitöskirjojen esipuheet. Otan lähtökohdaksi sen, että väitöskirjan esipuhe on oma tekstilajinsa: sillä on omat tavoitteensa, lukijakuntansa ja suhteellisen vakiintunut rakenne. Sitä ohjailevat diskurssiyhteisön jakamat ihanteet ja odotukset, vaikka niitä ei yleensä ole esimerkiksi tieteellisen kirjoittamisen oppaissa käsitelty. Esipuhetta tosin saatetaan kutsua eri nimillä – yhtä kaikki – tiedeyhteisön jäsenet tunnistavat tekstin funktion ja tavoitteet. (Swales 1990, 2004; Bhatia 2004). Esipuheella on kiinnostava paikkansa genrekolonnioissa, sillä siinä yhdistyvät niin raportoitvien, promotionaalisten kuin sosiaalisen yhteydenpidonkin tekstilajien funktiot ja piirteet.

Vaikka esipuheet ovat varsin lyhyitä ja tietyssä mielessä kaavamaisiakin tekstejä, ne ovat kuitenkin sekä tekijälle että lukijoille tärkeä ja kiinnostava osa väitöskirjaa. Väitösprosessiin osallistuneiden lisäksi se kiinnostaa lukijakuntaa yleisemminkin. Esipuhe on usein väitöskirjan henkilökohtaisin osa ja kehystää koko julkaisua. Voisi melkein sanoa, että henkilökohtaisuutensa vuoksi esipuheet edustavat akateemisen yhteisön human interest – juttutyyppejä – elleivät peräti tirkistelyjournalismia.

Tässä esitelmässäni analysoin esipuheita sekä rakenteen että teksteissä rakentuvien merkitysten näkökulmasta. Ensimmäkin kuvaan sitä, mitkä ovat tälle tekstilajille tyypilliset funktionaaliset jaksot ja miten ne kielellisesti realisoituvat. Olen kiinnostunut siitä, miten, kenelle ja mistä syystä akateemista kiitollisuutta osoitetaan ja miten tutkija rakentaa tekstissä omaa tutkijapositionaan ja suhdettaan väitöskirjan tekemiseen. Pohdin myös sitä, mitä merkityksiä ja kuvia esipuheet rakentavat tutkimuksenteosta, tiedeyhteisöstä ja väitöskirjaprosessiin osallistuvien henkilöiden suhteista.

Polaaristen kysymysten typologiaa

Tarkastelen esitelmässäni polaarisia kysymyksiä maailman kielissä. Polaarilla kysymyksillä tarkoitetaan lauseen paikkansapitävyyteen kohdistuvia kysymyksiä, joihin odotuksenmukainen vastaus on 'kyllä' tai 'ei', esim. *Haukkuuko King Arthur parvekkeella?* Tutkimukseni perustuu n. 400 kieltä käsittävään, eri genealogisia ja alueellisia kieliryhmiä tasaisesti edustavaan kieliotokseen. Lähteinä otoskielten analyyseille ovat referenssikielioipit ja muut julkaistut tai julkaisemattomat materiaalit sekä tarvittaessa ja mahdollisuuksien mukaan yksittäisiin kieliin perehtyneiden tutkijoiden haastattelut.

Aiemmassa tutkimuksessa (Moravcsik 1971, Ultan 1978, Dryer 2005a) on kiinnitetty pääasiassa huomiota kysymystä merkitseviin elementteihin, ja tällä perusteella on erotettu seuraavat polaarisen kysymyksen merkintätavat: intonaatio, kysymyspartikkelit, verbimorfologia (kysymysaffiksit), konstituenttien järjestys, disjunktio (A-ei-A) ja deklaraatiivimorfeemien puuttuminen. Omassa tutkimuksessani (Miestamo 2007) olen lisännyt näihin vielä kysymysapuverbit. Dryer (2005b) on tarkastellut erikseen kysymyspartikkelien paikkaa lauseessa.

Kiinnitän tutkimuksessani huomiota kysymyslauseen rakenteeseen pelkkää kysymyksenmerkintää laajemmin ja tarkastelen sitä erityisesti suhteessa kysymyslauseen tunnusmerkittömään vastinpariin, väitelauseeseen. Kysymyslauseen rakenne voi erota väitelauseen rakenteesta eri tavoin – näitä rakenteellisia eroja kutsun asymmetriaksi (ks. Miestamo 2007, 2009). Kysymys- ja väitelauseiden välillä esiintyy rakenteellista asymmetriaa mm. tempus-, aspekti- ja moduskategorioiden ja fokuksen merkinnässä. Esitän typologisen luokittelun näistä asymmetrioista ja tarkastelen niiden maantieteellistä levinneisyyttä. Lisäksi pohdin mahdollisia funktionaalisia motivaatioita löydetuille asymmetriatyypeille eli niitä kysymyslauseiden merkitykseen ja käyttöön liittyvät tekijöitä, joilla voidaan selittää löydettyjä kysymys- ja väitelauseiden välisiä rakenteellisia eroja.

Lähteet

- Dryer, Matthew. 2005a. Polar questions. In Martin Haspelmath, Matthew Dryer, David Gil & Bernard Comrie (eds.), *The world atlas of language structures*, 470-473. Oxford: Oxford University Press.
- Dryer, Matthew. 2005b. Position of polar question particles. In Martin Haspelmath, Matthew Dryer, David Gil & Bernard Comrie (eds.), *The world atlas of language structures*, 374-377. Oxford: Oxford University Press.
- Miestamo, Matti. 2007. Symmetric and asymmetric encoding of functional domains, with remarks on typological markedness. In Matti Miestamo & Bernhard Wälchli (eds.), *New Challenges in Typology: Broadening the Horizons and Redefining the Foundations* (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 189), 293-314. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Miestamo, Matti. 2009. On tense-aspect-mood in polar interrogatives. In *Current issues in unity and diversity of languages: Collection of the papers selected from the CIL 18, held at Korea University in Seoul, on July 21-26, 2008*, 1465-1479. Seoul: The Linguistic Society of Korea.
- Moravcsik, Edith. 1971. Some cross-linguistic generalizations about yes-no questions and their answers. *Working Papers on Language Universals* 7. 45-193.
- Ultan, Russell. 1978. Some general characteristics of interrogative systems. In Joseph H. Greenberg et al. (eds.), *Universals of human language*, vol. 4, 211-248. Stanford: Stanford UP.

Modaliteetin merkitys fonologisen työmuistin ja kielitaidon yhteydelle

Väitöskirjatutkimuksessani selvitän fonologisen työmuistin ja vieraan kielen taidon välistä yhteyttä. Tutkimushenkilöt (N = 15) ovat suomalaisia englannin oppijoita ja aineisto on kerätty pääosin alakoulun kuudennella luokalla. Tutkimukseni on osa Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskuksen projektia Tilanteinen kielellinen tietoisuus ja vieraan kielen oppiminen, jossa kyseisiä tutkimushenkilöitä seurattiin koko alakoulun ajan.

Tutkimusaineistoni koostuu muisti- ja kielitaitotehtävistä. Fonologista työmuistia arvioitiin englannin- ja suomenkielisillä epäsanantoistotesteillä, joissa tutkimushenkilöt kuuluivat merkityksettä mutta tässä tapauksessa englannin tai suomen fonotaksia noudattavia sanoja, jotka heidän oli toistettava niin tarkasti kuin mahdollista. Oletettavasti hyvä fonologinen työmuisti edesauttaa epäsanojen tarkkaa toistamista, joten hyvä tulos epäsanantoistotestissä voidaan tulkita merkiksi hyvästä fonologisesta työmuistista.

Englannin kielen taitoa arvioitiin kuudennella luokalla melko epätyypillisillä kuulohavaintoon perustuvilla sanasto-, virke- ja tarinatehtävillä, joissa tutkimushenkilöt toistivat kuulemansa tai antoivat käänkösvastineita sekä suullisesti että kirjallisesti. Fonologisen työmuistin ja kielitaidon välisiä yhteyksiä on tutkittu melko paljon viime vuosikymmenien aikana, mutta alan aiempi tutkimus perustuu suurelta osin perinteisiin, kirjallisiin tehtäviin painottuvaan kielitaidon arviointiin. Yksi tutkimukseni tavoitteista olikin verrata fonologisen työmuistin ja kielitaidon välistä yhteyttä erikseen samojen tehtävien suullisten ja kirjallisten versioiden avulla ja saada siten tietoa modaliteetin vaikutuksesta tähän yleisesti vahvana pidettyyn yhteyteen.

Esityksessäni selvitän tarkemmin tutkimuksessa käytettyjen muisti- ja kielitehtävien perusteita ja toteutusta sekä esittelen tuloksia fonologisen työmuistin ja kielitaidon välisestä yhteydestä eri modaliteettien valossa. Pääasiassa keskityn sanastotehtävien tuloksiin, mutta vertaan niitä myös virketehtävien ja epäsanantoistotestien välisiin tilastollisiin yhteyksiin.

Identiteetit ja roolit inkerinsuomalaisten vanhusten vuorovaikutuksessa

Esitykseni perustuu tekeillä olevaan sosiolingvistiseen väitöskirjatutkimukseen inkerinsuomalaisten kielenkäytöstä Pietarissa ja sen lähialueella. Tutkimuksen aineisto koostuu inkerinsuomalaisten vanhusten videoiduista keskusteluista, eri-ikäisten haastatteluista ja kenttäpäiväkirjamerkinnoistä. Tutkin kielenkäytön valintoja ja taustalla olevia syitä niihin: analysoin vuorovaikutusta ja kartoitan yksilöiden kielellistä taustaa. Miten se selittää kielellisiä valintoja? Tarkastelun kohteena on mm. koodinvaihto vuorovaikutuksen osana ja keskustelussa rakentuvat kielelliset identiteetit.

Tässä esityksessä tarkastelen sitä, kuinka osallistujat asemoivat itseään ja muita. Millaisia identiteettejä rakennetaan ja mitä sosiohistoriallisia faktoja on syytä pitää mielessä tulkintaa tehdessä? Mitä keinoja käytetään oman position esiintuomiseen? Asemoinnit joutuvat vuorovaikutuksessa jatkuvasti muiden arvioinnin kohteeksi. Tutkimuksessani käytän vuorovaikutussosiolingvististä lähestymistapaa, ja kehyksenä on käsitys identiteeteistä muuttuvina, neuvoteltavissa olevina; yksilön käsitykset muuttuvat elämän aikana mutta myös tilanteesta toiseen. Kiinnostavaa on esimerkiksi se, kuinka inkerinsuomalaisten yhteinen historia kuuluu puheessa ja heijastuu vuorovaikutukseen.

Kirjallisuutta

- OMONYI, TOPE & WHITE, GOODITH (toim.) 2006: *The sociolinguistics of identity*. London, Continuum.
- PAVLENKO, ANETA & BLACKLEDGE, ADRIAN 2004 (toim.): *Negotiation of identities in multilingual contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.
- TABOURET-KELLER, ANDREE 1997: *Language and Identity*. – Florian Coulmas (toim.), *The handbook of sociolinguistics* p. 315 - 326. Oxford: Blackwell.

Diftongien avartuminen variaation tutkimuksen kohteena

Käsittelen esitelmässäni puhutussa suomen kielessä tavattavaa diftongien avartumista ja tämän ilmiön analysoimista sosiolingvistisen variaation tutkimuksen näkökulmasta. Diftongien avartuminen eli väljeneminen (nimityksistä ks. esim. Krook 1999: 13–14) on elävä murteellisuus, joka koskettaa paitsi kantasuomen pitkistä vokaaleista *oo*, *öö* ja *ee* kehittyneitä diftongeja myös uudempien lainojen *uo*-, *yö*- ja *ie*-diftongeja. Nykymurteisammassa nämä diftongit edustuvat jatkumolla *uo* – *ua* (esim. *nuori* – *nuari*), *yö* – *yä* (esim. *yöpyä* – *yäpyä*), *ie* – *ia* (esim. *hieno* – *hiano*) ja *ie* – *iä* (esim. *pieni* – *piäni*) (Rapola 1966: 349–362). Diftongien avartuminen on lukuisissa suomalaisissa puhekielen tutkimuksissa valittu mukaan tarkasteltavien kielenpiirteiden joukkoon – onhan sen osaltaan todettu erottelevan suomen murteita ja yksittäisiä idiolekteja toisistaan. Yleiskielestämmekin tuttuja avartumattomia variantteja (*uo*, *yö*, *ie*) voidaan karkeassa jaossa pitää itämurteisena piirteenä, kun taas avartuneet variantit (*ua*, *yä*, *ia*, *iä*) ovat tyypillisiä länsimurteille (Kettunen 1940a: kartta 155; 1940b: 270–273; Rapola 1990 [1947]: 59–60).

Diftongien avartuminen on tyyppiesimerkki jatkumoluonteisesta kielenpiirteestä, jossa variantti ei vaihdu toiseksi hyppäyksittäin ja jossa tutkijan tekemillä rajanvedoilla on olennainen vaikutus saatuihin tuloksiin (Rapola 1966: 360; Paunonen 1995 [1982]: 73). Avartumisilmiön tutkiminen on fennistiikassa tyypillisesti perustunut tutkijan kuulonvaraisesti tekemään luokitteluun: kolmen tai viiden erilaisen avartuma-asteen määrittämiseen ja puhujan henkilökohtaisen avartumaindeksin laskemiseen aineiston esiintymien perusteella (indeksoinnista ks. esim. Labov 1966: 51–56; Chambers & Trudgill 1998 [1980]: 49–52; Paunonen 1995 [1982]: 75–77; Nuolijärvi 1986: 151–153). Tällainen tutkimustapa häivyttää kuitenkin helposti alleen avartumisilmiön jatkumoluonteen.

Olen tutkinut diftongien avartumista syntyperäisiltä tamperelaispuhujilta kootusta 60 tunnin mittaisesta haastatteluaineistosta. Puhujia on 30, ja heistä jokaista on haastateltu sekä 1970-luvulla että 1990-luvulla (aineistosta tarkemmin Mustanoja 2009: 54–56, 68–71). Tähän aineistoon nojautuen käsittelen esitelmässäni jatkumoluonteisen kielenpiirteen jakamista kuulonvaraisesti luokkiin ja varianttien vertailua näin tehdyn luokkajaon perusteella. Erityisesti problematisoin avartumaindeksin käyttöä yksittäisen puhujan henkilökohtaisena, diftongien yleistä avartuneisuutta kuvastavana tunnuslukuna. Keskustelunavauksena esittelen vaihtoehdoisen, bayesiläiseen tilastonanalyysiin pohjautuvan kuvaustavan, jossa jo lähtökohtaisesti huomioidaan avartumisilmiön jatkumoluonne.

Lähteet

- Chambers, J.K. & Trudgill, Peter 1998 [1980]. *Dialectology*. Cambridge Textbooks in Linguistics. New York, Cambridge University Press.
- Kettunen, Lauri 1940a. *Suomen murteet III A*. Murrekartasto. Helsinki, SKS.
- Kettunen, Lauri 1940b. *Suomen murteet III B*. Selityksiä murrekartastoon. Helsinki, SKS.
- Krook, Kristina 1999. *Ensi tavun ie-, yö-, ja uo-diftongien avartuminen suomen murteissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja, Turku.
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington (D.C.). Center fo Applied Linguistics.
- Mustanoja, Liisa 2009. Tampereen puhekielen variaatio ja muutos 1970-luvulta vuosituhannen taitteeseen. Harry Lönnroth (toim.), *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki, SKS.
- Nuolijärvi, Pirkko 1986. *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki, SKS.
- Paunonen, Heikki 1995 [1982]. *Suomen Kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- Rapola, Martti 1966. *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283. Helsinki.
- Rapola, Martti 1990 [1947]. *Johdatus suomen murteisiin*. Neljäs painos. Tietolipas 4. Helsinki, SKS.

Marjut Männistö
Vaasan yliopisto

Miksi Raija osaa enemmän paikannimiä kuin Keijo? – esimerkkejä Vaasan asevelikyläläisten nimitaidosta

Tarkastelen esitelmässäni Vaasan Asevelikylässä asuvien henkilöiden nimitaitoa eli paikannimien osaamista. Erityisesti kuvaan sitä, kuinka paljon eri henkilöt osaavat ja tietävät oman kaupungin osansa paikannimiä ja sitä, minkälaisia nuo nimet ovat ja minkälaisia paikkoja niillä nimetään.

Pohdin nimitaitoa myös erojen ja yhtäläisyyksien kautta. Jokaisella henkilöllä on oma yksilöllinen nimitaitonsa, mutta myös yhteisö tarvitsee paikannimiä, jotta paikoista ja yhteisistä asioista voidaan puhua. Voitaisiinko ehkä puhua yhteisöllisestä nimitaidosta eli niistä yhteisistä paikannimistä, joita useimmat alueella asuvat henkilöt käyttävät tai jotka he ainakin tunnistavat? Kuinka suuri osa sitten näistä eri henkilöiden omaan nimitaitoon kuuluvista paikannimistä koostuu näistä yhteisölle yhteisistä nimistä?

Tutkimusaineistoni olen kerännyt haastattelemalla Asevelikylässä asuvia henkilöitä. Haastattelut ovat olleet yksilöhaastatteluja, joiden aikana olen kerännyt alueella asuvien henkilöiden omia subjektiivisia kokemuksia elämästään Asevelikylässä. Haastattelutilanteessa taustajatoksenani on ollut sitoa paikannimet osaksi kunkin henkilön yksilöllistä elämäntarinaa.

Tutkimukseni on näkökulmaltaan sosio-onomastista tutkimusta. Sen taustalla on sosiolingvistinen tutkimus, perinteinen paikannimientutkimus ja nimitaitotutkimus.

Vaatteiden ja jalkineiden slanginimitysten kieliasuista

Esitelmässäni keskityn tarkastelemaan Stadin slangissa esiintyvien vaatteiden ja jalkineiden kieliasuja. Aineistossani, jonka olen kerännyt suomen kielen slangin suursanakirjasta *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii* (Paunonen 2000), on yhteensä 1085 slanginimitysesiintymää. Näistä 278 (26 %) on jalkineiden nimityksiä ja 807 (74 %) erilaisten vaatekappaleiden nimityksiä. Slanginimitykset ovat peräisin ajalta 1890-2000.

Ns. vanhan Stadin slangin aikana (1890-1949) ruotsin kielen vaikutus slangin sanastoon on ollut huomattava. Tämä näkyy myös omassa aineistossani, esimerkiksi saappaat-sanaa tarkoittava *stövlarit* 'stövlar', *kraka* 'krage', jonka merkitys on kaulus tai solmio, nenäliina *nästyyki* 'näsduk' ja paita *šurtt* 'skjorta'.

Uudemman Stadin slangin aika lasketaan alkavaksi n. 1950 ja se jatkuu edelleen. Slangin sanastossa tämä näkyy siten, että sanasto suomalaistuu ja uudeksi sanaston kartuttajaksi tulee englannin kieli. Tähänastisten tutkimuksieni mukaan aineistossani ei ole kovin paljon englatilaisperäisiä nimityksiä, mutta joitakin kuitenkin, esimerkiksi saappaat *buutsit* 'boots', college-pusero *kolitsi* ja myös puseroa merkitsevä *svetari* 'sweatskirt'.

Tarkasteltaessa vaatteiden ja jalkineiden kieliasuja tarkemmin, niistä löytää hyvin monenlaisia piirteitä. Joukossa on sellaisia, jotka on otettu esimerkiksi ruotsista suoraan ja sitten "suomalaiistettu", housut *byxat* 'byxor', rintaliivit *beehoot* 'bh'. Hyvin useat nimitykset ovat kuitenkin johdettuja slangissa käytössä olevien johtimien avulla. Ylivoimaisesti käytetyin johdin on *(a)ri*, minihame *minari*. Toinen jonkin verran käytetty johdin on *is*, joka nykyisin näyttää olevan suosittu, kylpytakki *kylppis*.

Vaatteiden ja jalkineiden nimitykset ovat yleensä yksittäisiä sanoja. Aineistossani on jonkin verran myös nimityksiä, jotka ovat yhdyssanoja. Näitä on seuraavanlaisia tyyppejä: a) määriteosa slangisana ja perusosa yleissuomea, *fritsuhuivi* 'kaulan imujälkiä peittävä huivi', b) määriteosa yleissuomea ja perusosa slangia, *kiiltonahkaplakkat* 'kiiltonahkakengät', c) molemmat osat slangia, *duuniblääkät* 'työkengät'.

Yhdyssanoista mainittakoon sekin, että jotkin niistä ovat merkityksiltään metaforisia, esimerkiksi *mikkihiirikengät* ovat sanakirjan mukaan 'matalat, kannattomat sandaalimaiset kengät', *pillipökat* 'kapealahkeiset housut', *surusukka* 'musta pipo'.

Lekseemien 'käsi', 'pää' ja 'silmä' kuvakielinen käyttö: idiomivertailua viiden kielen välillä

Ruumiinosannimet muodostavat nominiryhmän, jota käytetään tyypillisesti idiomeissa. Aiemmassa tutkimuksessamme (Niemi et al., painossa) vertailimme suomen-, saksan-, englannin-, venäjän- ja ruotsinkielisten idiomien yleisimpiä ruumiinosannimiä, ja listasimme niistä kymmenen yleisintä joka kielessä. Lista ei ollut sama kaikissa kielissä, mutta kolmen kärjen muodostivat 'käsi', 'pää' ja 'silmä'.

Seuraavaksi vertailimme näiden nominien käyttöä kielessä yleensä tekstikorpuksista tehtyjen otosten avulla (Niemi et al. 2009). Tärkein tuloksemme on, että sanojen perusmerkitys, kirjaimellinen merkitys, ei ole kaikkein yleisin ruumiinosannimien käyttötapa: kuvallinen käyttö - metafora, idiomit tai metonymia - voi olla jopa yleisempää. Tekstityypeissä voi kuitenkin olla eroja: esimerkiksi kaunokirjallisessa tekstissä kirjaimellisia merkityksiä näyttää käytetyn enemmän kuin asiatekstissä tai sanomalehtikielessä. Tässä esitelmässä otoksia onkin laajennettu kattamaan eri tekstityyppiä aiemmin vertailemamme sanomalehtitekstin lisäksi.

Lähteet

- Niemi, Jussi, Juha Mulli, Marja Nenonen, Sinikka Niemi, Alexandre Nikolaev, & Esa Penttilä 2009. Body part nouns in corpora: A cross-linguistic study. Esitelmä The Stockholm 2009 Meta phor Festival -konferenssissa, 10.-11.9.2009.
- Niemi, Jussi, Juha Mulli, Marja Nenonen, Sinikka Niemi, Alexandre Nikolaev, & Esa Penttilä (painossa). Body-part Idioms across Languages: Lexical Analyses of VP Body-part Idioms in English, German, Swedish, Russian and Finnish. In Ptashnyk (ed.) Computergestützte und korpusbasierte Methoden in der Phraseologie.

Yhdyssana suomen kielessä ja puheessa

Kirjoitetun kielen yhdyssanalla on suomen kielen kuvauksissa yleisesti katsottu olevan vastine puhutussa kielessä. Yhdyssana ei näin ollen olisi vain kirjoitettua kieltä koskeva ortografinen konventio vaan myös puhutun kielen reaalin ominaispiirre.

Koska yleiset sanan sisäisen koheesion tunnuspiirteet (vokaalisointu, erityiset fonotaktiset rajoitukset) eivät erota yhdyssanoja sanaliitoista, erityisaseman todisteeksi jää käytännössä sanapaino. Näin esimerkiksi E. A. Saarimaan (1957: 104–105) mukaan yhdyssanassa ”on vain yksi painokukkula, yksi ainoa pääpaino, tietenkin ensimmäisellä tavulla niin kuin yhdistämättömissäkin sanoissa” (samoin ISK § 399, jossa jo huomautetaan, ettei eroa ”vastaavaan kaksisanaiseen ilmaukseen” voi tehdä).

Todellisessa puheessa, missä yhdyssana voi paitsi jäädä painotta myös saada joka yhdysosalleen oman painon (Nieminen 1996). Sanapaino kuten muutkin sanauden kriteerit ovat yleisesti ottaen heikkoja todellisen puheen osalta (Suomi 1985).

Tarkastelemme tutkimuksessamme sitä, miten yhdyssanaa on määritelty kielitieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa, suomen kielen tutkimuksessa, suomi toisena kielenä -tutkimuksessa sekä suomalaisessa kielenhuollossa, ja vertaamme tätä aineistoista nousevaan kuvaan siitä, miten yhdyssana realisoituu puhutussa suomessa.

Tavoitteemme ei ole torjua yhdyssanan käsitettä suomen oikeinkirjoituksen käsitteenä vaan pikemmin tarkastella kielen ja puheen välistä teoreettista vastakkainasettelua yksittäisilmiön kannalta.

Lähteet

ISK = *Iso suomen kielioppi*. Toim. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. SKS, Helsinki 2004.

Nieminen, Tommi 1996: Suomen kielen puherytmi. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

Saarimaa, E. A. 1957: *Kieliopas*. Neljäs laitos. WSOY, Helsinki.

Suomi, Kari 1985: On detecting word boundaries in Finnish. – *Nordic Journal of Linguistics* 8: 211–231.

”Pitkä matka ja pauhaavaiset aalot ovat meidän välillämme” – 1800-luvun siirtolaiskirjeet, genre ja intertekstuaalisuus

1800-1900-luvun vaihteessa arviolta noin 400 000 ihmistä lähti Suomesta siirtolaisena Pohjois-Amerikkaan (Kero 1996, 54-55.). Suurin siirtolaisiksi lähteneiden ryhmä olivat työikäiset miehet. Koska huono taloudellinen tilanne oli usein siirtolaisuuteen johtava syy, matkaan lähti pääasiassa tilattomia, mutta myös talollisten nuorempia poikia, joilla ei ollut kotitilaan perintöoikeutta. Melko vaatimattomista oloista lähteneistä 1800-luvun siirtolaisista monetkaan eivät olleet harjaantuneita kirjoittajia. Kirjoitustaidottomatkin suomalaiset olivat kuitenkin jo vuosisatoja eläneet kirjallisen kulttuurin piirissä (Laitinen & Nordlund 2008). Kristillisen lukutaidon lisäksi kirjallinen kulttuuri ja kirjalliset ilmaisukeinot tulivat tutuiksi kirkossa kuultuina, varsinaisen jumalanpalveluksen lisäksi valtakunnallisissa ja paikallisissa kuulutuksissa, joita kirkkoissa joka sunnuntai luettiin.

Tarkastelen esitelmässäni 1800-luvun lopun siirtolaiskirjeitä intertekstuaalisuuden näkökulmasta. Aineistonani käytän Turun yliopiston yleisen historian laitoksen arkiston Satakunnan kirjeiden kokoelmia, Merikarvialta Pohjois-Amerikkaan tai Pohjois-Amerikasta Merikarvialle lähetettyjä yksityiskirjeitä.

Tarkastelen esitelmässäni, miten kirjoittajat rakentavat kirjeensä: Millaisia kielellisiä resursseja heillä on käytettävissään ja mitä tämä kertoo heidän identiteetistään? Koska kyseessä ovat yksityiskirjeet, kirjoittajat käyttävät omaa murrettaan ja identifioituvat omaan paikalliseen kieliyhteisöönsä. Toisaalta yksityiskirjekään ei ollut samalla tavalla henkilökohtainen kuin nykyään, vaan kirjeitä kirjoitettiin yhdessä, kirjoitettiin toisilla henkilöillä, luettiin ääneen ja toimitettiin perille toisten puolesta. Tästä syystä kirjeillä on vahva yhteisöllinen puoli, ja ne voidaan nähdä monella tavalla moniäänisinä teksteinä. Kirjeiden moniäänisyyttä tarkastelemalla voi osoittaa, että Amerikkaan lähteneet identifioituivat varsinkin alkuvaiheessa hyvin tiiviisti paikalliseen yhteisöönsä Suomessa. Paikallisyhteisön lisäksi varhaiset siirtolaiskirjeet kytkeytyvät myös valtakunnalliseen ja yleiseen: kirjeiden kokonaisrakenne pohjautuu vahvasti kirjakieliseen kirjeen genreen, ja kirjoittajat rakentavat tekstiään myös niiden resurssien pohjalta, joita he ovat omaksuneet julkisesta ja virallisesta kielenkäytöstä. Kirjeissä kuuluu kaikuja jo vanhan kirjasuomen aikana alkunsa saaneesta hallinnollisen ja julkisen kielen fraseologiasta ja malleista.

Lähde

KERO, REINO 1996: *Suureen länteen: Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 1*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.

LAITINEN, LEA & NORDLUND, TARU 2008: *Kansankirjoittajat kaksisataa vuotta sitten*. Teoksessa Mari Siironen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Kieltä kohti*. Otava, Helsinki.

Televisio ja standardikieli

Koulutuksen laajeneminen ja yhteiskunnan kielellistyminen eli tekstiyhteiskunnan muotoutuminen ovat tehneet standardikielen kaikille mahdolliseksi. Instituutiot ja institutionaalinen kielenkäyttö ovat useissa tapauksissa vahvistamassa standardin läsnäoloa. Samaan aikaan elämäntyylit ovat moninaistuneet, ja median yhtenä roolina on näyttää näiden tyylien olemassaolo.

Radiolla ja televisiolla on edelleen vahva sija ihmisten arjessa, ja niiden kielenkäyttötavat koskettavat suurinta osaa suomalaisista. Nimenomaan viihteen ja vapaamuotoisten tilanteiden merkitys ja rooli julkisessa kielenkäytössä lienee yhä merkitsevämpi. Media altistaa kuulijat ja katsojat puheelle, jossa on piirteitä kaikista mahdollisista puhutuista kielimuodoista.

Oletuksena on, että myös suomenkielisessä yhteisössä on meneillään destandardisaation aika, jolloin aiemman standardin asema julkisessa kielenkäytössä heikkenee ja ollaan matkalla kohti uudenlaista standardia tai uudenlaisia standardeja. Tällaisesta kehityksestä on merkkejä muissakin kielyhteisöissä, mutta asiaa on toistaiseksi tutkittu hyvin vähän.

Tarkastelen muutaman esimerkkiohjelman valossa, millaista kieltä 2000-luvun erityyppisissä televisio-ohjelmissa käytetään. Analyysin kohteena on uutislähetys, ajankohtaisohjelma, urheiluohjelma ja viihdeohjelma. Pyrin saamaan esille näiden ohjelmatyyppien kielelliset erot ja samankaltaisuudet ja ohjelmien sisäisen variaation. Tarkoitus on tämän pilotin avulla löytää tutkimuskysymyksiä laajemmalle perinteisen median historialliselle ja synkroniselle tarkastelulle.

Äidin lapselleen suuntaaman puheen piirteet ja vuorovaikutuksellinen herkkyys kielen ja puheen kehityksen suuntaajina

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella äidin ja lapsen vuorovaikutusta vaiheessa, jossa lapsi on ensisanojen tuoton kynnyksellä sekä tutkia vuorovaikutuksen erilaisten piirteiden roolia lapsen hieman myöhemmän kielen ja puheen kehityksen kannalta. Keskeisimpinä analyysien kohteina olivat äidin responsit eli tavat vastata lapsen aloitteisiin ja toimintaan, esineitä nimeävät ilmaukset osana lapselle suunnattua puhetta sekä sensitiivisyys eli vuorovaikutuksellinen herkkyys. Punnittaessa lapsen kielellistä kehitystä suuntaavia tekijöitä otettiin huomioon myös lasten yksilölliset erot heidän varhaisissa kyvyissään osallistua vastavuoroiseen kommunikointiin.

Tutkimukseen osallistui 27 äiti–lapsi-paria. Vuorovaikutuksen piirteitä analysoitiin vapaista leikkitilanteista otetuista videonäytteistä, jotka kerättiin lasten ollessa 10 kuukauden ikäisiä. Äidin vuorovaikutuksellinen herkkyys arvioitiin Care Index –menetelmällä (Crittenden, 1988, 1998; ks. myös Ahlqvist & Kanninen, 2003). Menetelmän lähtökohdat ovat lähinnä kiintymyssuhdeteoriassa. Lapsen ymmärtävän ja tuottavan sanaston kehitystä arvioitiin 12 kuukauden iässä (MCIDI-testi; Lyytinen, 1999) ja myöhempiä puheen ymmärtämis- ja puheilmaisutaitoja 2 ½ vuoden iässä (Reynell Developmental Language Scales III; Edwards ym., 1997, suomalainen versio, 2001).

Tulosten mukaan äidin sanallisten responsien ja nimeävien ilmausten määrä sekä sensitiivisyys olivat yhteydessä lapsen ymmärtämistaitojen kehitykseen. Nimeävien ilmausten määrällä näytti olevan merkitystä myös puheilmaisuuksiin liittyvien taitojen kehityksen kannalta. Nimeävissä ilmauksissa esiintyvien erilaisten sanojen määrä sen sijaan korreloi negatiivisesti kaikkien tutkittujen lapsen kielen kehitystä kuvaavien muuttujien kanssa. Näin ollen aivan sanaston kehityksen alkutaipaleella olevan lapsen kehityksen edistämiseksi näyttäisi olevan suotuisaa, mikäli hänelle suunnatussa puheessa esiintyy paljon konkreettisia, esineitä nimeäviä sanoja mutta vain vähän eri sanoja. Tuloksia tulkittaessa on kuitenkin syytä huomioida, ettei vaikutussuunta ole vain äidistä lapseen, vaan myös lapsi omalla toiminnallaan muokkaa vuorovaikutustilanteita. Itse asiassa tutkimuksessa havaittiin, että lapsen kiinnostus jäädä katsomaan esineitä lisäsi äidin nimeävien ilmausten määrää. Nimettyjen esineiden tutkiminen näytti lisäävän äidin verbaalista responsiivisuutta, kun taas lapsen reagoimattomuus esineiden nimeämiseen vähensi sitä. Kehityksen jatkumollisuus puolestaan näkyi saaduissa tuloksissa siten, että lapsen tavoitteellisen kommunikoinnin määrä ja reagoiminen äidin nimeäviin ilmauksiin 10 kuukauden iässä olivat yhteydessä varhaisen, sekä ymmärtävän että tuottavan sanaston kehitykseen 12 kuukauden iässä, ja varhainen sanavarasto puolestaan näytti ennustavan kielellisiä taitoja 2 ½ vuoden iässä.

Tutkimuksessa tarkasteltiin vielä sensitiivisyyden ja muiden äidin vuorovaikutuksen aikaisesta toiminnasta analysoitujen muuttujien välisiä yhteyksiä. Sensitiivisimmiksi arvioidut äidit olivat responsiivisimpia eli heillä esiintyi paljon sanallisia vastauksia lapsen aloitteisiin ja toimintaan. Sen sijaan nimeäviin ilmauksiin liittyvät muuttujat eivät olleet yhteydessä sensitiivisyyteen. On siis mahdollista, että lapsen perusturvallisuuden kannalta olennainen äidin sensitiivisyys ja kielellistä kehitystä tukeva lapselle suunnattu puhe ovat jossain määrin toisistaan erillään olevia vanhemmuuden erilaisia ulottuvuuksia. Toisaalta tulokseen saattoi ainakin osittain vaikuttaa varhaisten kommunikointitaitojen kehitykselle tyypillinen, myös tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten kohdalla paikkaansa pitävä varsin huomattava yksilöllinen vaihtelu. Hyvinkin erilaisten lapselle suunnatun puheen piirteiden voidaan olettaa olevan sensitiivisiä tilanteesta ja lapsen kehitystasosta riippuen.

Lähteet

- Ahlqvist, S., & Kanninen, K. (2003). Varhaisen vuorovaikutuksen arviointi. Teoksessa P. Niemelä, P. Siltala, & T. Tamminen (toim.), *Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus* (s. 339–363). Helsinki: WSOY.

- Crittenden, P. M. (1988). Relationships at risk. Teoksessa J. Belsky & T. Nezworski (toim.), *Clinical implications of attachment theory* (s. 136–174). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Crittenden, P. M. (1998). *CARE-Index. Coding manual*. Miami, FL: Family Relations Institute.
- Edwards, S., Fletcher, P., Garman, M., Hughes, A., Letts, C., & Sinka, I. (1997). *Reynell Developmental Language Scales III. The University of Reading edition*. Berkshire, UK: NferNelson. (Suomalainen versio: Psykologien Kustannus Oy, 2001)
- Lyytinen, P. (1999). *MCDI-testi: Varhaisen kommunikaation ja kielen kehityksen arviointimenetelmä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Lapsitutkimuskeskus ja Niilo Mäki Instituutti.

Turun murre turkulaisten mielikuvissa

Lounaismurteiden äänne- ja muotorakenne on siinä määrin erikoislaatuinen, että muiden suomalaisten on vaikea ymmärtää lounaismurteiden puhujaa. Aiempi kansandialektologinen tutkimus onkin osoittanut, että 17 tunnetuimman kaupungin joukosta Turkua pidetään puhekieleltään murteellisimpana. Kun itäsuomalaiset nuoret luonnehtivat ”Turun murretta”, he pitivät sitä ”katkonaisena”, ”lyhyenä”, ”epäselvänä”, ”töksähtelevänä” ja ”pomppivana” (Palander 2005: 77). Pääkaupunkiseutulaisilla on samantapaisia mielipiteitä: Turussa sanoja ”pätkitään” tai ”lyhennetään” ja murteessa on ”oma aksentti” (HY 2002). Näiden kuvausten taustalla ovat erityisesti lounaismurteiden sisä- ja loppuheitto ja muut redusoitumisilmiöt sekä muista murteista poikkeava sävelkulku.

Asenteet vaikeaselkoista murretta kohtaan ovat helposti kielteisiä. Monien niin itä- kuin eteläsuomalaistenkin mielestä Turun murre on suomen rumin murre. Toisaalta itselle etäinen murre voi tuntua myös ”sivistyneen oloiselta” tai ”elitistiseltä” (Mielikäinen–Palander 2002: 103).

Toistaiseksi ei ole tietoa siitä, miten turkulaiset itse suhtautuvat kotimurteeseensa ja missä määrin muiden mielipiteet ovat vaikuttaneet turkulaisten oman murteensa arviointeihin. Asian selvittämiseksi Turussa haastateltiin vuonna 2009 viittäkymmentä vuotta Turusta tai sen lähiseudulta kotoisin olevaa ei-lingvivistä korkeakouluopiskelijaa. Haastattelun sisältö oli lähes sama kuin vuosina 1998–2004 itä- ja eteläsuomalaisille suunnatuissa kyselyissä. Nuorilta tiedusteltiin, mitä murteita Suomessa puhutaan ja kuinka niitä puhutaan. Nuoria pyydettiin myös merkitsemään kyseisten murteiden sijainti Suomen karttaan, määrittämään rumin, kaunein ja yleiskielisin murre sekä arvioimaan välimatkan vaikutusta murre-eroihin. Haastatteluissa kiinnitettiin huomiota siihen, millaisia käsityksiä turkulaisilla on puhkielensä yleisestä arvostuksesta ja miten murteellisena Turun puhkieli nähdään suhteessa kolmen muun lounaissuomalaisen kaupungin, Rauman, Salon ja Uudenkaupungin, kieleen.

Esitelmässä raportoidaan turkulaishaastattelujen tuloksia keskittymällä ”Turun murteen” aluerajauksiin, esteettisyysarvioihin sekä sen asemaan suomalaisten kaupunkipuhkielten joukossa.

Lähteet

- HY 2002 = Alueellisen ja sosiaalisen variaation kurssin yhteydessä oppilastöinä toteutettu kyselyhaastattelu. 116 informanttia Helsingin seudulta. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 87–110.
- PALANDER, MARJATTA 2005: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.

Transatlanttisten suhteiden synty suomalaisessa kielitieteessä

Esitelmäni pohjautuu tekeillä olevaan väitöskirjatutkimukseeni, jossa käsittelen transatlanttisten suhteiden rakentamista suomalaisessa kielitieteessä vuosina 1935–1960. Kuvailen esitelmässäni suhteiden rakentamisen lähtöasetelmia, esteitä ja edellytyksiä. Kielitieteen painopiste siirtyi Saksasta Yhdysvaltoihin 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla, mikä oli Suomen kannalta merkittävä muutos. Sen myötä suomalaisten kielitieteilijöiden oli orientoituttava kansainvälisellä tasolla uudelleen; Suomella oli ollut Saksaan läheiset suhteet, ja Saksaan verrattuna Yhdysvallat oli kaukainen ja vieras maa, eikä englannin osaaminenkaan ollut itsestäänselvyys. Lisäksi yhdysvaltalainen ja eurooppalainen kielitiede olivat erkaantuneet toisistaan siinä määrin, että myös tieteellinen ajatusmaailma oli suomalaisille uusi.

Toisen maailmansodan vaikutus kielitieteeseen oli Yhdysvalloissa erilaista kuin Suomessa tai muuallakaan Euroopassa. Useita eurooppalaisia tiedemiehiä emigroitui sodan vuoksi Yhdysvaltoihin, ja virolaisten ja unkarilaisten emigranttien myötä Atlantin taakse muodostui suomensukuisten kielten tutkijakunta, johon suomalaisten fennistien ja fennougristien oli luontevaa affilioitua. Transatlanttisten suhteiden rakentamisessa auttoi myös Yhdysvaltojen reaktio vallinneeseen maailmanpoliittiseen tilanteeseen. Maassa aloitettiin mittava strategisesti tärkeiden vieraiden kielten koulutusohjelma, johon myös suomalais-ugrilaiset kielet kuuluivat, ja lisäksi yhdysvaltalainen tieteen rahoituspolitiikka mahdollisti kielitieteen ennennäkemättömän kasvun, minkä yhtenä seurauksena Indianan yliopiston Bloomingtonin-kampukselle perustettiin uralilaisien ja altailaisten kielten keskus. Ohjelman johtajana toiminut unkarilaissyntyinen Thomas Sebeok kutsui keskuksen vieraileviksi luennoitsijoiksi myös monia suomalaisia kielitieteilijöitä, mikä oli suomalaisille erinomainen tilaisuus päästä tutustumaan yhdysvaltalaiseen tiedemaailmaan.

Germaanisten kielten applikaatiivirakenteiden historiaa

Eri germaanisista kielistä tunnetaan applikaatiivin prefiksi (gootti, muinaisenglanti, -saksi, -yläsaksa *bi-*, uusyläsaksa *be-* yms.), jolla mm. voidaan intransitiivisesta verbistä johtaa vastaava transitiivinen verbi, vrt. (1) ja (2) gootista.

(1) *jah speiw-and ana ina* (Markus 10:34)
ja sylkeä-PRS.3PL päälle hän-ACC.MASC.
'ja he tulevat sylkemään hänen päälleen'

(2) *jah bi-spiw-un ina* (Markus 15:19)
ja APPL-sylkeä\PST-3PL hän-ACC.MASC.
'[he] sylkivät (hänen päälleen)'

Kaikissa vanhemmissa germaanisissa kielissä voidaan nähdä, että prefiksin alkuperäinen merkitys on vielä lokaalinen, vrt. (3) ja (4) gootista. Tämä on odotuksenmukaista, koska eri kielten applikaatiivirakenteet ovat tyypillisesti alkuperältään joko verbi- tai adpositiopohjaisia (Peterson 2007; Haspelmath & Müller-Bardey 2004).

(3) *ip Iesus stop-Ø faura kindina* (Matteus 27:11)
mutta Jeesus seisoo\PST-3SG edessä käskynhaltija-SG.DAT.
'mutta Jeesus seisoi käskynhaltijan edessä'

(4) *jah bi-stand-and þuk jah bi-waibj-and þuk allap̄ro*
ja APPL-seisoo-PRS.3PL sinä-ACC ja APPL-ahdistaa-3PL.PRS sinä-ACC joka puolelta
'ja he piirittävät sinua ja ahdistavat sinua joka puolelta' (Luukas 19:43)

Kyseinen prefiksaatio liittyy myös mm. uusyläsaksasta tunnettuun vaihteluun, joka tunnetaan nimellä *Locative alternation / Lokativalternation*. Aiheeseen on uudemmissa kielissä kiinnitetty paljon huomiota useista eri teorettisista lähtökohdista (mm. Pinker 1989, Goldberg 1995; erityisesti prefiksi itse: Michaelis & Ruppenhofer 2001). Aihetta ei ole kuitenkaan lähestytty historiallisvertailevalta kannalta.

Keskityn esitelmässäni applikaatiivirakenteiden esihistoriaan liittyviin formaaleihin ja semanttisiin ongelmiin. Formaalit ongelmat liittyvät prefiksin suhteeseen vastaavaan adpositioon (**bi*; gootti *bi*, uusyläsaksa *bei*, englanti *by* jne.) ja sen inkorporaatioon verbin kantaan. Verbin argumenttirakenne muuttuu eri tavoin, mikä ei ole välttämättä ennustettavissa alkuperäisestä rakenteesta. Semanttisiin ongelmiin liittyy ennen kaikkea prefiksoitujen verbien voimakas tendenssi omaksua odotetusta poikkeavia merkityksiä. Tämä vaikeuttaa olennaisesti alkuperäisen merkityksen rekonstruktiota. Toisaalta erityistä merkityseroa ei ole aina myöskään havaittavissa.

Esitelmässäni keskityn erityisesti sellaisten verbien käsittelyyn, jotka on atestoitu vähintään kahdessa eri muinaistason kielessä (gootti, muinaisenglanti, muinaisyläsaksa). Tavoitteena on rekonstruoida prefiksoitujen rakenteiden varhaisin morfosyntaksi ja semantiikka sekä sitoa germaanisten kielten kehitys vastaaviin kehityskulkuihin muissa kielissä.

Lähteet

Goldberg, Adele. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : University of Chicago Press.

Haspelmath, Martin & Müller-Bardey, Thomas. 2004. S. 1130-1145 teoksessa *Morphology: A Handbook on Inflection and Word Formation*, osa 2. Geert Booij et al. (toim.). Berlin : Mouton de Gruyter.

- Michaelis, Laura & Ruppenhofer, Josef. 2001. *Beyond Alternations – A Constructional Model of the German Applicative Pattern*. Stanford : CSLI Publications.
- Peterson, David A. 2007. *Applicative Constructions*. Oxford : Oxford University Press.
- Pinker, Steven. 1989. *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge, MA : MIT Press.

Jatkumoiden jatkumo: leksikon ja syntaksin kohtaamisia

Tarkastelemme esitelmässämme leksikon ja syntaksin välistä rajankäyntiä esimerkkeinä kaksi typologisesti erilaista kieltä, suomi ja englanti. Tälle rajankäynnin alueelle kuuluvat niin yksittäiset sanat, kompleksisemmat leksikaaliset yksiköt kuin erilaiset syntaktiset konstruktioit. Leksikon ja syntaksin välinen vaihtelu näyttäisi muodostavan jatkumon, mutta olevan kuitenkin sen verran monimuotoista, ettei sen kuvaamiseen tunnu riittävän yksi ainut jatkumo, vaan pikemminkin soveltuvampi ajatus olisi useamman erilaisen jatkumon muodostama kokonaisuus, eräänlainen jatkumoiden jatkumo. Tietynlaisen kulminaatiopisteen tässä kuvauksessa muodostavat idiomit, jotka voidaan nähdä samalla kertaa sekä leksikaalisina yksiköinä että syntaktisina konstruktioina. Esitelmän tarkoituksena on tarjota alustavia rakennuspalikoita leksikon ja syntaksin välistä rajapintaa kuvaavan jatkumoiden jatkumon hahmottamiseen.

Tutkijan minät

Esitelmässä tarkastellaan niitä keinoja, joilla tutkija viittaa tieteellisessä tekstissä itseensä. Keinoja ovat yksikön (tai monikon) 1. persoona, nollapersoona ja passiivi, ja lisäksi voidaan olla viittamatta tekijään ja kuvata ilmiöitä 3. persoona origosta (*analyysi osoittaa, että*). Käsittely rajataan tässä yksikön 1. persoonan viittauksiin. Ne reaalistuvat suomen kirjakeielessä useimmiten verbin persoonapäätteenä (*selvitän*) tai possessiivisuffiksina (*tutkimukseni*), ja persoonapronominia käytetään harvoin, yleensä vain korostettaessa tai kontrastoitaessa. Aineistona on yhteensä kymmenen Virittäjä- ja Sosiologia-lehdessä julkaistua vertaisarvioitua artikkelia vuosilta 2005–2009.

Teoriatausta on väljästi systeemis-funktionaalinen, ja lähtökohtana on eräiden englannin (ja espanjan) tutkijoiden tekemä havainto, että 1. persoona ei ole tieteellisessä tekstissä funktionaalisesti yhtenäinen, vaan viittauksilla luodaan tutkijalle useampia rooleja (Ivanič 1998, Tang & John 1999, Starfield & Ravelli 2006, Sheldon 2009). Esimerkiksi Tang ja John nimeävät kuusi roolia: 1) geneerinen edustaja 2) lukijan opas 3) kirjoituksen suunnittelija 4) tutkimusprosessin selostaja 5) mielipiteen esittäjä 6) ajatuksen keksijä. Vaikka he tulkitsevat tällaiset roolit toisistaan selkeästi erottuviksi, suomenkielisen aineiston analyysi osoittaa, että on hedelmällisempää tarkastella 1. persoonan rooleja osittain yhteen sulautuvina ja päällekkäisinä. Ei ole aina mielekäästä tulkita erillisiksi esimerkiksi lukijan oppaan ja kirjoituksen suunnittelijan rooleja.

Esitelmässä pohditaan aineiston 1. persoonan roolien monifunktioisuutta: millaiset roolit tyypillisesti yhtyvät toisiinsa? Riippuvatko rooliyhdistelmät siitä, missä kohtaa artikkelia niitä käytetään (esimerkiksi johdannossa vai päätelmissä), ja korreloivatko tulokset tekstinulkoisten muuttujien kanssa? Vaikuttavatko 1. persoonan rooliyhdistelmiin esimerkiksi tutkijan sukupuoli ja asema tiedeyhteisössä?

Lähteet

- Ivanič, R. 1998:** *Writing and identity*. Amsterdam: Benjamins.
- Sheldon, E. 2009:** From one *I* to another: discursive construction of self-representation in English and Castilian Spanish research articles. – *English for Specific Purposes*.
- Starfield, S. & Ravelli, L. 2006:** The writing of this thesis was a process that I could not explore with the positivistic detachment of the classical sociologist: Self and structure in New Humanities research thesis. – *Journal of English for Academic Purposes*.
- Tang, A. & John, S. 1999:** The 'I' in identity: Exploring writer identity in student academic writing through the first person pronoun. – *English for Specific Purposes*.

Paikkapuhetta – venäjänkieliset Helsingin paikkojen nimeäjinä

Tarkastelen esitelmässäni, mitä Itä-Helsingin maahanmuuttajataustaiset venäjänkieliset asukkaat kertovat nimistönkäytöstään paikoista käytävässä puheessa. Aineisto on kerätty sekä yksilö- että ryhmähaastatteluin, joissa venäjänpuhujat kertovat elämästään Itä-Helsingissä, asuinpaikastaan ja sen nimistöstä. Venäjänkieliset, joita on 2,2 % Helsingin asukkaista, ovat suurin kieliryhmä suomen- ja ruotsinkielisten jälkeen. Suuri osa heistä asuu Itä-Helsingissä.

Joistakin paikoista kerrotaan puhuttavan omakielisillä nimillä. Venäjänkielisen nimistön käytölle mainitaan haastatteluissa monenlaisia syitä. Virallista nimeä ei ehkä tunneta tai se voi olla vaikea lausua. Omakielinen nimi voi käyttäjänsä mukaan kuvata paremmin kohdetta kuin virallinen nimi. Yhteistä on kuitenkin se, että paikka, jolle omakielinen nimi on annettu, on haastateltavalle syystä tai toisesta merkityksellinen. Näyttää siltä, että joillakin paikoilla on vakiintuneet venäjänkieliset nimiasunsa, mutta venäjänkieliset käyttävät omakielisiä nimiä ennen kaikkea oman lähipiirin tarpeisiin. Tällaisia nimiä voi esimerkiksi olla vain yksittäisen perheen käytössä.

Lisäksi tarkastelen, minkälaisia nimiä ei haastattelujen perusteella haluta käyttää, miten nimenkäyttöä perusteellaan ja minkälaisia identiteettejä raportoidulla nimistönkäytöllä halutaan puheessa tehdä relevantiksi. Tutkimusmenetelmänä käytän keskustelunanalyysiä ja siihen perustuvaa kategoria-analyysiä.

Paikannimien funktiot ja nimien avulla luodut identiteetit

Esitelmäni käsittelee muuttajien puhekieltä, erityisesti heidän käyttämiään Helsingin paikannimiä. Minkälaisia funktioita virallisilla ja epävirallisilla paikannimillä on ryhmäkeskustelussa ja millaisia identiteettejä eri paikannimien käytöllä voidaan luoda? Tutkimuksessani yhdistyvät sosio-onomastiikan ja sosiolingvistiikan metodit: yhtäältä tutkin muuttajien keskustelussa käyttämiä paikannimiä sekä niiden variaatiota ja funktioita, mutta toisaalta tarkastelen myös sitä, miten 1. persoonan persoonapronomini varioi heidän puheessaan.

Olen kerännyt aineistoni tekemällä kolme ns. teemahaastattelua, joista kussakin on ollut mukana 2–3 informanttia. He ovat vastailleet esittämiini Helsinki-aiheisiin kysymyksiin ja keskustelleet yhdessä niiden herättämistä ajatuksista. Haastateltavat ovat syntyneet ja viettäneet lapsuutensa Etelä-Savossa sijaitsevassa Savonlinnassa, mutta ovat myöhemmin muuttaneet itäiseen Helsinkiin. He ovat eri-ikäisiä ja ovat asuneet Helsingissä eripituisen ajan.

Identiteettiä tarkastellessani sovellan Pirkko Nuolijärven (1986: 159–170) jaottelua. Tutkimukseni alustavat tulokset osoittavat, että muuttajan identiteetti riippuu pitkälti Helsingissä vietetyistä vuosista: mitä kauemmin hän on siellä asunut, sitä varmemmin hän on sopeutunut uuteen alakulttuuriin, ja käyttää esimerkiksi enemmän epävirallisia paikannimivariantteja sekä puhekielistä 1. persoonan persoonapronominia *mä*. Vastamuuttaneet ovat joko murteellisempia (*mie*) tai yleiskielen suosijoita (ilmipanematon subjekti tai *minä*) ja käyttävät virallisia nimivariantteja. Kuitenkin muutama poikkeus osoittaa sen, että muuttajat ovat lopulta heterogeeninen ryhmä.

Paikannimien funktioita tarkastellessa voidaan huomata, että tiettyä nimivarianttia käyttämällä muualta muuttanut haastateltava voi näyttää *yhteisöllisyytensä* ja sen, että hän kuuluu nimenomaan muuttajien ryhmään. Tästä esimerkkinä mainittakoon *Helsingin* epävirallinen nimi-variantti *Hesa*, jota juuri muuttajat yleensä suosivat. Paikannimen valinnalla voi myös ilmaista tunteitaan kyseistä paikkaa kohtaan (*affektisuus*): *Meri-Rastilan tietä Mogadishu Avenueksi* kutsuessaan puhuja tiedostaa Meri-Rastilan alueella asuvan somaliväestön määrän. Samaa epävirallista paikannimeä voi käyttää toisaalta myös vitsailutarkoituksessa. Tavanomaisten lempinimien käyttäminen esimerkiksi omasta asuinalueesta (*Roihis* 'Roihuvuori', *Vartsika* 'Vartiokylä') edustaa puolestaan *käytännöllisyyden* funktiota. Samasta ilmiöstä, käytännöllisyydestä, on kyse jo yleisesti kaikkien tuntumien slangiasuisten paikannimien, kuten *Lintsin* 'Linnanmäki' ja *Espan* ('Esplanadi(npuisto)') kohdalla. *Informatiivisuudesta* voidaan puolestaan puhua esimerkiksi silloin, kun haastateltava käyttää paikasta väärää nimeä, mutta saa viestin menemään siitä huolimatta perille (esim. **Esplanadinkatu* 'Pohjoisesplanadi').

Lähde

Nuolijärvi, Pirkko 1986: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Mitä passiivilauseet tekevät sisustuslehdissä?

Tarkastelen esitelmässäni suomen kielen yksipersonaisen passiivin (ISK s. 1254-) tehtäviä yhdessä tekstilajissa: sisustuslehtien reportaaseissa, joissa esitellään ihmisten koteja. Ilmiön tutkimista motivoi muutama seikka. Ensinnäkin kotireportaasi näyttää muodostavan tekstilajin, jonka genrepiirteisiin yksipersonaisen passiivin käyttäminen kuuluu, kuten seuraavat esimerkit osoittavat:

1. Kodin kaikki pinnat **uusittiin**, seinät **putsattiin** vanhoista tapettikerroksista, **tasoitettiin** ja **maalattiin** (Deko 10/2009, s. 38)
2. Huonekalut ja taideteokset **on hankittu** pikkuhiljaa. Iso osa kalusteista **on saatu** perintönä, **ostettu** antiikkiliikkeistä tai kirpputoreilta, joskus melko sattumanvaraisestikin (Koti ja keittiö 8/2009, s. 14)
3. Kodin modernia pop-henkeä **onkin höystetty** herkullisin vintagemaustein (Avotakka 9/2009, s. 57).

Toiseksi yksipersonainen passiivi ei tietenkään ole kotireportaasien ainoa käytössä oleva verbin persoonamuoto, mikä herättää kysymyksiä eri persoonamuotojen tehtävistä ja niiden mahdollisesta työnjaosta tekstin merkitysverkostossa. Pyrin osoittamaan teksteistä tendenssejä, jotka ohjaavat persoonamuodon vaihtelua. Ne ovat sidoksissa verbisemantiikkaan mutta myös asemaan, joka tekstiin kirjoittuu lukijalle.

Kolmanneksi esitelmäni jatkaa esimerkiksi Makkonen-Craigin (2005) ja Jaakolan (2006) harjoittamaa keskustelua siitä, millaista ääntä, näkökulmaa ja toimijuutta passiivilauseet eri tekstilajeissa kannattelevat. Onkin ilmeistä, ettei ole luontevaa puhua vain passiivimuotoisen verbin tehtävistä ja merkityksistä jossakin tekstilajissa vaan laajemmin erilaisista konstruktioista, joihin passiivissa olevat finiittiverbit osallistuvat. Abstrahoin esitelmässäni ainakin leikillisesti sisustusreportaasin passiivikonstruktion, jonka avulla tekstissä tematisoidaan pinnat.

Pohdin lopuksi sisustusreportaasia jännitteiden diskurssina ja yksipersonaista passiivina osana tekstin jännitteitä. Sisustusreportaasien kuvitus ja paikoin tekstikin esittää kodin puhtaana ja meditatiivisena tilana. Tämä rentoutumisen tyyssija on ansaittu ja oikeutettu raadannalla, jossa seinät kaadettiin, materiaalit uusittiin ja huoneet sijoitettiin mikä minnekin. Tutkimalla kieliopillisten rakenteiden käyttöä saadaan samanaikaisesti tietoa sekä siitä, mihin kielen varat taipuvat, että siitä, miten eri tekstilajit rakentuvat.

Lähteet

- ISK = Hakulinen, Auli & Maria Vilkuna & Riitta Korhonen & Vesa Koivisto & Tarja Heinonen & Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.
- Jaakola, Minna 2006: Pussikaljaromaanin ääniä. Teoksessa Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.) *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*, s. 163 – 181. Helsinki: SKS.
- Makkonen-Craig, Henna 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: SKS.

Morfeemifrekvenssiä L2-oppimateriaalien suunnitteluun, esimerkkejä er- sän kielestä

Ersänkielisen L2-oppimateriaalin kehityksessä sanastoa ja muoto-oppia on käsitelty joko intuitiivisesti tai niiden opetusta on muovattu muunkielisten oppimateriaalien saneleman kaavanmukaiseksi. Tämän käytännön nykyaikaistamiseksi tarvitaan sekä kieliaineistoja että automaattisia työkaluja niiden käsittelyyn. Tällä hetkellä on jo olemassa melko suuria ersänkielisiä tekstikorpuksia sekä äärellistilaisia työkaluja, joita on menestyksekkäästi sovellettu useiden kielten puoliautomaattiseen jäsentelyyn, mm. ersänkielisten tekstien jäsentelyyn. Tästä johtuen on mielekästä antaa lisää laatua ersänkielisten L2-oppimateriaalien suunnitteluun morfeemifrekvenssien tarjoamalla tiedolla.

Ersän kieli on polysynteettinen kieli, johon sanojen taajuustieto puree kahdella eri tavalla. Melko yksinkertaisella korpusaineeksella voidaan mitata sanefrekvenssiä, mutta morfeemifrekvenssin mittaamiseen vaaditaan jo saneiden jäsentelyä ja disambiguointia. Sane-
frekvenssitiedot saadaan UNIX-ympäristöllä asettamalla jokaisen saneen omalle rivilleen, minkä jälkeen komentolinjalla kirjoitetaan seuraava komentosarja: ” sort | uniq -c | sort -nr”. Tästä seuraa, että taajaesiintyvin sane tulee listauksessa ensimmäisenä ja sen vasemmalla puolella on lukema, josta ilmenee, montako esiintymää mainitulla sanamuodolla on. Morfologista frekvenssiä voidaan lähestyä vartalo- ja affiksitiedoilla. Vartalotaajuustiedot voidaan hankkia jäsentämällä sanefrekvenssilistauksen sanamuodot, minkä jälkeen lasketaan disambiguidun korpuksen hakusanatiedoista yhteisiä frekvenssejä, kullekin vartalolle. Affiksitietoja voisi olla mielekästä yhdistää sanoihin, esim. voidaan laskea sanefrekvenssejä, joista ilmenisi yleisimmät esiintymät tietyistä affiksikombinaatioista.

Tarkoitus on esittää taajuustietoja ersän kielen:

- 100 yleisimmästä saneesta,
- 100 yleisimmästä hakusanasta,
- taivutusmuodoittain 10 yleisimmästä saneesta. (sijamuodot, persoonat, tapaluokat)

Lopuksi tarjotaan yhteenveto morfeemitaajuustietojen ja tähänastisten L2-oppimateriaalien yhtenevyyksistä ja poikkeamista.

Lähteet

- Imajkina, M. D. = Имайкина, М. Д. 1996: *Эрзянский язык*: Учеб. пособие для русскоязычных студентов: В 2 ч. Ч. 1. – Саранск: – Изд-во Мордов. ун-та, 1996. – 200 с.
- Imajkina, M. D. = Имайкина, М. Д. 1996: *Эрзянский язык*: Учеб. пособие для русскоязычных студентов: В 2 ч. Ч. 2. – Саранск: – Изд-во Мордов. ун-та, 1996. – 180 с.
- Keresztes, Lázló 1990: *Chrestomathia Morduinica*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Mosin, M. V. – N. S. Bajuškin 1983: *Ersämordvan oppikirja*. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten VIII. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.
- Pall, Valdek 1996: *Ersa keel*. Õpiku konspekt ja sõnaloend. Tallinn, 1996. - 119 lk.
- Polyakov, O. E. & J. Rueter 2004 = Поляков, О. Е. & J. Rueter 2004: *Мокшень и эрзянь кяльхень фкакс- и аф фкакшисна. Синь валлуксна. Эрзянь ды мокшонь кельтнень вейкекс- ды аволь вейкексист. Сынт валлуст.* / О. Е. Поляков, J. Rueter; Н.П. Огаревонь лемса Мордовская государственная университетсь. Саранск: «Красный Октябрь» типографиясь.
- Vodjasova, L. P. & N. I. Ruzankin 1999 = Водясова, Л.П. & Н. И. Рузанкин 1999: *Учимся говорить по-эрзянски*.
- Сятко 1999 № 1, № 3: 125–134, № 5: 121–129, № 6: 127–132, № 7: 127–133, № 8: 124–132, № 10: 126–131, 2000 № 1: 105–112, № 2: 128–131, № 3: 109–117, ... Саранск, Сятко. <http://www.ling.helsinki.fi/~rueter/rsc/rueter-ErzyaSource.xml> (Ersänkielinen kaunokirjallinen korpus, jossa on yli 3 miljoonaa sanaa.)

Teidän kveeni vai meidän suomi? Kielten ja murteiden rajojen diskursiivinen rakentuminen

Tarkastelemme esitelmässämme, miten Pohjois-Norjassa asuvat kveenit määrittelevät puhumansa kielivarieteetin rajoja haastattelutilanteessa. Materiaalina on 48 tuntia haastatteluja, jotka Anna-Kaisa Räisänen on tehnyt syksyllä 2007 Lemmijoessa (Lakselv), Pykeijassa (Bugøyenes), Pyssyjoessa (Børselv) ja Vesisaaren (Vadsø) seudulla.

Kveenimurteet on suomalaisessa dialektologisessa traditiossa tavattu lukea peräpohjalaisiksi murteiksi. Vuonna 2005 kveeni sai kuitenkin Norjassa kansallisen vähemmistökielen aseman itsenäisenä kielenä. Alueella onkin käynnissä revitalisaatiohankkeita, joiden tarkoituksena on luoda kveenin kirjakieli ja vahvistaa kielen asemaa.

Kveenien itsensä keskuudessa vallitsee kuitenkin tällä hetkellä epävarmuus siitä, mikä on revitalisaation kohde. Osa puhujista pitää omaa varieteettiaan suomen murteena, osa erillisenä vanhana suomena ja osa kveenin kielenä. Esitelmässä kuvaamme aineistoesimerkkien valossa, miten haastateltavat rajaavat kielellistä identiteettiänsä suhteessa suomalaiseen haastattelijaan.

Jotkut informantit myötäilevät haastattelutilanteessa haastattelijan kieltä etsimällä yhteisiä ilmauksia ja nimeämällä yhteistä kieltä suomeksi. Jotkut taas rakentavat käytettyjen varieteettien välille eroa esittelemällä oman kielensä resurssuja ja kontrastoimalla niitä haastattelijan kieleen. Kontrastia luodaan paikkakuntiin, sukutaustaan, omaan ryhmään tai etnisyyteen viittaavin ilmauksin. Puhutaan esimerkiksi ”Annijoen suomesta”, ”vanhemitten kielestä” tai ”meän suomesta”.

Oman ryhmänsä muodostavat ne haastatellut, jotka eksplisiittisesti ilmaisevat puhuvansa toista kieltä kuin haastattelijan nimeämällä kieltään kvääniksi. He esimerkiksi rakentavat diskursiivisesti läheistä kielisukulaisuutta viron ja meänkielen kanssa. Voittopuolisesti nämä informantit asuvat Lemmijoessa ja Pyssyjoessa.

Teoreettisesti ja metodisesti tutkimus liittyy kansanlingvistiikkaan, jossa tutkitaan tavalisten kielenpuhujien kieliasenteita ja -käsityksiä. Tähän yhdistämme diskurssianalyttisen metodin, jonka avulla aineisto on analysoitu.

Syntaktinen produktiivisuus ja sen tutkiminen

Keskityn esitelmässäni kolmeen teemaan, jotka liittyvät otsikon aihepiiriin. Ensimmäkin otan puheeksi syntaktisen produktiivisuuden ilmiönä ja yritän havainnollistaa sen eroja ja yhtäläisyyksiä morfologiseen produktiivisuuteen. Käyn läpi syntaktisen produktiivisuuden tutkimisen erityishankaluuksia, mutta toisaalta koetan myös luonnostella periaatteellisia ratkaisuja joihinkin ongelmiin.

Toisekseen tarkastelen sitä, minkälainen on syntaktisen produktiivisuuden suhde sellaisiin ilmiöihin kuten ilmausten fraasiutuminen, kiteytyminen ja idiomaattistuminen. Tässä hyödynän (konstruktio)ajattelua, jonka mukaan syntaktiset rakenteet perustuvat abstrakteihin hahmoihin, joiden tuotteita konkreettiset ilmaukset ovat. Kiintoisa kysymys on mm. konstruktion produktiivisuuden laatu eli se, miten säännönmukaisesti, läpinäkyvästi ja kattavasti konstruktio voi hyödyntää kielen leksikaalista ainesta ja mitä semanttisia valintarajoituksia konstruktiolla on. Puheeksi tulee luonnostaan myös syntaktisen konstruktion epäproduktiivisuus ja ilmausten kiteytyminen ja miten nämä ilmiöt näkyvät konstruktion ilmausvarannossa.

Kolmas teema liittyy aineistoon ja metodiin. Havainnollistan sitä, miten produktiivisuutta voi (ainakin yrittää) tutkia isojen sähköisten aineistojen avulla. Erikoistapauksena nostan esiin ison avoimen korpuksen eli internetin tekstimassan. Luonnostelen myös kvantitatiivisen tiedon käyttöä produktiivisuuden arvioinnissa.

Suomen komitatiivi omistajana, alistajana, rinnastajana

Esitelmäni käsittelee suomen kielen komitatiivia ja sen yhteyksiä eräisiin muihin kielellisiin ilmiöihin. Prototyypillisesti komitatiivi edustaa asymmetristä, ajallisesti samanaikaisten tai peräkkäisten tapahtumien rinnastusta ja ilmaisee inhimillisten olentojen yhdessä toimimista tai seuraamista. Kielittäin sama komitatiivimuoto voi ilmaista myös mm. omistamista, sisältymistä tai välinettä. Suomessa komitatiivifunktiota ilmaistaan *-ine*-sijamuodolla ja eri postpositioilla, joista frekventin on *kanssa*; maailman kielissä sitä ilmaistaan mm. adpositioilla, sijoilla sekä adverbiaali- ja seriaalirakenteilla. (Stolz ym. 2009: 602.)

Viimeaikainen kansainvälinen tutkimus (mm. WALs 2005) on keskittynyt komitatiivin ja instrumentaalien kielennyskeinojen vertailuun ja jättänyt vähäiselle huomiolle niin komitatiivin (muut) funktiot kuin sen yhteydet muihin kielen ilmiöihin. Komitatiivi näyttää kuitenkin linkittyvän useisiin laajoihin kielellisiin ilmiöihin kuten omistussuhteeseen (esim. englannissa Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991: 163–166) ja symmetria–asymmetria-suhteeseen sekä yleisemminkin rinnastuksen ilmaisuun (esim. sirionóssa Dahl 2008: 158–159).

Suomen komitatiivin osalta näitä yhteyksiä ei ole juurikaan tutkittu. *-ine*-komitatiivisijan yhteys omistussuhteeseen mainitaan kyllä kirjallisuudessa (kieliopeista erityisesti Ikola 2001: 36), mutta sitä käsitellään lähinnä kielenhuollon näkökulmasta sijan käyttöä rajoittavana tekijänä. Symmetria–asymmetria-suhde taas liittyy oleellisesti *-ine*-sijan ja *kanssa*-postposition käyttömahdollisuuksien eroihin, mutta kirjallisuudessa tähän seikkaan ei ole kiinnitetty huomiota (päävastoin ero rakenteiden symmetrisyydessä ohitetaan täysin, esim. Haarala ym. 1990–1994: s.v. *kanssa*, 1). Myös komitatiivisijan käyttö mahdollisena rinnastuselementtinä on jäänyt vähäiselle huomiolle; *kanssa*-postposition yhteydessä rinnastusfunktio mainitaan ohimennen (Hakulinen ym. 2004: §992).

Esitelmässäni tarkastelen *-ine*-komitatiivin ja *kanssa*-postposition yhteyksiä omistussuhteeseen, symmetria–asymmetria-suhteeseen ja rinnastukseen sanomalehtikorpuksen (HS2000) aineiston pohjalta.

Lähteet

- Dahl, Östen 2008: Grammatical resources and linguistic complexity. Sirionó as a language without NP coordination. Teoksessa Matti Miestamo, Kaius Sinnemäki ja Fred Karlsson (toim.): *Language Complexity. Typology, contact, change*, 153–164. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Haarala ym. 1990–1994 = Haarala, Risto; Lehtinen, Marja; Grönros, Eija-Riitta; Kolehmainen, Taru ja Nissinen, Irma (toim.): *Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotus.
- Hakulinen ym. 2004 = Hakulinen, Auli; Vilkuna, Maria; Korhonen, Riitta; Koivisto, Vesa; Heinonen, Tarja Riitta ja Alho, Irja (toim.): *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: SKS.
- Heine, Bernd; Claudi, Ulrike ja Hünemeyer, Friedrike 1991: *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- HS2000 = Pajunen, Anneli 2003: HS2000-korpus. Tietokantamuotoinen, morfosyntaktisesti analysoitu, 31 miljoonan sanan sähköinen korpus HS:n vuosikerroista 2000 ja 2001.
- Ikola, Osmo 2001: *Nyky-suomen opas*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65. Turku.
- Stolz ym. 2009 = Stolz, Thomas; Stroh, Cornelia ja Urdze, Aina: Varieties of comitative. Teoksessa Andrej Malchukov ja Andrew Spencer (toim.): *The Oxford Handbook of Case*. Luku 41, 601–608. Oxford University Press.
- WALS 2005 = Stolz, Thomas; Stroh, Cornelia ja Urdze, Aina: Comitatives and Instrumentals. Teoksessa Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil ja Bernard Comrie (toim.): *The World Atlas of Language Structures*, 214–217. Oxford: Oxford University Press.

Kuka on *suomalainen*? Kehyssemantiikan näkökulma kansallisuuskategoriaan

Kategorisointi on ollut yksi kognitiivisen kielentutkimuksen keskeisiä kiinnostuksen kohteita (ks. esim. Lakoff 1987). Kognitiivinen suuntaus on haastanut perinteisen näkemyksen, jonka mukaan kielelliset kategoriat voidaan määrittellä riittävien ja välttämättömien ehtojen luetteloina. Niiden asemasta kategorisoinnin kuvaamiseen on kehitelty erilaisia prototyyppi-, esimerkki- ja kehysmal- leja. (Kövecses 2006: 19–28).

Voisi kuvitella, että kansallisuuskategorian ilmaukset (esim. substantiivit *suomalainen*, *amerikkalainen* jne.) – jos mitkä – soveltuisivat tarkkarajaiseen semanttiseen määrittelyyn. Näin ei kuitenkaan ole. Esitelmässäni käsittelem *suomalainen*-kategoriaa kehyssemantiikan (*frame semantics*) näkökulmasta. Osoitan, että *suomalainen*-substantiivin merkitystä ei voida kuvata tarkkarajaisena piirreluetelona, vaan sanan merkitys määräytyy sen kehysten mukaan (konseptuaalisen kategorian strukturoitu mentaali representaatio), jossa sanaa käytetään. Esimerkissä (1) substantiivi *suomalainen* viittaa henkilöön (Wilson Kirwa), joka ei ole syntynyt Suomessa, ei puhu suomea äidinkielenään, ei näytä tyypilliseltä suomalaiselta eikä ole (puheena olevana ajankohtana) Suomen kansalainen. Kuitenkin hänet kategorisoidaan luontevasti suomalaiseksi.

- (1) *Suomalaisista juoksuradoilla pääsivät juhlimaan varsinaiseksi Ruotsin kaatajaksi osoittautunut Wilson Kirwa ja naisten pikajuoksuvalttiikka hamuava Johanna Manninen.* (tusa1999 118649829)

Suomalainen-substantiivin sopivuus esimerkkiin selittyy sillä, että sanaa käytetään kehyksessä, jossa ei korostu henkilön tausta, ulkonäkö eikä edes virallinen kansalaisuus. Sen sijaan kehys profioli henkilön kykyä edustaa metonymisesti Suomea kansainvälisessä kontekstissa (yleisurheilukilpailuissa), ja tämä mahdollistaa *suomalainen*-substantiivin käytön. Puheenvuorossani tarkaste- len tapauksia, joissa käytetty kehys määrittää *suomalainen*-substantiivin merkityksen tavanomai- sesta poikkeavasti ja siten myös rajaa henkilöt, joihin sanalla voidaan viitata. Esitykseni tukee näkemystä, että kehyssemantiikka tarjoaa toimivan mallin selittää kategorioiden muodostamista.

Lähteet

- Kövecses, Zoltán 2006: *Language, Mind, and Culture. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
Lakoff, George 1987: *Woman, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind?* Chicago: The University of Chicago Press.

1800-luvun sanomalehtimainosten kielelliset vaikutuskeinot

Suomalainen teollinen vallankumous alkoi varsinaisesti 1860-luvulla, vaikka jo 1840-luku oli teollisuustuotannon ja ulkomaankaupan viriämisen kannalta tärkeä vuosikymmen. Varsinkin vuoden 1864 osakeyhtiöasetuksen kannustamana ryhdyttiin perustamaan monia uusia osakeyhtiöitä. Talous muuttui vähä vähältä kaupallisemmaksi. Kun palkkatulot kasvoivat, uusia kulutustarpeita ilmaantui ja näin myös yritysten välinen kilpailu asiakkaista koveni.

Kauppiaiden ja muiden yrittäjien kilpailu synnytti tarpeen kertoa asiakaskunnalle tarjolla olevista tuotteista ja palveluista. Käyttöön otettiin sanomalehdistö. Muista maista saatiin esimerkkiä, ja varsinkin Suomessa markkinoineet ulkomaiset yritykset olivat lehti-ilmoittelun tiennäyttäjinä. Suomen ruotsinkielisissä sanomalehdissä ilmoituksia oli jo 1800-luvun alkupuolella, mutta suomenkielisissä lehdissä maksullisia ilmoituksia alettiin julkaista vasta myöhemmin, 1800-luvun puolivälin jälkeen.

Selvitän esitelmässäni, minkälaisia olivat suomalaisten sanomalehtien kaupalliset ilmoitukset lehtimainonnan alkuvaiheissa. Millaisin kielellisin keinoin asiakkaita houkuteltiin, kun kaupallisia kielenkäytön malleja ei suomen kielessä vielä juuri ollut? Miten tunnistettava tekstilajina on 1800-luvun sanomalehtimainos?

Aineistona käytän eräiden suomenkielisten sanomalehtien julkaisemia kaupallisia ilmoituksia v. 1865–1875. Tuona ajanjaksona ilmoitusten määrä, koko, ulkoasu ja kieli muuttuvat selvästi kohti nykyisenkaltaista mainontaa. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät viralliset ja kirkolliset ilmoitukset sekä yksityishenkilöiden ilmoitukset.

Affordanssi – kaikkialla vai ei missään?

Affordanssin käsite on hiipinyt jokseenkin vaivihkaa kielenoppimisen tutkimukseen. Siitä on monen mielestä vaikea saada otetta ja sitä on myös ilmeisen hankala operationaalistaa. Kuitenkin sille on ilmeinen tilaus. Siinä missä *input* eli *syötös* sisältää vahvan implikaation siitä, että oppijan ulkopuolelta siirtyy opittavaa ainesta oppijaan ilman tämän omaa aktiivista toimintaa, on affordanssissa päähuomio oppijan ja ympäristön suhteessa: vain se, mitä oppija pitää ympäristössä itselleen ja toiminnalleen relevanttina, on affordanssia. Suomenkieliseksi vastineeksi näyttäisi olevan vahvimmin tarjolla *tarjouma* – mutta onko sekään hyvä käännö?

Affordanssin käsite on peräisin havaintopsykologi James J. Gibsonilta (1977), jonka mukaan kyse on havaituista toiminnan mahdollisuuksista. Kielenoppimisen tutkimuksessa viitataan taajaan myös Leo van Lierin (2000) esittämään määritelmään:

“a particular property of the environment that is relevant to an active, perceiving organism in that environment. An affordance affords further action. What becomes an affordance depends on what an organism does, what it wants, and what is useful for it.”

Perusideana on, että eri yksilöille samakin ympäristö tarjoaa erilaisia affordansseja, jotka johtavat erilaiseen toimintaan ja erilaisiin oppimisen mahdollisuuksiin. Kaikesta ei siis tule kaikille tarjoumaa, vaan yksilön oma toiminta ja tarpeet ovat ratkaisevia. Oppimispolkujen yksilöllisyyden voidaan ajatella selittyvän pitkälti sillä, että samassakin tilanteessa olevista yksi näkee jonkin otollisen oppimisen mahdollisuuden ja toinen ei.

Valotan esitelmässäni affordanssin käsitteen teoreettisia juuria ja sitä, miten sitä on kielenoppimisen tutkimuksessa yritetty operationaalistaa. Koetan myös havainnollistaa muutamien vuorovaikutus- ja haastatteluaineistoista poimittujen otteiden avulla, miksi affordanssi on työlästä ellei mahdotonta puristaa analyysin työkaluksi. Tarjouma on subjektiivista ja objektiivista, mutta silti ei kumpaakaan. Sitä myös näyttäisi olevan kaikkialla, mutta samalla ei missään.

Lähteet

- Gibson, James J. 1977. The theory of affordances. Teoksessa R. Shaw & J. Bransford (eds.), *Perceiving, acting and knowing*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, 67–82.
- van Lier, Leo 2000. From input to affordance: Social-interactive learning from an ecological perspective. Teoksessa J. P. Lantolf (ed.), *Sociocultural theory and second language learning*. Oxford: Oxford University Press. 245–260.

Substantiivi- ja pronomini määrin vaihtelu historiallisessa korpuksessa: Sosiolingvistinen muutosprosessi vai korpuksen epätasaisuutta?

Eri aikakausilta peräisin olevien tekstiaineistojen vertailukelpoisuus on historiallisessa kielitieteessä ensiarvoisen tärkeää. Vaikka historiallisten korpuksien koostajat ovatkin huomioineet tämän (esim. Nevalainen ja Raumolin-Brunberg 1993), tekstityyppien muuttumista ajassa on voitu ruveta tutkimaan vasta korpuksien kieliopillisen annotoinnin myötä.

Tässä tutkimuksessa käytämme sanaluokka-annotoitua, varhaisista englanninkielisistä kirjeistä koostuvaa PCEEC-korpusta (*Parsed Corpus of Early English Correspondence*). Kirjeet on kirjoitettu vuosina 1410(?)–1681, ja niitten yhteenlaskettu sanamäärä on 2,2 miljoonaa sanaa. Tutkimuskysymyksemme ovat:

- (1) Vaihtelevatko korpuksen substantiivi- ja pronominifrekvenssit ajassa tai eri kirjoittajien välillä?
- (2) Onko vaihtelu kielellisesti merkittävää, vai johtuuko se korpuksen koostumuksesta tai annotaatiosta?

Korpustutkijoiden, mm. Biberin ja Fineganin (1989) mukaan tekstien substantiivi- ja pronomini määrät kertovat niitten sisältötyypistä: substantiivipitoiset tekstit ovat informatiivisia, kun taas paljon persoonapronomineja sisältävien tekstien painopiste on osallistuvassa vuorovaikutuksessa. Tuloksienne perusteella vaikuttaisi siltä, että englantilaisista kirjeistä tulee vuosisatojen kuluessa vähemmän informaatiokeskeisiä: korpuksen substantiivipitoisuus laskee 1400-luvulta 1600-luvulle siirryttäessä.

Substantiivi- ja pronominifrekvenssien on osoitettu liittyvän myös sukupuolittuneeseen kielenkäyttöön. Nykyajan brittienglannissa naiset käyttävät vähemmän substantiiveja ja enemmän persoonapronomineja kuin miehet (Rayson ym. 1997; Argamon ym. 2003). Sama näyttäisi pätevän myös englannin varhaisempiin kielimuotoihin: naiset käyttävät korpuksenne jokaisessa ajakaksossa enemmän pronomineja ja vähemmän substantiiveja kuin miehet. Vaikka miestenkin kirjoitusten substantiivipitoisuus laskee ajan myötä, muutosta vaikuttavat johtavan naiset.

Voisiko tämä vaihtelu johtua korpuksen annotaatiojärjestelmästä? Havaitimme tutkimuksenne, että osa korpuksen substantiiveiksi merkityistä sanoista oli itse asiassa kieliopillistuneita adverbeja (esim. *likewise*), ja että refleksiivipronominien *self*-sana oli koodattu substantiiviksi silloin, kun pronomini oli kirjoitettu erikseen (esim. *him self*), mikä oli englannissa yleistä ennen kirjoitusmuotojen vakiintumista. Ratkaisimme osan tämänkaltaisista ongelmista luokittelemalla ja tokenisoimalla korpuksen uudelleen omien periaatteitenne mukaisesti; uuden korpusversion nimesimme ReCEECiksi. Päätuloksemme säilyivät kuitenkin samoina käyttämämme versiosta riippumatta; vain substantiivien ja pronomini tarkat prosentiosuudet muuttuivat hieinan (vrt. Hardie 2007).

Entäpä korpuksen koostumuksesta johtuva vaihtelu? Etsimme poikkeavaa dataa tiedonlouhinnan menetelmillä ja kokeilimme sen poistamista. Päätuloksemme säilyivät jälleen samoina, mutta PCEECiä käyttävien tutkijoitteen kannattaa joissakin tapauksissa jättää pois korpuksen ensimmäinen aikajakso, tietyt kirjoittajat ja hyvin pitkät kirjeet. Lisäksi sosiolingvistikissa kannattaa ottaa huomioon kirjeen vastaanottajan rooli.

Lähteet

- Argamon, S., M. Koppel, J. Fine & A.R. Shimoni. 2003. "Gender, genre, and writing style in formal written texts". *Text* 23(3): 321–346.
- Biber, D. & E. Finegan. 1989. "Drift and the evolution of English style: A history of three genres". *Language* 65(3): 487–517.
- Hardie, A. 2007. "Part-of-speech ratios in English corpora". *International Journal of Corpus*

- Linguistics* 12(1): 55–81.
- Nevalainen, T. & H. Raumolin-Brunberg. 1993. “Early Modern British English”. *Early English in the Computer Age*, toim. M. Rissanen, M. Kytö & M. Palander-Collin, 53–73. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- PCEEC = *Parsed Corpus of Early English Correspondence*, tagged version. 2006. Annotated by A. Nurmi, A. Taylor, A. Warner, S. Pintzuk & T. Nevalainen. Compiled by the CEEC Project Team. York: University of York and Helsinki: University of Helsinki. Distributed through the Oxford Text Archive.
- Rayson, P., G. Leech & M. Hodges. 1997. “Social differentiation in the use of English vocabulary: Some analyses of the conversational component of the British National Corpus”. *International Journal of Corpus Linguistics* 2(1): 133–152.

Oppilaiden argumentointitaitojen kehittyminen peruskoulun 2. ja 3. luokalla

Esitelmäni on osa syksyllä 2008 aloitettua, viisivuotiseksi tarkoitettua tutkimushanketta, jossa tarkastellaan, miten lasten argumentointitaidot kehittyvät alakouluvuosien aikana sekä miten lasten argumentointitaitojen kehittymistä voidaan tukea alakoulussa. Kiinnostus koululaisten argumentointitaitojen tutkimusta kohtaan on lisääntynyt 1990-luvulta lähtien, ja argumentointitaitoja on tutkittu useilla tieteenaloilla, kuten psykologiassa, soveltavassa psykologiassa, viestintätieteissä, kasvatustieteissä ja pragmatiikassa (Glassner ym. 2005: 106). Alakouluikäisten lasten argumentointitaitoja on tutkittu erityisesti luonnontieteellisten aineiden ja varsinkin matematiikan opettamisen yhteydessä. (esim. Maloney–Simon 2006; Renshaw–Brown 2007; Rojas-Drummond–Zapata 2004). Argumentointitaitojen tutkimus on kytkeytynyt myös kirjoittamisen (esim. Leitão 2003) sekä kirjallisuuden opettamiseen (esim. Anderson ym. 2001; Keefer ym. 2000).

Tutkimukseeni osallistuu Oulun Normaalikoulusta oppilasryhmä, joka opiskelee filosofiaa yhden oppitunnin verran viikoittain. Tutkimus liittyy Oulun Normaalikoulun filosofiaa lapsille

-opetukseen, jossa keskeisinä tavoitteina on kehittää lasten ajattelu- ja vuorovaikutustaitoja. Filosofiaa lapsille -opetuksessa hyödynnetään monenlaisia opetusmenetelmiä, mutta erityisen keskeisessä roolissa ovat filosofiset keskustelut, joissa oppilaita ohjataan paitsi pohtimaan erilaisia aiheita myös perustelevaan näkemyksiään. Oppilasryhmän filosofian tunteja videoidaan tutkimusta varten vuosittain vähintään yhden kuukauden ajan. Tutkimusaineistoni koostuu syksyllä 2008 sekä 2009 kerätystä videoaineistosta. Ensimmäisen videotijakson aikana tutkimukseen osallistuvat oppilaat olivat juuri aloittaneet peruskoulun 2. luokan, ja jälkimmäinen videotikerta ajoittuu 3. luokan syyslukukauden loppuun. Tarkastelen oppilasryhmän argumentoinnissa tapahtuvia muutoksia sekä yksilö- että ryhmätasolla. Yksilötasolla on erityisen kiinnostavaa analysoida, millä tavoin eritasoisten argumentoijien taidot kehittyvät kouluvuoden aikana. Ryhmätasolla puolestaan vertailen argumentoivien keskustelujen kulkua eri videotijakoilla.

Lähteet

- Anderson, Richard C. – Nguyen-Jahiel, Kim – McNurlen, Brian – Archodidou, Anthi – Kim, Soyoung – Reznitskaya, Alina – Tillmanns, Maria – Gilbert, Laurie 2001: The Snowball phenomenon: Spread of ways of talking and ways of thinking across groups of children. *Cognition and Instruction* 19 s. 1–46.
- Glassner, Amnon – Weinstock, Michael – Neuman, Yair 2005: Pupils' evaluation and generation of evidence and explanation in argumentation. *British Journal of Educational Psychology* 75 s. 105–118.
- Keefer, Matthew W. – Zeitz, Colleen M. – Resnick, Lauren B. 2000: Judging the quality of peer-led student dialogues. *Cognition and Instruction* 18 s. 53–81.
- Leitão, Selma 2003. Evaluating and selecting counterarguments: Studies of children's rhetorical awareness. *Written Communication* 20 s. 269–306.
- Maloney, Jane – Simon, Shirley 2006: Mapping Children's Discussions of Evidence in Science to Assess Collaboration and Argumentation. *International Journal of Science Education* 28 s. 1817–1841.
- Renshaw, Peter – Brown, Raymond A. J. 2007: Formats of Classroom Talk for Integrating Everyday and Scientific Discourse: Replacement, Interweaving, Contextual Privileging and Pastiche. *Language and Education* 21 s. 531–549.
- Rojas-Drummond, Sylvia – Zapata, Margarita Peon 2004: Exploratory talk, argumentation and reasoning in Mexican primary school children. *Language and Education* 18 s. 539–557.

Lukutaito Suomessa – itsestänselvyyskö?

Esitelmä liittyy tekeillä olevaan väitöstutkimukseeni, joka käsittelee suomen kielen alkuvaiheen oppimisprosessia aikuisilla luku- ja kirjoitustaidottomilla maahanmuuttajilla.

Esitelmän aluksi tarkastelen luku- ja kirjoitustaidottomuutta koko maailmassa ja erityisesti Suomessa. Vaikka Suomi on menestynyt PISA-tutkimuksessa vuodesta toiseen erinomaisesti, maassamme on nykyään yhä enemmän luku- ja kirjoitustaidottomia: maahan muuttaneissa uus-suomalaisissa arvioidaan olevan noin 1 500 henkilöä, joilla ei ole kotimaassaan ollut mahdollisuutta koulunkäyntiin. Luku- ja kirjoitustaidottomien määrä kasvaa vuosittain, sillä suuri osa pakolaisista ja turvapaikanhakijoista on vähän koulutettuja.

Luku- ja kirjoitustaidottomuuden käsite on monimuotoinen, ja erilaisia lukutaidon määritelmiä ja vaatimuksia on runsaasti. Esitelmän toisessa osassa esittelen lukutaidottomuuteen keskeisesti liittyviä termejä ja muutamia niiden jaottelutapoja, joita eri lähteissä käytetään. Pohdin myös lukutaidon määrittelyn ja vaatimusten kompleksisuutta erilaisissa kohderyhmissä. Perustana tälle pohdinnalle on Opetushallituksen käytössä oleva suositus luku- ja kirjoitustaidottomien aikuisten maahanmuuttajien opetussuunnitelmaksi vuodelta 2006.

Lopuksi esittelen väitöstutkimustani: sen taustaa, tavoitteita, tämänhetkistä tilannetta sekä sijoittumista kotimaiseen ja kansainväliseen tutkimuskenttään. Aineistonkeruu on aloitettu helmikuussa 2010, joten tutkimustuloksia tai analyyseja ei vielä ole käytettävissä. Sen sijaan esittelen aineistonkeruussa tähän mennessä kohtaamiani haasteita, yllätyksiä ja positiivisia kokemuksia ja pohdin niiden vaikutusta tutkimuksen etenemiseen.

Vaatiiko subjektius subjektin? Sosiaalinen konstruktionismi kielentutkimuksessa ja kielenhuollossa

Todellisuuden sosiaalista rakentamista korostavassa ajattelussa, sosiaalisessa konstruktionismissa, on kielellä suuri merkitys. Myös siihen pohjautuva kielentutkimus korostaa kielenkäytön kaksikasvoista luonnetta: ajatus on, että kielellä paitsi kuvataan myös rakennetaan maailmaa. Tältä pohjalta on esimerkiksi mielekästä esittää, että jokin teksti esittäisi todellisuutta väärin. Tekstit muodostavat yhtäältä oman todellisuutensa eikä todellisuus toisaalta ole missään valmiina sellaisenaan, vain yhdellä tavalla kuvattavaksi.

Kielen todellisuutta rakentava luonne on yleensä lähtökohtana esimerkiksi kriittisesti orientoituneessa tekstin- ja diskurssitutkimuksessa. Konkreettista evidenssiä ilmiöstä on hajanaisesti eri tutkimusaloilta. On esimerkiksi jouduttu pohtimaan, seuraavatko potilasasiakirjat tietyissä tapauksissa potilaan tilannetta vai potilaat sitä, mitä heistä on kirjoitettu. Millainen itseään toteuttava vaikutus on esimerkiksi luokitteluilla ja diagnooseilla, kun kyse on vaikkapa ihmisen persoonallisuuden piirteistä? Evidenssiä on sitäkin enemmän, jos tutkimuksessa on tekstilajinäkökulma, jossa otetaan huomioon kielenkäytön tuottamisen ja kuluttamisen prosessit. Kun tarkastelu laajenee kielestä kielenkäyttöön, korostuu myös kysymys siitä, mikä oikeastaan on kielen(käytön) ja ”muun todellisuuden” raja.

Sosiaalisen konstruktionismin perusajatukset ovat usein läsnä, kun tehdään kielianalyysin pohjalta tulkintoja esimerkiksi vallankäytöstä. Konstruktionismi vaikuttaa myös tutkimuksen soveltamisessa: jos tekstit luovat todellisuutta, pitäisikö tekstejä tietyissä tapauksissa muuttaa? Konstruktionistinen ajattelutapa vaikuttaakin myös kielenhuollon piirissä. Mitä pitemmälle ammattimaisesta kielenhuollosta edetään, sen yksioikoisempia tulkintoja voi kohdata. Konstruktionismista – alkuaan kielen merkitystä korostavasta ajattelusta – ammentavat kielenkäytön ohjeet näyttävätkin äärimmillään kohtelevan kieltä hyvin yksiulotteisesti ottamatta huomioon sen omaehtoisia, erityisesti tekstuaalisia funktioita. Pohdin esitelmässäni sosiaalisen konstruktionismin vaikutusta kielentutkimuksessa ja erityisesti erityyppisessä kielenhuollossa. Mitkä ovat eri todellisuuksien rajat ja suhteet?

Nimi kertoo hahmon paikan: henkilöhahmojen roolit ja nimet Anni Swanin nuortenkirjoissa

Tarkastelen esitelmässäni henkilöhahmojen nimien suhdetta näiden rooliin kertomuksessa Anni Swanin (1875–1958) nuortenromaaneissa. Esitelmäni pohjautuu tekeillä olevaan väitöskirjaani, jossa tutkin henkilönnimisysteemejä Swanin nuortenkirjatuotannossa.

Tutkimukseni lähtökohta on, että kaunokirjallisuuden nimet voi nähdä teoksen tai jopa tuotannon sisäisenä kokonaisuutena, kirjailijan luomana nimimaisemana, joka koostuu erilaisista nimiryhmittymistä. Kuten reaali maailman nimisysteemeissä, myös yksittäiset nimet kaunokirjallisuudessa saavat merkityksensä vasta suhteessa toisiin nimiin. Lisäksi kirjallisuusnimet ovat olennainen osa tarinakokonaisuutta.

Swan kuvaa nuortenromaaneissaan monipuolisesti 1800–1900-lukujen vaihteen luokkayhteiskuntaa sekä luokkien välisiä ristiriitoja, mikä näkyy myös henkilöhahmojen nimissä. Hahmoilla, joilla on samanlainen asema teoksen sisäisessä yhteiskunnassa, on keskenään samantapaisia, reaali maailman vastaavalle sosiaaliryhmittymälle tyypillisiä nimiä. Esimerkiksi kirjojen herrasväellä on ei-suomalaisissa nimiasussa olevia etunimiä (esim. *Sofia*, *Henrik*) sekä vierasperäisiä porvaris-, oppineisto- ja sotilasnimiä (*Arbelius*, *Örnfelt*) tai uudentyyppejä, kansallisromanttisia suomalaisia sukunimiä (*Venho*, *Heiniö*). Alaluokkaan kuuluvien henkilöhahmojen etunimet taas ovat usein suomalaistetussa nimiasussa (*Lyyti* < *Lydia*, *Eetu* < *Edward*), ja nimi voi olla muodoltaan jopa puhekielinen (*Ieva*, *Akaatta*). Moni alaluokan hahmo on sukunimetön tai saanut vanhan itäsuomalaisen sukunimen (*Muinonen*, *Väisänen*).

Kaunokirjallisuudessa on lisäksi omia nimisysteemejä: nimillä voidaan korostaa muun muassa henkilöhahmojen erityisyyttä toisiin hahmoihin nähden. Tiettyssä roolissa olevat hahmot, kuten pää- ja sivuhenkilöt sekä Swanin nuortenkirjoissa erilaiset tyttökirjoille ominaiset henkilöhahmotyyppit, voivat kantaa samantapaisia tai samalla tapaa kertomuksessa toimivia nimiä. Swanin teoksissa päähenkilöillä voi olla jopa tavanomaisia nimiä erikoisten nimivalintojen korostaessa hahmojen, joita vasten näiden ominaisuuksia peilataan, piirteitä. Esimerkiksi *Pikkupappilassa*-kirjan (1922) päähenkilö Ulla saa vastaansa hienostelevan Tyyran ja *Kaarinan kesäloman* (1916) Kaarina kohtaa nousukasperheen lapset Isabellan, Fransiskan, Armandin ja Raoulin sekä sulkeutuneen, omalaatuisen Plotinan.

Nimillä voidaan osoittaa muunkinlaista asemaa kertomuksessa. Esimerkiksi *Tottisalmen perillinen* -teoksen (1914) Pereniuksen pappisperhe opettaa uppiniskaisen aatelispojan hyvälle tavoille, ja perheen lasten raamatulliset nimet *Maria*, *Josef*, *Joel*, *Gideon*, *Susanna* ja *Jonatan* tukevat tätä roolia. Swanin nuortenkirjojen nimimaisemalle on tyypillistä, että fiktion sekoittuu faktaa: teosten sisältämistä henkilönnimistä, kuten äsken mainituista Pereniuksen lasten nimistä, osa on kuulunut kirjailijan lähipiirille. Myös reaali maailmasta lainatuilla nimillä on kuitenkin kaunokirjallisen teoksen sisällä tehtäviä, joita niillä ei todellisessa maailmassa voisi olla.

Missä on ässä? "Stadin sihahtavan s:n" olemuksesta

Kun suomalaisilta kysytään pääkaupunkiseudun tai Helsingin puhekielen ominaispiirteistä, yksi useimmin mainittuja on ilmiö, jota nimitetään mm. *sihahtavaksi* tai *teräväksi s:ksi*, *city-s:ksi*, *Stadin suhuässäksi*, *pitkäksi vedetyksi s:ksi* tai *pissis-ässäksi* (esim. Palander 2005: 75; Mielikäinen 2005; Vaattovaara ja Soininen-Stojanov 2006: 239, 241–242; Palander 2007: 43; Vaattovaara, tekeillä). Tästä piirteestä on käyty keskustelua aktiivisesti ja tutkijan provosoimatta myös erilaisilla internetin keskustelupalstoilla, muun muassa Helsingin Sanomien taannoksen kolumnin *Murteet ovat teennäisiä ja tyhmiä* (Virpi Salmi 2.2.2010) innoittamana (<http://www.hs.fi/keskustelu/>).

"Stadilainen ässä" on ilmiö, josta ollaan tietoisia ja josta on vahva, yleensä negatiivisävyinen mielipide niin pääkaupunkiseutulaisilla itsellään kuin muuallakin Suomessa asuvilla ihmisillä. Kielentutkijan näkökulmasta kyseistä ilmiötä ei varsinaisesti ole olemassakaan (vrt. Aittokallio 2002). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö "Stadin ässää" kannattaisi tutkia – pikemminkin päinvastoin: se, että kansalla on näkemys kielenilmiöstä, jolle kielentutkimuksella ei ole esittää selkeää vastinetta akustisessa tai murremaantieteellisessä todellisuudessa, tekee tästä poikkeuksellisen kiinnostavan tutkimuskohteen.

Esitelmässäni soitan muutamia luonnollisessa puheessa esiintyviä (erilaisia) *s*-tapauksia, joita kuulijat ovat spontaanisti kategorisoineet puheena olevaksi, pääkaupunkiseutulaiseksi puheen ilmiöksi. Evaluaatioaineisto on kerätty tiedekeskus Heureka satunnaisten kävijöiden keskuudessa. Pohdin sekä oman aineistoni sekä aiempien tutkimusten valossa Stadin ässän sitä indeksikaalista kenttää (ks. Eckert 2008; Silverstein 2003), johon piirre näyttää sitä koskevien kommenttien valossa suomalaisten kieli-ideologiassa sijoittuvan. Samalla tulen keskustelleeksi siitä, millaiset tutkimukselliset presuppositiot fennistisessä kieliasennetutkimuksessa ja laajemminkin suomalaisessa sosiolingvistiikassa olisi hyvä ottaa aiempaa terhakkaammin uudelleenarvioitaviksi.

Lähteet

- Aittokallio, Kristiina 2002: *Etinen, terävä [s] medioalveolaarisen /s/-äänteen varianttina*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli, Turun yliopisto.
- Eckert, Penelope 2008: Variation and the indexical field. – *Journal of Sociolinguistics* 12/4 s. 453–476.
- Mielikäinen, Aila 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 86–109.
- Palander, Marjatta 2005: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuun yliopisto.
- Palander, Marjatta 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. – *Virittäjä* 111 s. 24–55.
- Silverstein, Michael 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language & Communication* 23 s. 193–229.
- Vaattovaara, Johanna & Soininen-Stojanov, Henna 2006: Pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kotiseuturajaukset ja kielelliset asenteet. – Kaisa Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 223–254. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Vaattovaara, Johanna (tekeillä): Asennetutkimuksen haasteista ja mahdollisuuksista fennistiikassa.

Miten tutkia abiturienttien uutisgenren tajua?

Kevään 2007 äidinkielen ylioppilaskirjoituksissa oli ensi kertaa käytössä uudistettu äidinkielen koe. Sen tarkoitus on entistä tarkemmin mitata äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisällön hallintaa. Uudessa kokeessa on kaksi erillistä koepäivää kuten aiemminkin. Uutta on, että molemmat kokeet, esseekoe ja tekstitaidon koe, vaikuttavat lopulliseen arvosanaan. Kummassakin kokeessa on oma arvosteluasteikko, ja arvosana määräytyy molemmista kokeista saadun painotetun pistemäärän mukaan. (ÄKM: 1.)

Esseekoe muistuttaa vanhaa äidinkielen ylioppilaskoetta. Se sisältää sekä otsikko- että aineistotehtäviä. Tekstitaidon koe puolestaan on uusi koetyyppi. Se on ennen kaikkea lukutaitoa mutta edelleen myös kirjoitustaitoa mittaava koe. Kokeessa on viisi tehtävää, joista abiturientti saa tehdä enintään kolme. Tehtävät perustuvat aineistovihkoseen, jossa on asiatekstejä ja/tai kaunokirjallisuutta. Tehtävät liittyvät esimerkiksi pohjatekstin tai -tekstien merkityksiin, rakenteisiin, tematiikkaan ja kontekstiin. Tehtävänä voi myös olla tiettyyn tarkoitukseen tähtäävän kirjoituksen laatiminen. (ÄKM: 3.)

Kevään 2007 tekstitaidon kokeen kolmas tehtävä oli niin sanottu tekstilajimuunnos, jossa kokelaiden piti tuottaa 200–250 sanan uutinen Siklaxin paikallislehteen fiktiivisessä tekstissä kuvattujen tapahtumien pohjalta. Aineistona oli katkelma Lars Sundin romaanin *Puodinpitäjän poika* (1998) alusta. (Äidinkieli I, Tekstitaidon koe 2007: 1.)

Pohdin esitelmässäni, miten abiturienttien uutisgenren tajua voisi tutkia ja mitata (tekstilajin tajusta ks. Kalliokoski 2002; 2006). Erittelen uutisgenren tajun tutkimisen mahdollisuuksia ja haasteita ylioppilastutkintolautakunnalta saamani vastaustekstien tarkastelun sekä niiden kontekstin esittelyn avulla.

Lähteet

- Kalliokoski, Jyrki 2002: Tekstilajin taju. Teoksessa *Äidinkielen merkitykset*. Toimittaneet Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen ja Tiina Onikki-Rantajääskö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 147–159.
- Kalliokoski, Jyrki 2006: Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. Teoksessa *Genre – tekstilaji*. Toimittaneet Anne Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 240–265.
- ÄKM = Äidinkielen kokeen määräykset. 8.12.2006. Ylioppilastutkintolautakunta, Helsinki.
- Äidinkieli I, Tekstitaidon koe. 9.2.2007. Ylioppilastutkintolautakunta, Helsinki.

Muulla kuin SMK:ssa alkava päällekkäispuhunta

Tarkastelen esitelmässäni päällekkäispuhunnan esiintymistä ja erityisesti päällekkäisinä aloitettujen vuorojen alkamiskohtia suomalaisissa arkikeskusteluissa. Tutkimusmenetelminäni ovat keskusteluanalyysi ja vuorovaikutuslingvistinen syntaksin ja prosodian tutkimus. Tärkeiksi käsitteiksi analysissa nousevat mm. projektio ja siirtymän mahdollistava kohta (SMK): vuoron valmiuden eli SMK:n projisoinnin lähtökohtina pidetään vuoron syntaksin ja prosodian lisäksi sen sekventiaalista ja vuorovaikutuksellista asemaa sekä keskustelutilanteen pragmatiikkaa (esim. Auer 2005, Ford 2004, Ford, Fox & Thompson 1996, 2002, Ford & Thompson 1996, Lerner 1996, Selting 1996, 2000).

Analysoin esitelmässäni sellaisia kohtia keskustelussa, joissa seuraava vuoro alkaa päällekkäispuhuntana muulla kuin SMK:ssa. Edellinen vuoro ei ole seuraavan vuoron alkaessa siis vielä valmis, vaan siihen on yhdellä tai useammalla edellä mainitulla projektion keinolla projisoitu jatkoa tulevaksi. Seuraavalla puhujalla ei siis pitäisi olla oikeutta ottaa vuoroa itselleen. Joidenkin päällekkäin aloitettujen vuorojen asema sekvenssissä ja/tai vuorovaikutuksessa on kuitenkin sellainen, että se mahdollistaa näiden vuorojen aloittamisen jo ennen SMK:aa.

Seuraavassa näytän kaksi ilmiötä valaisevaa esimerkkikatkelmaa. Päällekkäispuhunnan alkaessa ensimmäisessä esimerkissä on mm. prosodinen yksikkö, jälkimmäisessä esimerkissä taas moniyksikköinen kertomusvuoro kesken (kertomusvuorosta on tässä näkyvissä vain osa):

Esimerkki 1: Ihottuma
Kati: =ni vaikka näytät sille #ö
 hoitajalle e[^t jos et pääse lä^oäkärille.^o
Tarja: [mä näytin hoitajalle?
Esimerkki 2: Ilmanpuhistin
Anni: sen pitäs puhistaa ^ˆyheskytyheksä
 prosenttisesti niinku huoneil[ma.] [et<
Susa: [/sil]täh[ä
 käytetään ^ˆsairaaloissakii.=

Kummassakin esimerkissä päällekkäispuhunnan alkukohta sijoittuu syntaktiseen rajakohtaan tai aivan sen lähelle: molemmissa näissä esimerkeissä käsillä on lauseiden välinen raja. Vuorojen vuorovaikutuksellisten tehtävien näkökulmasta ensimmäisen esimerkin päällekkäisenä tuotettu vuoro oikaisee edelliseen vuoroon sisältyvää propositiota; jälkimmäisessä esimerkissä päällekkäisen vuoron tuottaja pyrkii jollain tavalla osallistumaan toisen puhujan kertomuksen kerrontaan.

Esitän tällaisten päällekkäispuhuntavuorojen alkukohdista seuraavaa: vuorot eivät näennäisen mielivaltaisesta, edellisen vuoron keskelle sijoittuvasta alkukohdastaan huolimatta ala kuitenkaan missä tahansa, vaan niiden alkukohdat osuvat aina jonkinlaiselle syntaktiselle rajalle tai aivan sellaisen lähelle. Tällaisia syntaktisia rajakohtia ovat esimerkiksi erilaisten pää- ja/tai sivulauseiden väliset rajat, taikka sellaiset kohdat lauseessa, joissa predikaatin pakolliset argumentit on jo tuotettu ja puhuja lisää lauseeseensa irrallisia adverbiaaleja, joiden perusteella lauseen (ja vuoron) varsinaista lopetuskohtaa ei yksin voi päätellä. Prosodisen ja pragmaattisen projektion lisäksi rajakohtaa edeltävä syntaktinen rakenne on tyypillisesti eteenpäin projisoiva, mutta siitä huolimatta olemassa oleva raja mahdollistaa seuraavan puhujan vuoronoton. Tuon esitelmässäni esille myös näissä paikoissa aloitettujen vuorojen erilaisia vuorovaikutuksellisia tehtäviä.

Kielioppi suomi toisena kielenä -opetuksessa koululaisten oppikirjossa ennen ja nyt

Suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjat ovat olleet kielten opetushistorian aikana muiden oppikirjojen tavoin tärkeitä opetustapahtumassa. Tämän oppiaineen kohdalla sekä oppikirjan kirjoittaja että usein myös opettaja saattoi 100 vuotta sitten olla joko suomea äidinkielenään puhuva tai äidinkieleltään muunkielinen. Tekeillä olevan väitöskirjatutkimukseni aineisto käsittää noin 100 vuoden ajalta (1860 - 1950), pääasiassa aikuisille lukijoille kirjoitetut, noin 50 suomi toisena ja vieraana kielenä

-oppikirjaa (Helsingin yliopiston kirjastojen yhteistietokanta Helka, 11.3.2003). Kieliopilla on ollut kirjojen rakenteissa keskeinen asema tutkimusajankohtana. Ensimmäiset aineiston puheen opettamiseen suuntautuneet kirjat kirjoitettiin 1920-luvulla ja niiden osuus kasvoi hitaasti toiseen maailman sotaan tultaessa. Niissä oppikirjoissa puheen opettamisella on keskeinen asema, mutta siitä huolimatta ne saattoivat sisältää myös kieliopillisia näkökulmia (vrt. Sebeok 1947, Englund 1953).

Tässä esityksessä vertailen aineistoni 1800–1900-lukujen vaihteessa koululaisille kirjoitettujen suomen kielen oppikirjojen kieliopin esitystapoja vuonna 2002 suomalaisille maahanmuuttajalapsille kirjoitettuun oppikirjaan. Onko niiden kielioppia kuvaavassa esitystavassa ja toteutuksessa nähtävissä yhtäläisyyksiä vai eroja esimerkiksi muoto-opillisen esitysjärjestyksen osalta? Mitkä ”lainalaisuudet” pätevät edelleen 100 vuoden jälkeen muoto-oppia kuvattaessa? Kuinka paljon kielioppitermejä tarjotaan koululaisille 1900-luvun taitteessa? Kuvaavatko 1900-luvun vaihteen ei-äidinkieliset oppikirjan kirjoittajat suomen kielen muoto- ja lauseopillisia piirteitä eri tavalla kuin äidinkieleltään suomenkieliset kirjankirjoittajat? Miten kirjojen typologiat ja kielenopetuksen eri panoalueet (lukeminen, kirjoittaminen, kielioppi, kuullun ymmärtäminen, puhuminen) on kirjoissa huomioitu?

Aineiston koululaisille kirjoitettujen oppikirjojen esipuheiden sisällöstä aistii sen kehitysvaiheen, mikä suomen kielellä 1800-luvun lopulla autonomisessa Suomen koululaitoksessa oli. Suomen kieli oli vieras kieli muiden vieraiden kielten joukossa, opettajille suomen kielen opettaminen ei välttämättä ollut mieluinen, eikä oppilaiden suomen kielen taidoissa ollut kehumista. Mitä vuoden 2002 oppikirjan esipuheesta on aistittavissa?

Lähteet

- Coriander (1866): PRAKTISK LÄROBOK i Finska Språket.
Dannholm (1885): Förberedande öfningskurs i FINSKA SPRÅKET för små nybegynnare
Dannholm (1895): Öfningskurs I FINSKA SPRÅKET för nybegynnare
Kockström (1914), (1914) LÄROBOK I FINSKA SPRÅKET. Första delen.
Kockström (1914): LÄROBOK I FINSKA SPRÅKET. Andra delen.
Kallio (1887), (1904) SUOMENKIELEN ALKEISKIRJA. FINSK ELEMENTARBOK.
Kockström (1912) Usebnik finnskava jisika. Sast pervaja. Svabodnii perevod is svedskava. M.N.
Kasanskava (Vapaa käänös ruotsista)
Kazanskij (1912) Kazanskij, M.N. (toim. ruotsalaisten Kockströmin, Kallion ym. teosten pohjalta) 1912: Usebnik finnskava jisika. Sast vtaroj (II osa)
Kuukka-Muukkonen-Vasama-Vehkanen (2002): Meidän suomi

Terminologinen sanasto vai erikoiskielen sanasto?

Terminologisen sanastotyön tuloksena syntyviä sanastoja, jotka sisältävät termien lisäksi vastaavien käsitteiden määritelmät, nimitetään usein terminologisiksi sanastoiksi. Nimitys onkin täsmällinen silloin, kun sanasto sisältää nimenomaan termejä, so. kyseisen erikoisalan käsitteille vakiintuneita ”virallisia” nimityksiä. Tällaiset sanastot ovat kuitenkin luonteeltaan varsin normatiivisia, ja ainakin kääntäjät tarvitsevat myös sellaisia sanastoja, jotka sisältävät muunkinlaisia erikoiskielen yksiköitä kuin termejä. Tällaisia yksiköitä voivat olla esimerkiksi ammattislangin ilmaukset tai sellaiset erikoisalan käsitteiden nimitykset, jotka eivät vielä ole vakiinnuttaneet asemaansa. Entä miten pitäisi suhtautua nimikkeisiin; nehan ovat monessa erikoiskielessä tavallisempia kuin termit? Entä voiko erisnimillä olla sijaa erikoiskielen sanastossa? Normatiivisuuden välttäminen ja tietty joustavuus leksikaalisen aineksen valinnassa edistää joka tapauksessa sellaisen sanaston laadintaa, joka on käyttäjälleen mahdollisimman hyödyllinen. Käsittelen leksikaalisen aineksen valintaan liittyviä ongelmia osittain Suomalais-venäläisen metsäsanakirjan (2008) toimittamiskemusten pohjalta.

Ovatko vuorovaikutustaidot koetuksella saksan suullisessa kielitaitotestissä?

Vieraiden kielten opetus on muuttunut kielitietopainotteisesta opetuksesta viestintäpainotteiseen suuntaan, mutta kirjoitetulla kielellä ja sen normistolla on edelleen erittäin suuri rooli vieraiden kielten opetuksessa kouluissa. Viime vuosina on suullinen kielitaito ja sen arviointi osana kielten opetusta saanut kuitenkin jälleen oikeutetusti suurta huomiota, ja tämän seurauksena A- ja B1-kielten oppimääriin on tulossa syksystä 2010 lähtien syventävä suullisen kielitaidon kurssi, jonka yhteydessä opiskelija myös suorittaa suullisen kielitaidon kokeen. Kurssin arviointi perustuu Opetushallituksen tuottamasta suullisen kielitaidon kokeesta saatuun arvosanaan ja muihin kurssin aikaisiin näyttöihin. Vuorovaikutustaidot ja suullinen viestintätaito näkyvät tämän lisäksi muutenkin voimassa olevissa opetussuunnitelmissa. Perusopetuksen opetussuunnitelmissa (2004) esitetään mm. A-kielessä vuosiluokilla 3–6 tavoitteena, että oppilas oppii viestimään kohdekulttuurin edustajien kanssa jokapäiväisissä tilanteissa kohdekulttuurille luontevalla tavalla. Vuosiluokkien 7–9 yhteydessä mainitaan viestintästrategioiden osalta keskeisinä sisältöinä esimerkiksi vuorovaikutustilanteesta saadun palautteen hyödyntäminen, joidenkin suulliselle vuorovaikutukselle ominaisten ilmausten, kuten puheenvuoron aloitukseen ja lopetukseen sekä puheenvuoron ottamiseen ja ylläpitämiseen ja palautteen antamiseen liittyvien ilmausten käyttö. Lukion puolella esitetään A-kielen pakollisten lukion kurssien kuvausten yhteydessä, että kurssilla 1 painotetaan keskustelua, mielipiteen ilmaisua ja keskeisiä puheviestinnän strategioita ja että kurssilla 2 vankennetaan puheviestinnän strategioiden hallintaa ja kiinnitetään huomiota ilmaisuvarmuuteen. Samat kuvaukset pätevät myös B1-kieleen. Oppimistavoitteena esitetään lukiossa mm., että opiskelija osaa viestiä kohdekielelle ja sen kulttuurille ominaisella tavalla. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003). Tavoite on vaativa. Monet puhutun kielen ja vuorovaikutuksen piirteet ovat kulttuurisidonnaisia. Tämä koskee niin puheen vuorottelun keinoja, palauteilmauksia, kohteliaisuusmuotoja ja -ilmauksia kuin nonverbaalista viestintääkin. Myös taukojen määrä ja pituus, se miten taukoihin suhtaudutaan, vaihtelee eri kulttuureissa, samoin keskustelun nopeus. Pystyäkseen viestimään kohdekielelle ja sen kulttuurille ominaisella tavalla, oppilaan olisi siis hallittava tavoitteen perusteella myös (kaikki?) nämä kulttuurisidonnaiset piirteet.

On selvää, että keskusteluissa puhuja tarvitsee puhtaasti kielellisten tietojen ja taitojen lisäksi myös pragmaattisia ja sosiolingvistisiä tietoja ja taitoja. Eurooppalaisessa viitekehyksessä lähdetään siitä, että juuri nämä kolme kompetenssialuetta (kielellinen kompetenssi, sosiolingvistinen kompetenssi ja pragmaattinen kompetenssi) muodostavat kielellisen viestintätaidon, kommunikatiivisen kompetenssin. Kun tarkastellaan tarkemmin vuorovaikutustaitoa, viitataan sillä usein keskustelun rakentamiseen ja ylläpitoon liittyviin kielellisiin taitoihin (esim. miten ottaa ja pitää puheenvuoro, miten ottaa toinen keskustelun osapuoli huomioon). Vuorovaikutustaidolla on läheinen kytkös myös puheen sujuvuuteen.

Tarkastelen esityksessäni vuorovaikutuksen roolia suullisen kielitaidon arvioinnissa sekä tiettyjen vuorovaikutukseen liittyvien piirteiden esiintymistä oppilaiden suullisissa saksan kielen testisuorituksissa (erityisesti palautteen ja yhteistyön esiintymistä sekä kehonkieltä). Pohdin myös itse testin vaikutusta kielitaidon ja sitä kautta vuorovaikutustaidon arviointiin. Tutkimukseni on osa suullisen kielitaidon arviointiprojektia, HY-TALK, Helsingin yliopistossa.

”Yhdessä olemme vahvoja” – havaintoja yritysten sitouttamisretoriikasta

Kaiken organisaatio- ja yhteisöviestinnän keskeinen funktio on yhteisön rakentaminen ja vahvistaminen. Yritysviestinnässä tämä tarkoittaa työntekijöiden sitouttamista eli kiinnittämistä työorganisaatioon. Tarkemmin katsoen sitoutumisen kohteet tai välineet osoittautuvat moninaisiksi: yritysorganisaation ohella esimerkiksi yhteiset arvot tai tavoitteet, yhteinen tapa suhtautua työhön tai vaikkapa itsensä kehittämisen ihanne saatetaan asettaa ensisijaiseksi ja välittömäksi kiinnittymiskohteeksi.

Käsittelen esitelmässäni sitouttamista kielellisinä tekoina, retorisenä prosessina. Sitouttamisretoriikka aukeaa monitahoisena tutkimuskohteena: Tärkeimpiä ja mielenkiintoisimpia ilmiöitä ovat ryhmää, yhteisöä ja yhteistä merkitystodellisuutta konstruoiva puhe sekä ne lukuisat tavat, joita yritykset määrittelevät itseään. Organisaatiot ja yritykset rakentavat julkikuvaansa ja suhdetaan työntekijöihin ja -hakijoihin myös asemoitumalla eri tavoin yhteiskunnallisesti ja ottamalla kantaa erilaisiin eettisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin. Samoissa retorisisissa prosesseissa tuotetaan myös ihanteita ja esimerkkejä vaikkapa oikeanlaisesta suhtautumisesta työhön ja toisaalta erilaisia merkitysisältöjä työlle ja työnteolle.

Laajemmassa katsannossa sitouttamis- ja sitoutumispuheen moninaisuus kytkeytyy myös siihen, että työ, retoriikka ja kieli liittyvät nyky-yhteiskunnassa toisiinsa kiinteästi ja moninaisin tavoin. Yhä useammilla toimialoilla työn tuloksena ja sivutuotteena syntyy jatkuvasti erilaisia tekstejä, ja yksi näiden tekstien ulottuvuuksista on työn mielekkyyden, merkityksen ja tarkoituksen reflektointi ja perustelevuus. Voidaan katsoa, että oikeanlaisten työstä puhumisen tapojen hallinta ja käyttö on myös osa työntekijältä ja -hakijalta edellytettävää kompetenssia.

Kuten kaikessa retoriikassa, myös sitouttamisretoriikassa on usein kyse erilaisista konfliktien, ristiriitojen ja jännitteiden käsittelemisestä, kuten esimerkiksi eriävien intressien ja näkökulmien yhteen sovittamisesta ja keskenään näennäisesti yhteen sopimattomien tavoitteiden asettamisesta. Sitouttaminen on jo itsessään jännitteinen käsite: se sisältää yhtäältä *sitoutumisen*, joka mielletään useimmiten oma- tai ainakin vapaaehtoiseksi toiminnoksi, ja toisaalta faktitiivisen ulottuvuuden, teetoelementin, johon ainakin työorganisaation kaltaisessa hierarkkisessa systeemissä liittyy kannustamisen ohella väistämättä jonkinasteinen kontrolli ja pakko.

Jännitteisyyttä generoi myös sitouttamispuheen yhteiskunnallinen konteksti: puhe pätkätöistä, joukkoihtisanomisista ja ylipäänsä työmarkkinoiden epävakauudesta sekä vaatimukset joustavuudesta ja muutosvalmiudesta ovat kaikessa työelämää koskevassa julkisessa puheessa lähes tulkoon päivittäisiä. Tällaiset seikat asettavat työorganisaatioiden sitouttamispyrkimykset haasteelliseen asemaan. Eri tasojen jännitteet ovatkin yksi kiinnostavimmista sitouttamisretoriikkaan liittyvistä kysymyksistä ja samalla myös yksi esitelmäni keskeisistä teemoista.

Aprillipila tekstilajina

Tarkastelemme esitelmässämme sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuja aprillipiloja tekstilajinäkökulmasta. Pilat haastavat tekstilajimääritelmät poikkeuksellisella toimintamekanismillaan: ne jäljittelevät jonkin vakiintuneen tekstilajin konventioita mutta pyrkivät aivan toisenlaisiin, aprillipiloille ominaisiin funktionaalisiin päämääriin.

Käsitlemme esitelmässämme myös pilajuttujen keskeistä tekstilajipiirrettä: vihjeitä, jotka mahdollistavat tekstien tunnistamisen pilaksi. Aprillipilojen vihjemekanismia voi kuvata *intentionaalisen inkoherenssin* käsitteellä: Tietyt tekstin piirteet rikkovat jäljiteltävän tekstilajin konventioita ja synnyttävät lukijassa inkoherenssin kokemuksen. Nämä odotuksenvastaiset piirteet herättävät räikeydellään tai systemaattisuudellaan vaikutelman intentionaalisuudesta. Inkoherenssin kokemus saa lukijan etsimään selitystä tahallisilta vaikuttaville normipoikkeamille, ja selitykseksi tarjoutuu se, että teksti on pilaa.

Aprillipiloissa havaittava inkoherenssi voi sijoittua kielen eri tasoille. Joissakin teksteissä inkoherenssi johtuu lähinnä epäuskottavasta sisällöstä. Toisissa tekstin taustalta hahmottuvat asenteet tai tekstin kielellinen ilmaisu taas eivät tunnu sopivan tilanteeseen. Käytännössä eri vihjeityypit kietoutuvat teksteissä erottamattomasti toisiinsa. Aineistossamme tavallisia vihjeitä ovat esimerkiksi erilaiset keksityt ja huvittavuudessaan epäuskottavat nimet, jäljiteltävän lajin kannalta epäodotuksenmukaiset kielenpiirteet (kuten arkikieliset tai affektiset ilmaukset), tekstin poikkeava kokonais- tai virkerakenne, poikkeuksellisen jyrkät kannanotot ja epätyypillisen vuorovaikutus-suhteen rakentaminen lukijan ja kirjoittajan välille.

Pilan tunnistamiseen voivat inkoherenssiin perustuvien vihjeiden lisäksi johtaa sellaiset piirteet, jotka olisivat periaatteessa mahdollisia myös jäljiteltävässä tekstilajissa mutta jotka korostuvat ja ovat erityisen todennäköisiä aprillipiloissa. Aprillipilateksteille ovat ominaisia esimerkiksi erilaiset moraalista närkästystä herättävät aiheet sekä lukijoiden yllyttäminen johonkin konkreettiseen toimintaan.

Edellä mainittujen piirteiden lisäksi aprillipiloille on tekstilajina tyypillistä se, että niihin kirjoittuu kaksi selvästi erilaista lukijan roolia: tekstit jakavat lukijansa niihin, jotka ymmärtävät pilan, ja niihin, jotka eivät. Tavalliselle lehtitekstille tällainen yleisön tarkoituksellinen eriarvoistava kahtiajako ei ole tyypillistä.

Esitämme, että aprillipilatekstejä on mahdotonta kuvata viittaamatta kahteen tekstiluokkaan: jäljiteltävään tekstilajiin ja aprillipilalajiin. Tekstin pinnan muotoutumista ohjaavat jonkin helposti tunnistettavan tekstilajin konventiot. Pohjimmiltaan tekstin toimintaa määrittää kuitenkin sen todellinen sosiokulttuurinen konteksti, aprillipila, joka itsessään on vakiintunut toimintatyyppi vakiintuneine käytänteineen. Aprillipilaa voi pitää eräänlaisena loistekstilajina, joka hyödyntää jotakin isäntätekstilajia omien päämääriensä toteuttamiseen.

Aineistomme koostuu 105:stä vuosina 1977–2009 suomalaisessa sanoma- tai aikakauslehdessä julkaistusta aprillipilasta. Tausta-aineistona käytämme aprillipiloja käsitteleviä lehtikirjoituksia.

Allatiivin agentiivinen merkitys suomen kielen predikaatittomissa konstruktioissa

Suomen kielessä allatiivimuotoinen elolliseen olentoon viittaava argumentti toimii yleensä VASTAANOTTAJANA (1), HYÖTYJÄNÄ (2) tai KOKIJANA (3).

- (1) *Kuuluisuuksille* lähetetään ihailijakirjeitä.
- (2) Piirsin *hänelle* kartan.
- (3) *Papille* tuli hiki.

Predikaatittomissa konstruktioissa elolliseen olentoon viittaava allatiivimuotoinen elementti voi alkuasemaisena ilmaista myös aktiivista osallistujaa. Utisotsikoista poimittu aineistoni (500 otsikkoa) sisältää kahdentyyppisiä allatiivimuotoisia aktiivisia osallistujia, jotka olen nimenyt HANKKIJOKSI (4) ja TOIMIJOKSI (5).

- (4) *Varkaille* tietokoneita Vammalassa
- (5) *Maalivahti Martin Brodeurille* maali

Kumpikaan niistä ei edusta VASTAANOTTAJAN, HYÖTYJÄN tai KOKIJAN argumenttiroolin erityistä osallistujaroolia¹: HANKKIJAT ja TOIMIAT voi tulkita niiden tapahtumien alullepanijoiksi, joihin ne osallistuvat, kun taas VASTAANOTTAJA, HYÖTYJÄ ja KOKIJA ovat suhteellisen passiivisia eivätkä ainakaan tapahtumien aloitteellisia osallistujia. HANKKIJA siirtää tai luo jotain omaan hallintapiiriinsä; TOIMIJA saavuttaa tuloksen toimimalla jollain erityisellä tavalla (jonka määrittelevät konstruktion argumenttien leksikaalinen semantiikka ja maailmantieto).

Päämäärän ilmaisemiseen käytettyjen morfeemien, kuten suomen allatiivin, tiedetään olevan hyvin polyseemisiä. Sally Rice ja Kaori Kabata (2007) toteuttivat laajan tutkimuksen merkitystehtävistä, joita päämäärän ilmaisemiseen käytetyillä morfeemeilla eli allatiivin merkitsimillä on 44:ssä geneettisesti ja alueellisesti erilaisessa kielessä. He löysivät allatiivin merkitsimille 33 erillistä merkitystä, mutta vain niin sanotussa ERGATIIVISESSA käytössä (6) agentiivinen osallistuja on merkitty allatiivilla – ja sekin tehtävä on löytynyt yhdestä ainoasta ergatiivikielestä (Ika). Niinpä minun aineistoni lähtökohtaa ilmaiseville allatiiveille ei ole todellista vastinetta Rican ja Kabatan luokittelussa, vaan HANKKIJA ja TOIMIJA tuntuvat odotuksenvastaisilta: kun muissa maailman akkusatiivikielissä (eikä käytännössä ergatiivikielissäkään) ei esiinny allatiivilla merkittyjä agentiivisiä osallistujia, suomestakaan ei odottaisi löytyvän sellaisia.

- (6) *tigri-se?* *an-ga-na*
jaguar-ALL REF-eat-DIST
'A jaguar ate it.' (Frank 1990: 37 Rican & Kabatan 2007: 510 mukaan, lihavointi minun.)

Miten päämäärän ilmaisemiseen voimakkaasti painottuneen allatiivin merkitys voi laajentua käsittämään myös aktiivisia, lähtökohtaa ilmaisevia osallistujia? Mikä motivoi aktiivisia merkityksiä? Miksi vain jotkin elolliset allatiivimuotoiset osallistujat voidaan tulkita aktiivisiksi? Aineistoni konstruktiot sisältävät yksinkertaisimmillaan ainoastaan alkuasemaisen allatiivimuotoisen elementin ja nominatiivi- tai partitiivimuotoisen elementin (TEEMA-argumentin); toisinaan konstruktiot sisältävät myös adverbiaaleja. Niinpä konstruktion

¹ Vrt. verbikohtaiset osallistujaroolit (esim. TÖNIJÄ, MAALAAJA, NAURAJA): kyseessä on suunnilleen samantasoinen ilmiö.

merkitys perustuu pitkälti allatiivielementin ja TEEMA-argumentin väliseen vuorovaikutukseen: konstruktiossa ei välttämättä ole mitään muuta, mistä merkityksen voisi päätellä.

Ratkaistakseni edellä mainitut ongelmat tarkastelen aineistoni TEEMA-argumenttien leksikaalista semantiikkaa suhteessa niiden seurassa esiintyvien allatiivielementtien leksikaaliseen semantiikkaan. Toisin sanoen yritän löytää semanttiset kehykset, jotka mahdollistavat allatiivielementin käsitteistämisen aktiiviseksi osallistujaksi. Oletan TOIMIJOIDEN seurassa esiintyvien TEEMA-argumenttien sisältävän erityisesti verbaaleja substantiiveja, kun taas HANKKIJOIDEN seurassa esiintyvät TEEMAT-argumentit ovat todennäköisesti enimmäkseen substantiiveja, jotka viittaavat suhteellisen konkreetteihin esineisiin ja asioihin. Suomen allatiivin merkityksen aktiiviset osatekijät ovat siis todennäköisesti tiukasti kytköksissä pragmatiikkaan ja maailmantietoon.

Lähteet

- Frank, Paul (1990) *Ika Syntax*. Studies in the Languages of Colombia 1. Summer Institute of Linguistics and the University of Texas at Arlington Publications in Linguistics 94. Dallas: Summer Institute of Linguistics and the University of Texas at Arlington.
- Rice, Sally & Kabata, Kaori (2007) Crosslinguistic grammaticalization patterns of the allative. *Linguistic Typology* 11: 451–514.

Legal framework for functioning of the official languages in the republics of Udmurtia and Mari El

The Russian language legislation is quite elaborated. It favors state languages (which is the Russian term for official language). Russian has the status of official language in the whole country. The republican constitutions and republican language laws in Udmurtia and Mari El recognize both Russian and Udmurt/Mari (Hill and Meadow) as state languages of the republics. However, even if official status is given to these languages, they are not widely used in state institutions. According to the laws, there are many rights to use the official languages equally, but the laws are typically not coercive on republican authorities.

In many respects official status merely allows for these languages to be used. Its implementation is left at discretion of republican authorities. Russian language legislation is permissive rather than mandatory for the usage of state languages in the republics. Further problem is that, even if the republic took upon itself some obligations, administrative regulations adopted for their implementation are often not effective typically because of lack of funding.

Most important, official language status should encourage these languages to be widely taught in schools as a compulsory subject, but does not do this. The national-regional component of education standards is not financed from the federal budget anymore. Official status does not guarantee on itself survival of a language. Officiality is only one function of the language; important is how language functions in other spheres. But effective enforcement mechanisms to enroot language practices are not created. Sociolinguistic markers show continuing decrease in the usage of Udmurt and Mari languages, which could be explained in terms of ethnopolitical and sociolinguistic situation. This means in broader context, that legal and political provision do not actually support vitality of minority languages.

Posterien tiivistelmät

Vesa Heikkinen
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Säädöskielen ymmärrettävyys

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa aloitetaan heinäkuussa 2010 *Säädöskieli ja sen ymmärrettävyys* -niminen tutkimushanke. Hankkeessa tuotetaan tietoa siitä, millaisia säädöstekstit ovat, keitä varten niitä kirjoitetaan, kuinka ymmärrettäviä tekstit ovat, kenelle ne ovat ymmärrettäviä, miten niitä käytetään, mitkä tekijät säädöstekstien ymmärrettävyyteen vaikuttavat ja mitä ymmärrettävyys lingvistisessä mielessä tarkoittaa.

Hanke rakentuu useista, säädöskieltä ja sen ymmärrettävyyttä eri näkökulmista valottavista osahankkeista. Lähtökohta on kielitieteellinen mutta yhteistyötä tehdään monien eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Hankkeessa tutkimustavoitteet yhdistyvät läpäisevästi kielenhuolto- ja kielitietoisuustavoitteisiin. Tarkoitus on tuottaa myös sellaista tekstien ymmärrettävyyteen liittyvää tietoa, josta on käytännön hyötyä säädösten valmistelussa ja soveltamisessa.

Tässä posteriesitelmässä tuodaan tarkemmin esiin tutkimushankkeen lähtökohtia, aineistoja, menetelmiä ja päämääriä. Erityisesti esitelmässä pureudutaan *ymmärrettävyyden* käsitteeseen ja siihen, mitä käsite voi tarkoittaa kielentutkimuksen näkökulmasta.

Kentällä kokeillen: murre syntaksin tutkijat uusia aineistoja kokoamassa

Aluemurteiden näkökulma suomen syntaksiin -hankkeen aineistonkeruumatkoilla Ilomantsissa elokuussa 2008 ja toukokuussa 2009 kokeiltiin erilaisia, perinteisestä haastattelusta poikkeavia keruumenetelmiä tavoitteena taltioida aineistoa lauseopin tutkimuksen tarpeisiin. Retkille osallistui Kotuksen, Helsingin yliopiston, Joensuun yliopiston ja Åbo Akademin henkilökuntaa sekä opiskelijoita Joensuusta ja Helsingistä.

Puhuttu kieli on ollut suomalaisessa kielentutkimuksessa keskeinen alue, ja murteiden sanasto-, äänne- ja muotopiirteet tunnetaan melko hyvin. Lauserakenteiden alueellisesta moninaisuudesta sen sijaan on vähemmän tietoa, mikä johtuu osin perinteisten aineistojen syntaktisesta yksipuolisuudesta. Murretutkimus on perustunut pitkälti haastattelukieleen, jota on 1900-luvun jälkipuoliskolla systemaattisesti kerätty kaikista Suomen pitäjistä. Murretutkijalla onkin käytettävissään valtava haastattelukielinen aineisto, mutta laajatkain aineistovarot eivät riitä paljastamaan tutkittavan kielenilmiön luonnetta, mikäli kielenilmiö on haastattelukielessä harvinainen. Esimerkiksi selvitetessä, miten eri murteiden puhujat tuottavat kysymyksiä tai antavat ohjeita, tarvitaan muuta kuin haastatteluaineistoa. Uudenlaisten aineistojen hankkiminen on myös edellytys haastattelu- ja keskustelupuheessa pienitajuisten kielenilmiöiden tutkimiselle.

Olemme koonneet posterin, jossa esitellään tapausesimerkkien avulla kenttäretkille osallistuneiden tutkimusongelmia, niihin liittyviä aineistonhankinnan tarpeita, kokeellisten keruumenetelmien suunnittelua ja toteutusta sekä arvioidaan kokeilujen onnistumista.

Vaikka kenttäretkien aineistonkeruu on toteutettu FinDiaSyn-hankkeen tarpeisiin, aineistojen on tarkoitus hyödyttää puhutun suomen tutkimusta laajemminkin.

Vanhan murreaineiston uudelleensyntymä. Digitaalinen muoto-opin arkisto 2.1

Posterissani esittelen Digitaalista Muoto-opin arkistoa (DMA), kieliaineistotietokantaa, joka sisältää 362 388 murrelausetta morfologisesti koodattuna tasaisesti koko suomen kielen puhuma-alueelta, myös nykyrajojen ulkopuolelta. Viime vuoden aikana arkiston aineisto on laajentunut ja sen käyttöliittymää on kehitetty.

Vaikka arkiston kieliaines on alun perin kerätty morfologian tutkimusta silmällä pitäen, sitä voi hyvin käyttää myös syntaksin tutkimukseen, sanasemantiikan selvittelyyn ja jopa pragmaattistenkin ilmiöiden tarkasteluun. Minkä tahansa kieliopillisen ilmiön tutkijan kannattaa aina tarkistaa DMA:n anti, vaikkei sitä pääaineistonaan pitäisikään. Näin saa käsityksen tutkimansa sanan, muodon tai rakenteen perinteisestä kansanomaisesta käyttötavasta ja alueellisesta levikistä. Tietokantamuotoisesta murrelauseaineistosta voi tehdä monipuolisia hakuja käyttäjätasoisesta käyttöliittymän avulla, mitä demonstroin posteriesittelyn yhteydessä tietokoneella. Hakutulokset ovat helposti tallennettavissa omalle tietokoneelle.

Digitaalinen Muoto-opin arkisto perustuu noin puolesta miljoonasta paperilipusta koostuvaan Muoto-opin arkistoon, joka kuuluu Helsingin yliopiston suomen kielen oppiaineen alaisuuteen. Tätä nykyä digimuodossa on noin 30 % paperiarkistosta. DMA sijaitsee CSC:n (Tieteellinen laskenta Oy:n) palvelimella ja sisältää itse kieliaineksen, sen morfologisen koodauksen ja uutena piirteenä myös pdf-kuvat alkuperäisistä arkistolipuista.

Myös arkistoon liittyvää muuta aineistoa on digitoituna: aineksen keruuseen aikanaan opastanut ja nyt sen käytössä auttava *Muoto-opin keruuopas* löytyy verkosta osoitteesta http://www.helsinki.fi/hum/skl/tutkimus/ma_keruuopas.pdf. Tämän lisäksi kerääjien kirjoittamat keruukertomukset on skannattu ja saatavissa kiinnostuneiden nähtäviksi.

Muoto-opin arkiston verkkosivut

<http://www.helsinki.fi/hum/skl/tutkimus/ma.html>

Digitaalisen Muoto-opin arkiston käyttöluomalake

<http://www.csc.fi/asiakkaaksi/korkeakoulut/kayttolupahakemukset/kielipankki>

Nais- ja *mies-*alkuiset yhdyssubstantiivit vanhasta kirjasuomesta nykykieleen

Tarkastelemme tässä tutkimuksessa suomen *nais-* ja *mies-*alkuisten yhdyssanojen rakennetta ja alkuosan liittymistä eri semanttisia merkityskenttiä edustaviin substantiiviisiin edusosiin. Hypoteesinamme on, että *mies-*alkuisilla yhdyssanoilla viitataan useimmiten muihin kuin inhimillisiin tarkoitteisiin (esim. *miesluku*, *miestappo*). *Nais-*määriteosa puolestaan liittyy useimmiten ihmiseen ja erityisesti tekijään viittaaviin edusosiin, sillä sitä tarvitaan osoittamaan, että kyse ei olekaan edusosan perusermerkitykseen kuuluvasta miespuolisesta tekijästä. Historiallisesti suurin osa erilaisista ammattinimikkeistä ja esimerkiksi arvonimistä on liitetty mieheen, ja onpa suomen nykykielestäkin löydetty todisteita siitä, että monet suomen periaatteessa sukupuolineutraalit ihmisen nimitykset (*naapuri*, *suomalainen*) tulkitaan helpommin mieheen kuin naiseen viittaaviksi (Engelberg 2001: 31–32).

Jommankumman sukupuolen alaksi leimautuneiden ammattien nimityksistä ei yleensä neutraalissa kontekstissa muodosteta yhdyssanoja, joiden määriteosassa toistuisi tämän sukupuolen nimitys (**miesluutnantti*, **naissairaanhoidaja*), sillä näihin ammatinimityksiin liittyy jo valmiiksi merkityskomponentti tai ainakin konnotaatio MASKULIINI tai FEMINIINI (Koski 1978: 121). Tasa-arvon edistymisen ja esimerkiksi työmarkkinoiden avautumisen myös naisille voisi kuitenkin olettaa heijastuneen myös kieleen. Tahdomme tutkimuksessamme selvittää, näkyvätkö ympäröivän yhteiskunnan muutokset *nais-* ja *mies-*alkuisissa yhdyssanoissa ja millaisia mahdolliset muutokset ovat.

Tutkimusaineistomme on kerätty suomen koko kirjoitetun historian ajalta. Vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen kausien aineisto on kerätty vanhoista sanakirjoista, Kotuksen Kaino-aineistopalvelusta sekä Turun yliopiston suomen kielen oppiaineen Agricola-hankkeen tietokannan koodauksista. Vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen osalta on poimittu myös *vaimo-*alkuiset nimitykset, koska *vaimo* on vanhassa kielessä ollut tavallisin naisen nimitys. Nykykielen aineistoon kuuluvat *nais-* ja *mies-*alkuiset yhdyssanat NS:sta, PS:sta, Kielitoimiston sanakirjasta sekä Kotuksen julkaisemasta Nykysuomen sanalistasta. Varsinaisessa historiallisessa vertailussa käytämme eri aikakausien sanakirjoista kerättyä materiaalia, mutta esittelemme tutkimuksessamme myös muusta kirjoitetusta kielestä poimittuja esimerkkejä vakiintumattomammasta sanastosta.

Lähteet

- Engelberg, Mila 2001: Ihminen ja naisihminen: suomen kielen piilomaskuliinisuus. S. 23–36. *Naistutkimus* 4/2001. Suomen Naistutkimuksen Seura (SUNS), Oulu.
- Koski, Mauno 1978: Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. S. 100–128. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turun yliopisto, Turku.

Työpajat

Murteiden syntaksia: persoona, tapa, konstruktiot

Työpajassa esitellään uusia näkökulmia murre syntaksiin. Järjestäjänä on tutkimushanke *Aluemurteiden näkökulma suomen syntaksiin* (<http://www.kotus.fi/findiasyn>). Esitelmissä sovelletaan tylogisia ja kontrastiivisia lähestymistapoja ja myös testataan erilaisia murreaineistoja.

Kun on puhe syntaksin alueellisesta variaatiosta, on tiedostettava, mitä minkinlaisella aineistolla voi tehdä ja miten mitään asiaa kannattaa tutkia. Monet nykyisistä murre syntaksitutkimuksista (esim. <http://uit.no/scandiasyn>, <http://www.dialectsyntax.org>) suuntautuvat generatiivisesti ja käyttävät murrepuheesta koostuvien aineistojen ohella tai sijasta murteenpuhujien arvioita, joita selvitetään systemaattisin haastatteluin. Oma hankkeemme toimii pikemmin funktionaalisen kielitieteen hengessä ja soveltaa konstruktiokieliopin näkemyksiä. Hankkeessa pyritään toisaalta edistämään perinteisten murrehaastattelujen käyttöä tutkimusaiheen salliessa, toisaalta hankkimaan uutta aineistoa uudennlaisin menetelmin. Käytetyn aineiston luonne nouseekin keskustelun kohteeksi kaikissa työpajan esityksissä. Uuden aineiston hankinnasta pidetään myös tähän työpajaan liittyvä erillinen posteriesitelmä (Karttunen ja Rouhikoski).

Hankkeemme käsittelee lauserakenteen keskeisiä kysymyksiä: persoonan kielioppia, ekspletiivisen *se*-aineuksen käyttöä sekä infiniittisten rakenteiden kysymyksiä. Persoonaa lähestytään työpajassa kolmessa impersonaalisuutta käsittelevässä esitelmässä; näiden keskeinen yhteinen kirjallisuus on lueteltu alla. Impersonaalisuus on moniselitteinen ja paradoksaalinenkin käsite, josta tällä kertaa on käsiteltävänä sen referentiaalinen puoli: konstruktiot, jotka jättävät toimijan eli subjektitarkoitteen spesifioimatta (yleiskatsaus suomesta on Helasvuo ja Vilkuna 2008). Sysäyksiä tälle tutkimukselle on saatu viimeaikaisesta kieltenvälisestä tutkimuksesta (esim. Siewierska 2004, 2008 a, b, Siewierska ja Papastathi tulossa). Persoonan kieliopin kanssa on tekemisissä myös tutkimus puhujan komissiiveista, joilla puhuja ilmaisee sitoutumista tulevaan toimintaan. Työpajan muissa esitelmissä käsitellään tavan ilmaisemista infiniittisin rakentein sekä ekspletiivirakenteiden alueellista jakaumaa sananparsien heijastamana.

Työpajan esitelmöijät: Hannele Forsberg, Markus Hamunen, Miia Karttunen, Pekka Posio, Urpo Nikanne, Mari Siironen, Maria Vilkuna

Työpajan järjestäjä: Maria Vilkuna, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Impersonaalisuutta käsittelevien esitelmien yhteiset lähteet:

Helasvuo, Marja-Liisa – Vilkuna, Maria 2008: Impersonal is Personal: Finnish perspectives . – *Transactions of the Philological Society* 106:2 s. 216–245.

Siewierska, Anna, 2004: *Person*. Cambridge: Cambridge University Press.

Siewierska, Anna 2008a: Introduction: Impersonalization from a subject-centred vs. agent-centred perspective. – *Transactions of the Philological Society*, 106 (2). s. 1–23.

Siewierska, Anna 2008b: Ways of impersonalizing: Pronominal vs verbal strategies. – María De Los Ángeles Gómez Gonzáles, J. Lachlan Mackenzie & Elsa M. Gonzáles Álvarez (toim.) *Current trends in contrastive linguistics: functional and cognitive perspectives* s. 3–26.

Siewierska, Anna – Papastathi, Maria (tulossa), Toward a typology of third person impersonals.

Impersonaalirakenteet suomen ja portugalin murteissa

Sekä suomessa että Euroopan portugalissa käytetään useita impersonaalisia rakenteita. Esitelmäsämme tarkastelemme, mitä yhtäläisyyksiä ja eroja kielten impersonaalikonstruktioiden käytöstä löytyy, miten erot heijastavat konstruktioiden morfologista ja leksikaalista koostumusta ja minkälainen ”konstruktiokartta” (vrt. Fried 2006) rakenteiden taustalta paljastuu. Vaikka tutkimamme kielet edustavat eri kielikuntia, niissä on typologisia yhtäläisyyksiä, kuten SVO-perussanajärjestys ja nollasubjektin mahdollisuus. Lisäksi kumpikaan kieli ei sijoitu maantieteellisesti ns. *man-*impersonaalialueelle.

Olemme valinneet aineistoksi murrehaastattelut, suomesta Lauseopin arkiston ja portugalista CORDIAL-SIN-korpuksen, muun muassa siksi, että ne edustavat tekstilajia, jolle on tyypillistä monivivahteinen impersonaalirakenteiden käyttö entisajan tapahtumista, tavoista ja työn-teosta kerrottaessa. Aineistot ovat keskenään hyvin vertailukelpoisia ja sallivat siten tehdä huomi-
oita tilannetyypille ominaisista tulkintakehikoista.

Seuraavassa näytteessä portugalin puhuja käyttää kolmea niistä rakenteista, joita esitel-
mämme tarkastelee: agentitonta passiivia, monikon kolmatta persoonaa ja refleksiivistä *se-*impersonaalia. Vierellä on yksi mahdollinen suomennos, joka sisältää niin ikään kolme raken-
netta: impersonaalisen (Ison suomen kieliopin termein yksipersonaisen) passiivin, monikon kol-
mannen persoonan ja nollapersoonan. Kuten näkyy, rakenteet eivät vastaa toisiaan yksi yhteen.

1. <i>Essas redes foram roubadas,</i>
ne.FEM verkot olla:PRT.3PL varastettu:FEM.PL
MONIPERSONAINEN PASSIIVI2. <i>roubaram-nos na Espanha</i>
varastaa:PRT.3PL:1PL.DAT PRE:DET.FEM.SG Espanja
MONIKON 3. PERSOONA3. <i>Olhe que naquele tempo podia-se ir ali,</i>
katso COMPL PRE:se aika voida:IMP.3SG:RFL.3 mennä sinne
SE-IMPERSONAALI4. <i>andava-se lá por a Espanha, sabe?</i>
kävi:IMP:RFL3 siellä PRE DET.FEM.SG Espanja tietää:3SG
SE-IMPERSONAALI | <p>Ne verkot varastettiin
YKSIPERSONAINEN PASSIIVI</p> <p>varastivat meiltä Espanjassa
MONIKON 3. PERSOONA</p> <p>kas kun siihen aikaan sinne pääsi
NOLLAPERSONA</p> <p>sitähän käytiin siellä Espanjassa
YKSIPERSONAINEN PASSIIVI</p> |
|--|--|
- (CORDIAL-SIN: VPA07-N, Viana do

Rivin 1 passiivi kohdistaa huomion topiikkiin *essas redes* 'ne verkot', joka on lauseen subjektina verbin edellä. Passiivin käyttö on portugalin aineistossamme harvinaista ja rajoittuu sellaisiin konteksteihin, joissa patientti on erityisen topikaalinen eikä agenttia ole pantu ilmi. Rivin 2 impersonaalinen monikon 3. persoona rajaa puhujan ja kuulijan mahdollisten toimijoiden ulkopuolelle. Riveillä 3. ja 4. käytetty *se-*impersonaali on tyypillinen impersonalisointistrategia silloin, kun puhuja sisällyttää itsensä tai yhteisönsä mahdollisten toimijoiden joukkoon. Sitä käytetäänkin usein rinnan monikon 1. persoonan verbimuodon tai pronominin *a gente* ('ihmiset'; 'me') kanssa, joka voidaan tulkita impersonaaliseksi subjektiksi tai monikon ensimmäisen persoonan pronominiksi (vrt. Pereira 2003). Suomessa monikon 3. persoonalla on samantyyppisiä tehtäviä kuin portugalissa, mutta se näyttää olevan marginaalisempi. Sitäkin laajakäyttöisempi on yksipersonainen passiivi, jonka työnjako nollapersoonan kanssa muistuttaa osittain *se-*impersonaaliin ja impersonaalisten subjektien *a gente* ja *uma pessoa* ('ihminen') työnjakoa.

Tarkasteltavat rakenteet ovat morfosyntaksiltaan ja taustaltaan käsittelemisämme kielisä varsin erilaisia. Silti niiden käytössä on keskeisiä yhteisiä tekijöitä. Osalla rakenteista on kummassakin kielessä yhteisiä piirteitä ensimmäisen ja osalla kolmannen persoonan kanssa. Imperso

naalirakenteet eivät kummassakaan kielessä ole keskenään vaihtoehtoisia, vaan niiden käyttöön vaikuttaa esimerkiksi se, sisällyttääkö puhuja itsensä tai kuulijan viittauksen alaan.

Lähteet

- Fried, Mirjam 2006. "Agent back-grounding as a functional domain: Reflexivization and passivization in Czech and Russian". Teoksessa B. Lyngfelt ja T. Solstad (toim.): *Demoting the agent: passive, middle and other voice phenomena*. Amsterdam: John Benjamins
- Pereira, Sandra 2003. *Gramática Comparada de a gente: Variação no Português Europeu*. Dissertação de Mestrado. Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa.

Monikon 3. persoonan impersonaalinen käyttö suomen murteissa

Monikon 3. persoona suomen murteissa on yhteinen tutkimuskohteemme Maria Vilkun ja Mari Siiroisen kanssa. Tarkastelen omassa esityksessäni sellaista monikon 3. persoonan verbimuotojen käyttöä, jota suomen kielen tutkimuksissa on aiemmin nimitetty muun muassa passiivimaiseksi, indefiniittiseksi tai yleistäväksi. Näillä, kuten myös tässä yhteydessä käyttämällämme nimityksellä impersonaalinen, on tarkoitettu sitä, että kyse on henkilötekijästä (tässä tapauksessa henkilötekijöiden ryhmästä), jota ei mitenkään spesifioida (ks. Siewierska 2008). Monikon 3 persoonan impersonaalinen käyttö on tavallinen ilmiö monissa Euroopan kielissä, esimerkiksi englannissa, unkarissa ja venäjässä. Suomen yleiskielen kuvauksissa se on yhdistetty yleensä vain kielellistä ja ajattelutoimintaa kuvaaviin verbeihin (esim. *Sanovat heitä mukaviksi*, VISK § 1330.)

Monikon 3. persoonan impersonaalinen käyttö ei kuitenkaan rajoitu suomen murteissa puheaktiverbeihin – eikä subjektittomiin lauseisiin. Muidenkin verbien impersonaalisesta käytöstä on havaintoja jo 1800-luvulla tehdyissä murteiden lauseopillisissa kuvauksissa, ja niitä löytyy myös monista 1900-luvulla itämurteista tehdyistä erillistutkimuksista. Oma aineistomme, joka on koottu Lauseopin arkistosta, Muoto-opin arkistosta sekä Suomen kielen näytteitä -sarjan teksteistä, vahvistaa ilmiön olevan luonteenomainen ennen muuta itämurteille. Tarkemmat murteiden väliset erot ovat kuitenkin vasta selviteltävänä. Aineistoomme sisältyy useita satoja esiintymiä.

Esittelen aineistosta tekemiämme havaintoja peilaten niitä Siewierskan ja Papastathin (tulossa) ehdottamaan kielitypologiseen luokitteluun, jonka he ovat kehittäneet tutkiessaan ilmiötä monista eurooppalaisista kielistä. Puheaktiverbien lisäksi tavallisia käyttötapoja ovat suomessakin ”puoli-impersonaalit”, joissa esimerkiksi paikan tai ajan adverbialilla rajoitetaan viittauksen alaa (1) tai jotka implikoivat tekijäjoukoksi jonkin viranomaisen tai muun yhteisön (2).

- (1) [K lainaa Oulussa asuvan tyttärensä puhetta:] *sano sielä nyt Jaanoja **laittavat** vähän piästä jotta, Jaana nimiä, tytölleesä.* (SKN, savolaismurteet, Kerimäki).
- (2) *ja nua kansaneläkkeekin **ne sais** vähä **nostaa*** (SKN, lounaiset välimurteet, Noormarkku)

Vertailen monikon 3. persoonaa myös (impersonaaliseen) passiiviin ja pohdin näiden verbimuotojen välisiä merkityseroja erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa verbimuotojen vaihtelu näyttää ensi silmäyksellä vapaalta (esimerkki 3).

- (3) Haastattelija: *no entä kalloo, sitä teällä päin **syötiin** paljon.*
Haastateltava: *kallohan **ne söevät**. // **sitä syötiin** suolasta ja / keitosta ja kukosta ja / sitä **patakukoo tehtii** ja kuorikukkoohik.* (LA, savolaismurteet, Kontiolahti)

Sanovat ja niihän ne sannoo: impersonaalisen käytön levikki suomen murteissa

Siewierskan (2008) mukaan monikon kolmannen persoonan käyttö impersonaaliseen tapaan on yleisintä nimenomaan puheaktiverbeissä. Holvoet (2001) jopa väittää, että suomen kielessä puheaktiverbit ovat ainoita, jotka sallivat mon. 3. persoonan impersonaalisen käytön. Näin ei ihan ole, mutta toki puheaktiverbit ovat tässä käytössä frekventeimpiä.

Taajakäyttöisyytensä takia puheaktiverbit ovat otollinen kohde selvittää monikon kolmannen persoonan impersonaalisen käytön alueellista levikkiä suomen murteissa. Olemme selvittäneet sitä Lauseopin arkiston aineistosta muutaman verbin avulla, joita ovat *sanoa*, *puhua* ja *kutsua*. Vertailuaineistona on ei-puheaktiverbi *tehdä*. Samalla vertaamme monikon 3. persoonan käytön suosiota kaikkialla yleiseen passiivimuotoiseen *sanotaan*-tyyppiin.

Selvityksen perusteella näyttää siltä, että monikon 3. persoonan käyttö impersonaalisisessa merkityksessä on yleisempää kaakkois- ja savolaismurteissa sekä keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa kuin muissa murteissa. Tyypillisiä esimerkkejä *sanoa*-verbin impersonaalisisesta monikon 3. persoonasta ovat seuraavat savolaismurteiden lauseet:

- (1) *Myllyjoeks sanovat sitä* (Konginkangas)
- (2) *niihän ne sannoo jotta ei ne tervveet immeiset eläkkään niiv vanahaksi* (Kontiolahti).

Tarkastelemme myös subjektipronominin läsnä- ja poissaolon edellytyksiä (*sanovat* vs. *ne sannoo*). Monissa monikon 3. persoonaa impersonaalina käyttävissä kielissä impersonaalisen tulkinnan saavat nimenomaan subjektittomat, suomen esimerkkiä (1) vastaavat lauseet. Onko tällaisesta impersonaaliksi kiteytymisestä merkkejä suomessa? Edellytykset sille tarjoaa murteissa laajalti käytössä oleva järjestelmä, jossa varsinaista monikon 3. persoonan muotoa käytetään lähinnä ilman subjektia, ilmisubjektin kanssa taas yksikön 3. persoonan muotoa (esim. *Pojat tuli ja sanovat että -*). Tässä järjestelmässä monikon 3. persoonan muodolla on olennaisesti anaforinen tehtävä, mutta impersonaalisisessa käytössä se väistyy.

Lähde

Holvoet Axel 2001: Impersonals and Passives in Baltic and Finnic. – Östen Dahl & Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.) *Circum-Baltic Languages. Vol. II: Grammar and Typology*. Amsterdam: John Benjamins, s. 363–389

Anna- ja odota-imperatiivit komissiivisten ilmausten aloittajina

Tarkastelen sellaisia suomen murteissa esiintyviä komissiivisia ilmauksia, joiden alkuosana on *antaa-* tai *odottaa-*verbin (yksikön) 2. imperatiivimuoto ja loppuosana indikatiivinen, puhujan omaan tai referoidun puhujan tulevaan toimintaan viittaava finiittiverbi. Tämän tyyppinen ilmaus esiintyy esimerkeissä¹ 1 ja 2:

(1) annaham mie ruppeel laittammaa

(2) ootappas nyt kum mietittäään

Ilmaustyyppistä on esitetty aiemmassa kirjallisuudessa lähinnä morfologis-syntaktisia ja lainautumishistoriaan liittyviä huomioita (erityisesti Leskinen 1966 ja Leino 2003).

Esityksessäni keskityn esimerkkien 1 ja 2 kaltaisten ilmausten merkitykseen ja esiintymisympäristöihin. Indikatiiviosa (*mie ruppeel laittammaa*) eksplikoi puhujan tulevaksi aikoman toiminnan ja on jo itsessään komissiivinen, puhujan toimintaan sitouttava puheakti, mutta imperatiiviosa (*annaham*) tekee sitoutumisesta voimakkaamman kuin yksin esiintyvä indikatiiviosa (sitoutumisen asteen vaihtelusta De Brabanter & Dendale 2008). Imperatiiviosan avulla puhuja pyytää luvan ottaa itselleen aktiivisempi rooli vuorovaikutustilanteessa ja varaa samalla tilaa omalle kielelliselle ja ei-kielelliselle toiminnalleen. Kuulijaa ohjataan odottamaan ja antamaan tilaa puhujan toiminnalle. Lisäksi puhuja pyrkii *anna-* ja *oota-*imperatiivien avulla herättämään kuulijan huomion komissiiviseen ilmaukseen.

Havaintojeni mukaan *anna-* ja *oota-*alkuiset komissiiviset ilmaukset aloittavat monesti vuorovaikutustilanteessa uuden toimintajakson. Alkava toiminta voi olla intensiivisempää ja toteutumiseltaan varmempaa tai suuntautua eri tavalla kuin käynnissä ollut toiminta. Olen poiminut esimerkkejä nykypuhekieltä edustavista keskusteluaineistoista ja näitä esimerkkejä analysoimalla pyrin hahmottamaan ilmaustyyppin pragmaattisia funktioita puhujan ja kuulijan vuorovaikutuksessa sekä suhteessa toimintaan.

Lähteet

- DE BRABANTER, PHILIPPE – DENDALE, PATRICK 2008: Commitment: the term and the notions. – Philippe De Brabanter & Patrick Dendale (toim.), *Commitment* Belgian Journal of Linguistics 22, s. 1–14. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua*. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys. SKST 900.
- LESKINEN, HEIKKI 1966: Die konstruktionstypus *anna laske* + finite Verbform in den osfinnischen Sprachen und im Lappischen. – *Suomalais-Ugrilaisen seuran aikakauskirja*, vol. 67,5. s. 1–158.

¹ Kotuksen asiointi- ja murresyntaksihankkeiden keskusteluaineisto

Infinitiivit kartalla Suomen EN- ja MALLA-infinitiivien murrejakaumaa

Perinteinen kieliopinkirjoitus on usein ”litteää”. Tavallisesti on kuvattu aika vakiintuneen disposition determinoimia muoto–merkitys-pareja, joiden kokooma muodostaa peruskieliopin rungon. Näin ei kuitenkaan useinkaan paljastu elävän kielen sellainen luonnollinen ”topografia”, että kielen eri muodoilla ja niiden merkityksillä voi olla erilaisten tekijöiden (sosiaalinen, alueellinen, tilanteinen, tekstilajillinen ym.) valossa eri tavoin erottuva suhde.

Tässä suhteessa suomen 2. infinitiivin instruktiivi eli EN-infinitiivi (esim. *kirjoittaen*) ja 3. infinitiivin adessiivi eli MALLA-infinitiivi (esim. *kirjoittamalla*) on ollut infinitiivejä pohtiville pienimuotoinen arvoitus. On esitetty, että yleisellä tasolla suomen infinitiivit olisivat syntaksin kannalta ns. täydennysjakaumassa (Siro 1964: 88): kun muoto muuttuu, myös merkitys aina muuttuisi (vrt. kuit. esim. 1 ja 2). Toisaalta näiden infinitiivien semantiikka ylipäätään on ollut ilmeinen murheenkryyni (Siro mts. 113; Karlsson 1995: 50–56). Ei ole selvyyttä siitä, kuinka infinitiivit jakavat esim. tekemisen tavan ja keinon semanttisen kentän.

- (1) Mulla aikanaan seropi ui tuollain *räpiköimällä*. (www)
- (2) Vilja ja Nuutti uivat aluksi *räpiköiden*. (www)

Esitelmässäni tarkastelen näiden infinitiivien ja niiden muodostamien rakenteiden murrejakaumaa suomessa suhteessa tavan ja keinon funktioihin. Korpusaineistonani on löydöksiä Lauseopin (LA) ja Muoto-opin arkistosta (MA) sekä *Suomen murteiden sanakirjan* osista 1–8 (SMS). Aiempi tutkimus on havainnut, että kumpaakin infinitiivimuotoa esiintyy eniten pohjalais- ja savolaismurteissa, kun taas EN-infinitiiviä on ilmeisen vähän kaakkoismurteissa ja MALLA-infinitiiviä taas on vähän lounaismurteissa. (Ikola, Palomäki & Koitto 1989: 335, 426.) Kokonaisuudessaan nämä infinitiivit ovat puhutussa kielessä joka tapauksessa aika harvinaisia.

Lähteet

- IKOLA, OSMO, ULLA PALOMÄKI & ANNA-KAISA KOITTO 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KARLSON, GÖRAN 1995: *Suomen kielen tavan adessiivi*. Suomi 178. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Tietosanakirja Oy, Helsinki.

Ekspletiivi se ja lauseenalkuiset asemat suomalaisissa sananparsissa

Käsittelen suomen *se*-ekspletiivin syntaktista asemaa suomalaisissa sananparsissa. Keskityn lauseenalkuisiin asemiin. Sananparsiaineisto on metodisesti kiinnostava aineisto lauseopin tutkimuksen kannalta: vaikka sananparsilla on pitkälti konventionaalistunut muoto, niissä on runsaasti variaatiota niin samalla murrealueella kuin murrealueiden välillä. Sananparsiaineisto tarjoaa lauseopin tutkimukseen minimipareja. Sananparsien lauserakenne on lisäksi varsin pitkälti riippumaton kontekstista.

Esitykseni aineistona käytän Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sananparsiaineiston tietokantaa. 1930-luvulla kerätystä sananparsiaineistosta on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa laadittu tietokanta, joka on kaikkien kiinnostuneiden käytössä osoitteessa http://kaino.kotus.fi/korpus/sp/meta/sp_coll_rdf.xml. Tietokannassa on 85 974 tietuetta. Esimerkkinä minimipareista, jotka eroavat toisistaan lauseenalkuisen ekspletiivin osalta ovat esimerkiksi seuraavat Hailuodon esimerkit:

Kuka kissanhännän pystöön nostaa jos ei kissa itte. (Hailuoto, A. Piekkola, 1933)

Kukas se kissan hännän nostaa, jossei kissa itte. (Hailuoto, N. Rantasuo, 1933)

Lauseenalkuisissa asemissa saattaa esiintyä myös useampi *se*-sana, esimerkiksi:

Se se paraiten nauraa joka viimeks nauraa (Eno, O. Härkönen,)

Se paraiten nauraa, joka viimeksi nauraa. (Hausjärvi, J. Sillanpää, 1936 - 37)

Se se vasta oikee vale on, jota kaikki uskoo (Juva, F. J. Holopainen, 1932)

Käyttämällä hyväksi sananparsien variaatiota ja vertailemalla saman sananparren erilaisia toisintoja pyrin selvittämään, mihin positioihin lauseenalkuiset *se*-sanat luontevimmin asettuvat.

Muodon ja merkityksen evoluutio suomalais-ugrilaisissa kielissä

Viime vuosina vakiintuneita käsityksiä suomalais-ugrilaisen kantakielen rakenteesta ja tytärikielten kehityksestä on monin osin tulkittu uudelleen. Kyseenalaisiksi ovat joutuneet paitsi käsitykset kielikunnan eritasoisten kantakielten välisistä suhteista ja kantakielten ikäämisestä, myös monien eri kieliopillisten aineisten alkuperästä. Tutkijoiden huomio on enenevässä määrin siirtynyt sanastosta rakenteisiin ja rakenteissa käytettävien kieltenainesten historiallisesta vertailusta kielen evoluution kuvaukseen. Samalla myös perinteisen historiallis-vertailevan fennougristiikan tutkimustulokset ovat saaneet uusia tulkintoja.

Helsingin yliopiston suomalais-ugrialaisten kielten oppiaineryhmä järjestää XXXVII Kielitieteen päivien yhteydessä työpajan, johon työpajakutsussa toivottiin esitelmää suomalais-ugrialaisten kielten merkityksen ja muodon muutoksista: mukana on teemoja, jotka käsittelevät esim. suomalais-ugrialaisten kielten rakenteiden muutosta ja alkuperää, kieliopillisten aineiden taustaa sekä historiallisen ja synkronisen fennougristiikan leikkauspintoja. Osa esitelmistä tarkastelee näitä teemoja myös kielikontaktien näkökulmasta.

Abstrakteille annettuun määräaikaan mennessä saimme yhdeksän abstraktia, jotka sopivat teemaltaan työpajassa pidettäviksi esitelmiksi. Työpajan esitelmien otsikot ovat seuraavat:

Jalava, Lotta: Samojedikielten nominaalimuodot tempuskategorian kehityksessä

Kallio, Petri: Keskikantasuomen historiallista morfologiaa

Rauhala, Ilona: Leksikalisaatio prosessina: Mitä tapahtuu, kun produktiivinen suffiksi kivetty?

Riionheimo, Helka: Passiivit törmäyskurssilla: näkökulma itämerensuomalaiseen kielikontaktiin

Saarikivi, Janne: Etymologista typologiaa: miksi etymologiaa tarvitaan kielen rakenteen tutkimuksessa

Salo, Merja: Marin ja tšuvassin vertailua: johto-opillinen passiivi ja refleksiivi

Turunen, Rigina: Epäsymmetriaa ja kompleksisuutta ersän predikaattirakenteissa

Virtanen, Susanna: Uralilainen *-m*-akkusatiivi mansin kielen nykymurteissa

Ylikoski, Jussi: Euroopan uralilaiskielten tulosijojen synkroniaa ja diakroniaa

Työpajan järjestäjät:

Arja Hamari ja Janne Saarikivi, Helsingin yliopisto

Passiivit törmäyskurssilla: näkökulma itämerensuomalaiseen kielikontaktiin

Kun kaksi itämerensuomalaisten kieltä kohtaa toisensa kielikontaktissa, joutuu rinnakkain kaksi rikasta kieliopillista systeemiä, joiden välillä vallitsee mutkikas yhtäläisyyksien ja erojen verkosto. Jaettu kielihistoria on antanut kielen rakenteille yhteisen pohjan, jota kielet ja murteet ovat erilliskehityksensä aikana vieneet kukin omaan suuntaansa. Kielikontaktissa kieltenväliset yhtäläisyydet ovat kuin aukko, jota pitkin eroavuudet pääsevät virtaamaan kielestä toiseen, ja läheisten sukukielten kontaktissa näitä aukkoja on paljon. Tässä esitelmässä tarkastelen yhtä esimerkkiä kieltenvälisen vaikutuksen moniulotteisuudesta: passiivin käyttöä kahden itämerensuomalaisen kielimuodon, viron ja inkerinsuomen, kontaktissa.

Nykyisten itämerensuomalaisten kielten passiivi näyttää kieliopillistuneen myöhäiskantasuomessa kausatiivijohdoksista, joihin on liittynyt yksikön 3. persoonan refleksiivinen taivutus-pääte (Lehtinen 1984). Näin on syntynyt yksipersonainen passiivirakenne, johon ei liity ilmisubjektia mutta joka viittaa täsmentämättömään ja enimmäkseen monikolliseen ihmistarkoitteeseen tekijään; rakennetta voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun tekijää ei haluta mainita suoraan tai kun lause fokusoituu toimintaan eikä toiminnan suorittajaan. Suomen kielessä yksi passiivin erikoispiirre on mahdollisuus käyttää sitä inkluusiivisesti eli viittaamassa tekijäjoukkoon, johon puhuja kuuluu myös itse (Shore 1986). Puhutussa kielessä on myös yleistä käyttää monikon 1. persoonan pronominin sisältävää passiivirakennetta, joka on korvannut alkuperäisen persoonapäätteellisen taivutuksen. Tällainen passiivin käyttö on syntynyt savolaismurteissa ja levinnyt sitten laajalti muihinkin murteisiin (Nirvi 1947). Viron kielen passiivin syntaktinen peruskäyttö on hyvin samankaltaista: passiivirakenteet ovat subjektittomia ja viittaavat määrittelemättömään inhimilliseen tekijään. Toisaalta viroon on kehittynyt muista itämerensuomalaisista kielistä poikkeavia passiivirakenteita kuten persoonassa taipuva subjektillinen passiivi ja ns. *saama*-passiivi (ks. esim. Erelt ym. 2000: 364–366).

Suomen ja viron passiivirakenteet ovat törmänneet toisiinsa niiden inkerinsuomalaisten kielessä, jotka päätyivät asumaan Viroon toisen maailmansodan jälkeen. Aiempi tutkimus on osoittanut, että tämä kontaktitilanne on johtanut monimuotoiseen morfologiseen variaatioon (Riionheimo 2007), ja alustavat havainnot passiivin käytöstä (Riionheimo 2009) viittaavat siihen, että viron kielen vaikutus ilmenee myös morfosyntaktisissa rakenteissa monin tavoin: viron kielen mukaiset käyttötavat lisääntyvät ja virosta poikkeavat vähenevät. Passiivi tarjoaakin erinomaisen mahdollisuuden tarkastella sitä, millaiseen lopputulokseen kahden moniulotteisen syntaktisen rakenteen välinen kohtaaminen voi johtaa.

Lähteet

- Erelt, Mati – Erelt, Tiiu – Ross, Kristiina 2000: *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.
- Lehtinen, Tapani 1984: *Itämerensuomen passiivin alkuperästä*. Suomi 129. Helsinki: SKS.
- Nirvi, R. E. 1947: Passiivimuotojen aktiivistumisesta. – *Suomi* 104 s. 1–47. Helsinki: SKS.
- Riionheimo, Helka 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisen imperfektinmuodostuksessa*. Helsinki: SKS.
- Riionheimo, Helka 2009: The uses of passive inflection by Ingrian Finns in Estonia. Esitelmä symposiumissa *Workshop on Person, Impersonality and Verb Inflection in Finnic Languages and Dialects*, Helsingin yliopisto, 12.–13.11.2009.
- Shore, Susanna 1986: *Onko suomessa passiivia*. Helsinki: SKS.

Marin ja tšuvassin vertailua: johto-opillinen passiivi ja refleksiivi

Kaikissa turkkilaisissa kielissä verbeille voidaan erottaa venäläisen kielioppitradition mukaisesti viisi pääluokkaa: perus, kausatiivinen, refleksiivinen, passiivinen ja resiprookkinen. Passiivinsuffiksi *-l*, *-il* tai *-il* tunnetaan eräiden tutkijoiden mukaan kaikista muinaisista turkkilaisista kielistä ja niiden historiallisista muistomerkeistä. Se voi olla merkitykseltään myös puhtaasti intransitiiviseksi tekevä. Tšuvassissa tätä suffiksia ei juurikaan käytetä passiivin funktiossa. Toinen vanha suffiksi *-n*, *-in* tai *-in* voi merkitykseltään olla paitsi refleksiivinen myös passiivinen, ja se löytyy paitsi elävistä myös kaikista kuolleista turkkilaisista kielistä. Sitä pidetään kadonneen 3. persoonan affigoituneena muotona. Tässä suhteessa tilanne on samanlainen slaavilaisissa ja monissa muissa kielissä, joten saattaa olla kyse myös vieraiden kielten vaikutuksesta. Tšuvassissa johdinta *-n*, *-än* tai *-ën* pidetään intransitiivisuuden muodollisena tuntomerkinä.

Vanhin marin kielioppi (1775) erottaa neljä pääluokkaa: aktiivisen, passiivisen, mediaalisen ja kausatiivisen, minkä lisäksi negatiivimuotoja kohdellaan omina pääluokkinaan, joten oikeastaan pääluokkia onkin kahdeksan. Vuoden 1837 kielioppi tarjoaa neljä pääluokkaa: aktiivisen, passiivisen, negatiivisen ja kausatiivisen. Semanttisesti verbit voidaan jakaa 1) aktiivisiin, 2) refleksiivisiin mukaanlukien resiprookkiset ja yleiset, 3) mediaalisiin, jotka on enimmäkseen muodostettu kausatiivisista verbeistä, joilla on aktiivinen merkitys. Seuraavissa kieliopissa termiä pääluokka ei edes mainita. 1800-luvun puolivälissä vakiintuu käsitys, että marissa passiivia ilmaistaan refleksiivimuodolla. Myöhemmissä Venäjällä painetuissa kieliopissa esitellään yleensä 3–4 pääluokkaa. Sen sijaan muualla ollaan taipuvaisia esittelemään erikseen pääluokat: indikatiivi, konditionaali, desideratiivi ja imperatiivi sekä niiden lisäksi luetteloita marin deverbaalisista johdimmista. Niiden joukossa ovat aina *am*-konjugaation mukaan taipuvat refleksiivis-passiiviset johdimmiset, joilla on joitakin muitakin merkityksiä: itä- eli niittymarin *-alt*, jonka vastine on vokaalisoinnullisessa länsi- eli vuorimarissa *-alt*, *-ält*, sekä molempien *-lt*.

Pyrin tutkimuksessani vertailemaan marin ja tšuvassin refleksiivi- ja passiivimuotoja analysoimalla niihin liittyviä pakollisia ja valinnaisia lauseenjäseniä sijakieliopin keinoin. Tällöin keskeiseksi nousee pintasubjektin semanttinen rooli.

Samojedikielten nominaalimuodot tempuskategorian kehityksessä

Suomalais-ugrilaisien kielten taivutusopillisten tempusten on tavallisesti selitetty kehittyneen verbien nominaalimuodoista, joiden jatkuvaan tai menneeseen tekemiseen tai tapahtumaan viittaava aikasuhte olisi muotoutunut tempukseksi finiittiseen taivutukseen. Kantaauralin oletetun tempusjärjestelmän periaatteet nojaavat tutkimuskirjallisuudessa pitkälti nykyisten samojedikielten mukaiseen systeemiin, jossa aspektilla on suuri merkitys absoluuttisen tempuksen ilmaisemisessa.

Kantasamojediin on rekonstruoitu kaksi tempustunnusta, aoristi **-ŋ(ǎ)* sekä preteriti **-sǎ*, jotka liittyvät verbivartaloon edeltäen objektin ja subjektin luku- ja persoonapäätteitä. Oletetun aoristitunnuksen jatkajilla ei kuitenkaan nykyisissä samojedikielissä ole eksplisiittistä aoristifunktiota. Nenetsiläisissä ja enetsiläisissä kielissä tunnus esiintyy eräisiin verbivartaloihin liittyvänä finiittivartalona, nganasaanissa se on interrogatiivin tunnus aoristissa. Tunnuksen käyttö rajoittuu indikatiiviin. Sitä on pidetty myös mahdollisena jäänteinä apuverbinä toimineesta **i-* olla-verbistä.

Tunnuksella **-sǎ* on preteritifunktiot jatkajat nganasaanissa ja selkupissa. Nenetsissä ja enetsissä se esiintyy menneeseen aikaan viittavana interrogatiivitunnuksena, joka katsotaan kuuluvaksi moduskategoriaan morfosyntaktisen käyttäytymisensä vuoksi. Nenetsissä ja enetsissä varsinaisen preteritin tunnus sijoittuu persoonapäätteiden jälkeen verbimuodon loppuun, ja se on morfotaktiselta asemaltaan poikkeava, mahdollisesti myöhäsyntyinen. Nenetsin ja enetsin preterititunnus voi myös liittyä nominipredikaattiin. Verbivartaloon suoraan liittyvät tunnukset kuten nganasaanin ja selkupin preteriti, nenetsin ja enetsin interrogatiivi (**sǎ*-preteritin jatkajia) tai muut modustunnukset puolestaan eivät voi liittyä nominivartaloon, vaan predikatiivisessa taivutuksessa ne liittyvät olla-apuverbiin.

Kantasamojedin partisiippimuotojen jatkajilla on useimmissa samojedikielissä taipumus esiintyä osana finiittistä taivutusta erityisesti muissa moduksissa kuin indikatiivissa eräänlaisina tempusaffikkeina. Modustunnuksina tai niiden osina toimivat partisiippielementit **-mV* (mennyt aika), **-ntV* (aoristi) ja **-psV* (futuuri, nesessiivi) sekä mahdollisesti (negatiivinen, karitiivi) **-mǎtama* kantavat alkuperäistä tai samaa partisiippia vastaavaa aikamerkitystä. Varsinaisten tempustunnusten liittyminen muihin kuin indikatiivimuotoon joissakin nykyisten samojedikielten moduksissa lienee myöhäisempää kehitystä etenkin nenetsin ja enetsin preteritin osalta.

Esitelmäni keskittyy samojedikielten tempustunnuksiin sekä samojedin nominaalimuotojen aikamerkityksiin. Tarkastelen nykyisten ja jo sammuneiden samojedikielten tempus-, partisiippi- ja infinitiivitunnusten esiintymistä lausekontekstissa. Kiinnitän huomiota erityisesti niiden käytön syntaktisiin rajoituksiin, kuten tempuksen merkitseminen eri tavoin indikatiivissa ja muissa moduksissa tai nominipredikaattien tempus- ja modusmuodot. Tarkastelemalla mainittuja muotoja ja niiden funktioita nykyisissä samojedikielissä pyrin selvittämään nominaalimuotojen asemaa kantasamojedin tempuksen ilmaisemisessa.

Uralilainen *-m*-akkusatiivi mansin kielen nykymurteissa

Vanha uralilainen akkusatiivin päätte *-m* on mansin kielessä säilynyt pohjoismurteita lukuun ottamatta: pohjoismurteissa akkusatiivi tavataan nykyään vain persoonapronominien yhteydessä. Esi-
telmäni käsittelee akkusatiivin muotoa ja käyttöaluetta niissä murteissa, missä muoto on säilynyt, keskittyen itämurteisiin. Lisäksi esittelen objektinmerkinnän keinoja niissä murteissa, mistä akkusatiivi muotokategoriana on lähes kokonaan kadonnut.

Mansin kielessä (pohjoismurteita lukuun ottamatta) akkusatiivia käytetään suoran objektin merkintään, mutta vain murto-osa kaikista suorista objekteista saa sijapäätteen. Kaikkia objekteja ei merkitä lainkaan, ja merkitsemisen ensisijainen väline on verbintaivutus: mansin kielessä verbin objektikonjugaation päätteellä voi ilmaista objektin luvun mutta ei persoonaa. Nominintaivutuksen funktio on ennemminkin verbintaivutusta täydentävä.

Perinteisissä kieliopeissa objektikonjugaatio on liitetty määräisen objektin merkitsemiseen, mutta esim. Elena Skribnik (2001) on käsitellyt asiaa topikaalisuudesta käsin. Fokusta edustavia objekteja ei merkitä eksplisiittisesti lainkaan: tuolloin verbi on subjektikonjugaatiossa ja objekti nominatiivissa. Topikaaliset objektit merkitään verbin objektikonjugaation päätteellä, vahvimmin topikaaliset ilmaistaan pelkällä verbinpäätteellä (nolla-anafora). (Ks. Skribnik 2001.)

NOLLA-ANAFORA (KM):

kom juw tāt-østø, pon-østø ølø

[mies kotiin viedä-PRET.SG<3SG panna- PRET.SG<3SG PREF]

“Mies vei (kanan) kotiin, pani syrjään.”

Verbintaivutuksen lisäksi ne objektit, jotka pitää spesifioida (ts. joita ei pysty kontekstista tunnistamaan) tai joita halutaan korostaa, on merkitty erillisellä nominiojektilla. Pohjoismurteissa nämä ovat nominatiivimuotoisia. Itämurteissa, missä akkusatiivi on säilynyt, objektikonjugaation yhteydessä esiintyvät nominiojektit ovat paria poikkeusta lukuun ottamatta akkusatiivimuotoisia. Akkusatiivi voi kuitenkin tietyissä tilanteissa esiintyä myös subjektikonjugaation yhteydessä.

OBJEKTIKONJUGAATIO + AKKUSATIIVI (KM):

wisy-kom-mø älg-øtään nyerømt-østø, seenømt-østø.

[pieni mies-ACC ylös-LATPOSSSG3SG siepata-PRET.SG<3SG halata- PRET.SG<3SG]

“Hän kiskaisi nuoren miehen päälleen, halasi tätä.”

Tavallisen akkusatiivin lisäksi mansin itämurteissa tavataan myös niin sanottu possessiivinen akkusatiivi, joka on akkusatiivin päätteen ja omistusliitteen kombinaatio: päätteellä ilmaistaan paitsi argumentin asemaa suorana objektina myös argumentin omistajan persoonaa ja lukua. Possessiivisen akkusatiivin sijasta voidaan käyttää myös pelkkää omistusliitettä.

POSSESSIIVINEN AKKUSATIIVI (KM):

Sos-kolt-s-øng mōōtø-tääm tow-pänt-østø.

[hirvi tappaa-PRTCPRET-ADJ paikka- ACCPOSSSG3SG PREF sulkea-PRET-SG<3SG]

“Avasi hirventappopaikkansa.”

Lyhenteet:

ACC – akkusatiivi; ACCPOSS – possessiivinen akkusatiivi; ADJ – adjektiivinjohtin; KM – keskikondan murre; LAT – latiivi; LATPOSS – possessiivinen latiivi; PREF – prefiksi; PRET – preteriti; PRTCPRET - partisiipin preteriti; SG – yksikkö;

Kirjallisuutta

- AISSEN, JUDITH 2003: Differential Object Marking: Iconicity vs. Economy. *Natural Languages & Linguistic Theory* 21. 435-483.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 1989: The passive in Ob-Ugrian. *MSFOu* 203. Helsinki.
- 2007: Itämansin kielioppi ja tekstejä. *Suomalais-ugrilainen seura*. Helsinki.
- LIIMOLA, MATTI 1944: Zu den wogulischen Personal-Pronomina. *FUF* 28. Helsinki.
- 1956: Zur wogulischen Formenlehre. *SUSA* 58. Helsinki.
- 1963: Zur historischen Formenlehre des Wogulischen. *SUST* 127. Helsinki.
- ROMBANDJEVEVA, E. I. 1984: *Wogulische Syntax*. (Aus dem Ruschissen übertragen von Katharina Oestreich-geib.) *Ars Ob-Ugrica; Arbeiten aus dem Gebiet der obugrischen Spracehn* 4. München.
- SKRIBNIK, ELENA 2001: Pragmatic structuring in Northern Mansi. T. (Hg.): *Congressus Nonus Internationalis Fenno-ugristarum. 2. Pars VI. Dissertationes sectionum: Linguistica III*. Tartu. P. 222 - 239.

Petri Kallio
Helsingin yliopisto

Keskikantasuomen historiallista morfologiaa

Aikaisemmissä tutkimuksissani olen postuloinut varhais- ja myöhäiskantasuomen väliin ns. keskikantasuomalaisen rekonstruktiotason keskittyen kuitenkin lähinnä fonologiaan (Kallio 2007) ja fonotaksiin (Kallio 2010). Tällä kertaa keskitynkin keskikantasuomen morfologiaan sekä ennen kaikkea nomini- ja verbitaivutusten pääpiirteisiin.

Lähteet

- Kallio, P. 2007: *Kantasuomen konsonanttihistoriaa*. - *SUST* 253.
- Kallio, P. 2010: *Itämerensuomen germaaniset lainasanakerrostumat*. Esitelmä SUS:ssa 15.1.2010.

Euroopan uralilaiskielten tulosijojen synkroniaa ja diakroniaa

Uralilaiseen kantakieleen rekonstruoidaan tavallisesti kuusi tai seitsemän sijamuotoa, joista yksi tai kaksi tulosijoa, ns. latiiveja. Indoeurooppalaisen kantakielen oletettu sijajärjestelmä oli lähes samanlainen, mutta hivenen suurempi; seitsemän tai kahdeksan sijan joukossa yksi oli tulosija, datiivi. Sittemmin näiden naapurikielikuntien typologiset profiilit ovat kuitenkin eriytyneet merkittävästi niin sijajärjestelmän kuin muidenkin morfosyntaktisten piirteiden osalta. Huolimatta siitä, että maailmalla usein siteeratut esimerkit suomen, viron ja unkarin suurista sijajärjestelmistä oikeastaan kärjistävät uralilaisten kielten julkisuuskuvaa, useiden uralilaisten kielten sijat ovat todellakin verraten moninaisia, kun taas useimpien indoeurooppalaisten kielten voi katsoa kehittyneen typologisesti tavallisempaan vähäsijaiseen suuntaan (ks. esim. Iggesen 2008).

Esitelmässäni tarkastelen uralilaiskielten sijajärjestelmien typologista kehitystä keskittyen Euroopassa puhuttaviin nykykieliin ja niiden paikallissijoihin, erityisesti tulosijoihin, joiden määrät vaihtelevat eri varieteeteissa yhdestä jopa kuuteen. Esimerkiksi (komi)permjakin etelämurteissa teoreettisesti mahdollisia tulosijamuotoja ovat seuraavat:

- illatiivi *školaö* 'kouluun'
- datiivi *školalö* 'koululle, koulun haltuun'
- terminatiivi *školaöd'z* 'kouluun asti'
- approksimatiivi *školalan* 'kouluun päin'
- superlatiivi *školallö* 'koulun päälle'
- superterminatiivi *školallöd'z* 'koulun päälle asti'

Tulosijojen monilukuisuudesta seuraa usein myös se, että niillä merkitään yksityiskohtaisempia semanttisia rooleja kuin vastaavilla olo- ja erosijoilla. Esimerkiksi unkarin ablatiivivia vastaa kolme tulosijaa:

- ablatiivi vs. datiivi *Pétertől Andrásnak* 'Pekalta Antille' (omistus)
- ablatiivi vs. allatiivi *Pétertől Andráshoz* 'Pekan luota Antin luokse' (sijainti)
- ablatiivi vs. terminatiivi *Pétertől Andrásig* 'Pekasta (asti) Anttiin (asti)' (sijainti)

Euroopan uralilaiskielten historiaa tarkasteltaessa nähdään, että näissä kielissä on yli kaksikymmentä alkuperältään erilaista tulosijaa ja kymmeniä muitakin paikallissijojia. Erityisesti tulosijat paljastuvat uralilaiskielissä varsin eloisiksi sijamuodoiksi, joita syntyy enemmän ja herkemmin kuin muita sijoja ja jotka myös muuttuvat ja kuluvat tavallista nopeammin. Sen sijaan indoeurooppalaisella taholla uudet, sekundääriset sijamuodot ovat hyvin poikkeuksellisia ja ne onkin selitetty lähinnä uralilaisten, turkkilaisten ja dagestanilaisten kielikontaktien vaikutukseksi. Luon esitelmässäni silmäyksen uralilaisten tulosijojen alkuperää koskeviin selityksiin ja niiden taustalla vallinneeseen tutkimusparadigmaan sekä esitän joitakin korjauksia niin yksittäisiin selityksiin kuin koko tutkimusperinteeseenkin. Pohdin myös perimmäisiä syitä siihen, miksi uralilaisen ja indoeurooppalaisen kielikunnan sijajärjestelmät ovat monivuosituhantisista kosketuksistaan huolimatta kehittyneet niin erilaisiin suuntiin.

Lähde

Iggesen, Oliver A. 2008: Number of Cases. – Haspelmath, Martin & Dryer, Matthew S. & Gil, David & Comrie, Bernard (toim.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Munich: Max Planck Digital Library, Feature/Chapter 49. – <http://wals.info/feature/49>

Epäsymmetriaa ja kompleksisuutta ersän predikaattirakenteissa

Kielellistä kompleksisuutta on tutkittu vuosisadallamme jo monesta eri näkökulmasta. Monet kompleksisuuden tutkijat ovat keskittyneet kieliin, joissa kompleksisuutta on vähän. Ersä tarjoaa runsaan kompleksisuutensa puolesta materiaalia vastakkaisesta näkökulmasta lähtevään tutkimukseen. Esitelmässäni keskityn siihen, miten absoluuttinen kompleksisuus ilmenee ersän predikaattirakenteissa ja esitän, että raskaiden morfologisten rakenteiden ohella paradigmojen epäsymmetria on merkittävä kompleksisuutta lisäävä tekijä. Esitelmäni perustuu laajaan väitöskirjaani varten keräämään aineistoon. Kielellinen kompleksisuus lisääntyy, kun samoja funktioita koodataan eri keinoin. Näin käy esim. Silloin, kun verbit ja nominaaliset sanaluokat käyttäytyvät eri tavalla predikaattiasemassa. Mordvalaiskielissä kuitenkin myös muutkin sanaluokat kuin verbit voivat predikaatteina taipua persoonassa ja tempuksessa. Vaikka nämä konjugoivat nominit ovat morfologisesti kompleksisia, niiden olemassaolo tuottaa symmetrisiä paradigmoja, mikä puolestaan vähentää kielellistä kompleksisuutta. Nominit konjugoivat kuitenkin rajallisesti ja paradigmojen symmetria on epätäydellistä, esim. kahden menneen ajan oppositio neutralisoituu nominikonjugaatiossa. Lisäksi nominien ollessa semanttisina predikaatteina kopula tarjoutuu vaihtoehdoksi nominikonjugaatiolle ja näin morfologiset ja syntaktiset rakenteet vuorottelevat nominaalisten predikaattien koodauksessa. Ersän predikaatiosysteemi onkin kompleksinen myös runsaan variaation osalta.

Leksikalisaatio prosessina: Mitä tapahtuu, kun produktiivinen suffiksi kivettyy?

Esitelmäni on diakroninen tapaustutkimus muutamista itämerensuomalaisista adjektiivijohtimista, jotka eivät ole enää produktiivisia. Tavoitteenani on tarkastella johtimien prosessia produktiivisesta sananmuodostuselementistä kivettyneeksi fossiiliksi sanan lopussa. Esitelmäni painopiste on johtimessa *-eA* ja siihen liittyvässä variaatiossa, mutta käsitelen myös muita aiheen kannalta relevantteja adjektiivijohtimia.

Monet itämerensuomalaiset adjektiivit on muodostettu johtimien avulla, mutta monet johtimet ovat aikaa myöten menettäneet produktiivisuutensa. Jotkut, erityisesti vanha adjektiivijohdin *-eA* (sm. *kapea*, *vihreä*) tunnustetaan edelleen adjektiivin päätteeksi, mutta niillä ei siltikään muodosteta uusia adjektiiveja. Koska vanha adjektiivijohdin *-eA* edelleen tunnustetaan adjektiivin päätteeksi, on luultavaa, että tämä johdin on menettänyt produktiivisuutensa varsin vastikään.

Olen väitöskirjatyötäni varten kerännyt kaikki *Suomen sanojen alkuperä* -teoksessa esiintyvät adjektiivit ja jaotellut ne päätteidensä mukaisiin ryhmiin. *-eA*-päätteisiä sanoja löysin noin 190, ja ne kaikki ovat ainakin historiallisesti adjektiiveja. Jotkut ovat myöhemmin siirtyneet substantiiveiksi, kuten *hopea* 'pehmeä metalli' < 'pehmeä', vrt. saaLu *suohpē* 'pehmeä, taipuisa' (SSA 1: 172) ja *lipeä* 'pesuliuos; liukas' (SSA 2: 80). Nuorimmat *-eA*-päätteiset adjektiivit ovat yhteisiä suomalaiselle ja karjalalle. Pelkästään suomessa esiintyviä *-eA* -päätteisiä adjektiiveja en ole löytänyt.

Esitelmäni tärkeimpiä kysymyksiä ovat: Miksi edelleen tunnistettava johdin ei ole enää käytössä? Mitä tapahtuu, kun se kivettyy? Onko prosessi äkillinen vai asteittainen? Jos produktiivisuus nähdään asteittaisena (tutkimuksissa esiintyy nimityksiä *puoliproduktiivinen*), kuinka eri asteet on nähtävissä prosessissa, jossa johdin menettää produktiivisuutensa? Käytetäänkö jossakin vaiheessa analogisia sanamuotteja ja voiko tällöin johdin olla vielä "puoliproduktiivinen"? Tällainen ilmiö voisi olla näkyvissä suffiksin fonologisena variaationa, kuten johtimen *-eA* variointi muotojen *-keA* ja *-kkA* kanssa (*vireä* ~ *virkeä* ~ *virakka*, *jyreä* ~ *jyrkeä* ~ *jyrkkä*). Tämä nimenomainen variaatio tosin voi olla vanhempaa kuin itämerensuomalaisissa kielissä esiintyvää, mutta varmoja todisteita siitä ei ole esitetty.

Lähde

SSA 1–3 = *Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja A-K*. Toimittaneet Erkki Itkonen ja Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen kirjallisuuden seura 1992–2000.

Etymologista typologiaa: miksi etymologiaa tarvitaan kielen rakenteen tutkimuksessa

Kielitypologia ja etymologia mieltyvät helposti lähes vastakohtaisiksi tutkimusaloiksi. Edellinen on kehittynyt yleiskielitieteellisen kieliopin kuvauksen ja kontrastoinnin metodina, jälkimmäinen taas filologiseen tutkimukseen pohjautuneena yksittäisten sanojen historian jäljityksenä. Erilaisista tieteenhistoriallisista traditioista johtuen eivät monet kielitypologit kuitenkaan tunne etymologian käytänteitä, tai päinvastoin.

Koko uralilaista kielikuntaa tarkasteltaessa käy nopeasti ilmi, että suhdesanoja ja kieliopillisia affikseja on laajalti kehittynyt samoista aineksista. Tämä osoittaa, että sanahistoriassa on olemassa myös kielikuntakohtaisia (heikossa mielessä kenties jopa universaaleja) kehitystendenssejä. Esitelmässä tätä väitettä tarkastellaan itämerensuomalaisten, permiläiskielten ja eräiden muiden uralilaisten kielten postpositio- ja sijajärjestelmän historian valossa.

Suhdesanojen ja kieliopillisten affiksien alkuperän selvittämisessä on etymologinen metodiikka välttämätön. Se seikka, että samoilla tai samanmerkityksisillä sanoilla on eri kielissä ollut sama kohtalo antaa viitteitä siitä, mistä suunnasta kieliopillisten ainesten alkuperää voi etsiä. Toisaalta se muistuttaa siitä, että etymologiakaan ei ole immuuni kielitypologiassa moneen kertaan attestoiduille sanaston kehitystendensseille. Sanojen kohtalo riippuu paljossa niiden merkityksestä: tietynmerkityksiset sanat ovat alttiimpia funktiomuutoksille ja grammatikalisaatiolle. Tähän liittyy se, että varhaisiin kantakieliin palautuu yleensä vain merkitykseltään tietynyyppisiä sanoja.

Sanakirjojen sisältötyöpaja

Herätteenä työpajaan on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) sanakirjatyön tämänhetkinen tilanne. Opetusministeriön asettama, Kotuksen tulevaisuutta pohtinut työryhmä julkisti tammikuussa 2010 muistionsa, jossa ehdotetaan *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* teon lopettamista ja suurten murre-sanakirjojen (*Suomen murteiden sanakirja* (SMS) ja *Ordbok över Finlands svenska folk mål* (FO)) nopeuttamista siten, että SMS saadaan valmiiksi viimeistään 2030 ja FO vuonna 2020. Muistiossa myös esitetään, että SMS:n ”laajuutta ja sisältöä supistetaan ja tiivistetään”.

Kotuksen ydintehtäviä tulevat työryhmän näkemyksen mukaan olemaan kielenhuolto, sanakirjat ja niitä tukeva tutkimus. Kotus ryhtyy tuottamaan ensisijaisesti suomesta – ja mahdollisuuksien mukaan ruotsista – ja maahanmuuttajakielistä kaksikielisiä sanakirjoja.

Työpajassa tarkastellaan sanakirjojen sisältöä ja sanakirjatyötä työryhmän ehdotusten pohjalta. Miten sanakirjojen sisältöä ryhdytään uudistamaan? Millaisia toiveita ja tarpeita kielen-tutkijoilla ja/tai muilla sanakirjojen käyttäjillä sanakirjojen (tai niiden sijasta kenties julkaistavien sanastojen) suhteen on?

Työpajassa tarkastellaan sanakirjojen sisältöä myös laajemmista näkökulmista. Millainen on hyvä sanakirja ja miten sitä tehdään? Mitä eritysongelmia tekemiseen liittyy?

Työpajan järjestäjä: Nina Kamppi Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Eija-Riitta Grönros (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) pohtii työpajassa sitä, millainen on yleiskielen sanakirjan yleiskieli. Sanakirjassa on tapana merkitä yleiskielestä poikkeavat sanat esimerkiksi arkikieliseksi, ylätyyliseksi, leikkiliseksi, vanhentuneiksi jne. Esityksessä pohditaan niitä ongelmia, joita tähän liittyy: mitä mahdollisuuksia merkitsemiseen on, mihin ne perustuvat, mikä on merkintöjen tarkoitus ja merkitys ja tarvitaanko niitä.

Marja Järventausta (Kölnin yliopisto) puhuu työpajassa suomenkielisestä oppijan sanakirjasta. Kotus-työryhmän muistiossa ehdotetaan, että ”Kotus ryhtyy tuottamaan ensisijaisesti suomesta – ja mahdollisuuksien mukaan ruotsista – ja maahanmuuttajakielistä kaksikielisiä sanakirjoja”. Kaksikielisten maahanmuuttajakielten sanakirjojen lisäksi tarvittaisiin kuitenkin myös välttämättä laadukas suomenkielinen oppijan sanakirja kaikkia niitä varten, jotka opiskelevat suomea toisena tai vieraana kielenä. Oppijan sanakirja on ei-äidinkielisille suunniteltu suppeahko yksikielinen sanakirja, joka on tarkoitettu sekä vieraan kielen ymmärtämistä että tuottamista vaativiin käyttötilanteisiin ja joka parhaimmillaan tukee myös vieraan kielen oppimista.

Järventausta käsittelee esitelmässään joitakin yleisiä oppijan sanakirjan laatimisen periaatteita ja myös muutaman esimerkkiartikkelin avulla suomenkielisen oppijan sanakirjan erityisongelmia. Hän pyrkii osoittamaan, miten yksikielisen oppijan sanakirjan sana-artikkeleita voitaisiin hyödyntää kaksikielisten maahanmuuttajakielten sanakirjojen laadinnassa.

Nina Kamppi (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) pohtii esityksessään Opetusministeriön työryhmän SMS:n nopeuttamista koskevan ehdotuksen toteuttamismahdollisuuksia. Hän kertoo myös käynnissä olevasta sanakirjan sisällön tiivistämisestä ja siihen liittyen erilaisista toimitustyön ongelmista, joita ovat mm. aineiston luotettavuuden arvioiminen ja semanttisen kuvauksen yksityiskohtaisuuden aste.

SMS:n toimittamiseen liittyvien ongelmien lisäksi Kamppi pohtii myös sitä, millaista tutkimusta leksikografia tarvitsee tuekseen. Tällaista tutkimusta ovat ainakin sanastontutkimus, esimerkiksi kokonaisia sanaryhmiä koskeva semanttinen tai syntaktis-semanttinen tutkimus, ja myös leksikografian tutkimus, jota Suomessa ei juurikaan ole harrastettu.

Kalevi Koukkunen (leksikografi ja ensyklopedisti, FL) puhuu työpajassa aiheesta *Onpa meillä rikkautta! - Nykysuomen sanakirja ajanomaisena ilmiönä*. Hänen esityksensä teemoja ovat Nykysuomen sanakirjan valtiollisuus ja suhde mediaan sekä sanakirjan vastaanotto ja jälkivaikutus. Hän käsittelee myös sanakirjan hakusanoja, määritelmiä, esimerkkejä ja maskuliinisuutta sekä vastaa kysymyksen, mitä nykyiset sanakirjantekijät voivat oppia Nykysuomen sanakirjasta.

Margit Langemets (Eesti Keele Instituut) esittelee EKI:n seuraavaa sanakirjaprojektia, yksiosaista, kuusiosaisen sanakirjan pohjalta tehtävää selityssanakirjaa, joka ilmestyy joko vuonna 2014 tai 2015. Langemets kertoo tulevan sanakirjan toimitusperiaatteiden laatimisesta ja muotoilusta sekä sanakirjan perustumisesta erilaisiin viron kielen tutkimuksiin, esimerkiksi systemaattista polysemiaa koskeviin tutkimustuloksiin.

Nina Martola ja Caroline Sandström (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) kysyvät, miten FO:n toimitus käytännön työssään pystyy vastaamaan työryhmän asettamiin vaatimuksiin. Mitkä ovat sanakirjan tärkeimmät käyttäjäryhmät ja mitä odotuksia käyttäjillä on? Mitä tietoa tutkijat sanakirjasta etsivät? Mistä toimitustyössä tingitään, kun pitää tiivistää ja tehostaa? Toimitus on huolissaan siitä, voidaanko nopeammassa tahdissa tehdä yhtä luotettavaa sanakirjaa aakkosvälistä S-Ö. Voidaanko sanakirjan loppuosaa enää markkinoida nimellä *Ordbok över Finlands svenska folk-mål*?

Tiina Onikki-Rantajääskö (Helsingin yliopisto) tarkastelee muutamaa ratkaisun paikkaa ”murteissanakirjan” historiassa. 1920-luvulla tehtiin kokeiluja aihepiirikeskeisestä sana-artikkelin kirjoittamisesta ja laadittiin koartikkeleita sanakirjan kirjoittamisen käynnistämiseksi siihen mennessä kerätyn aineiston pohjalta. Ratkaisuissa päädyttiin kuitenkin laajentamaan sanakirjan aineistopohjaa. Toinen laajentumisvaihe koettiin 1960–1970-luvulla, mutta sen perusteista ovat parempia kertomaan vielä keskuudessamme vaikuttavat aikalaiset. Entä voiko historiasta oppia mitään?

Riitta Palkki (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) puhuu esityksessään siitä, miten *Vanhan kirjasuomen sanakirja* (VKS) on muotoutunut nykyisenlaiseksi ja miksi. Hän luo katsauksen VKS:n sisältöön ja muotoon sekä siihen, miten nämä ovat kehittyneet professori Martti Rapolan alkuperäisen ”yhden miehen” suppean sanakirjan vision jälkeen. Hän kertoo myös, mitä kaikkea sanakirja sisältää, ja miksi se sisältää juuri nämä elementit. Hän heittää ilmaan myös kysymyksen siitä, mikä kenties voisi olla toisin.

Kielet, sukupuolet ja seksismi

Käsitlemme työpajassamme kielten ja sosiokulttuuristen sukupuolten välistä suhdetta. Sukupuolta analysoidaan esityksissä kriittisestä näkökulmasta, osana sukupuoli järjestelmää, eikä esimerkiksi vain luokittelevana taustamuuttujana. Puheenvuoroissa haetaan lisävalaistusta esimerkiksi kysymyksiin: Miten sukupuolta tuotetaan ja toistetaan erirakenteisten kielten avulla? Millä tavoin sukupuolikategoria näkyy genuksettomissa kielissä? Miten kielellinen sukupuolineutraalisuus tai sukupuolittuneisuus määritellään? Onko kielellistä sukupuolittuneisuutta ja seksismää mahdollista purkaa? Miten kielestä ja sukupoolesta keskustellaan eri kulttuureissa?

Työpajan osallistujat: Mila Engelberg, Polina Koski, Anne Männikkö, Katerina Sornova ja Aleksandr Zelenin

Työpajan järjestäjät: Mila Engelberg ja Anne Männikkö, Helsingin yliopisto ja Turun yliopisto

Hän – kuinka sukupuolineutraali?

Kielten ja sukupuolen tutkimus on tuonut esiin, että genuksettomuus ei ole tae henkilöviittausten sukupuolineutraalisuudesta ja että henkilöviittausten oletusarvona ovat yleensä maskuliinimuodot (esim. Hellinger & Bussmann 2001-2003). Myös sellaiset muodollisesti sukupuolineutraalit ihmisen nimitykset, jotka eivät viittaa miesvaltaisiin tarkoitejoukkoihin, kuten suomessa *ihminen*, tulkitaan herkemmin miehiin kuin naisiin viittaaviksi (Engelberg 2001). Varsinkin pojat ja miehet tulkitsevat ihmisen mieheksi.

Oletus ihmistarkoitteen miespuolisuudesta näyttää ulottuvan suvuttomien kielten (persoonapronominien tulkintaan ja käyttöön (Braun 2001, Moser 1997). Suomalaiset hahmottavat ihmisoikeusasiakirjojen artiklojen koskevan enemmän miestä kuin naista myös silloin, kun ihmiseen viitataan indefiniittipronomineilla *kukin* tai *jokainen* (esim. *Jokaisella on oikeus ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen*). Myös hän-pronominin käyttöä kuvaavat esimerkit suomen kielen sanakirjoissa kallistuvat kuvaamaan hänet miehenä. Niin ikään vieraiden kielten sanakirjoissa hän-pronominin esitetään viittaavan ensisijaisesti mieheen ja toissijaisesti naiseen: esimerkkien käänöksissä suositetaan maskuliinipronomineja, feminiinivastineet sijoitetaan usein sulkeiden sisään, yms. Lisäksi kielentutkijoilla on taipumus kääntää antamiensa suomenkielisten esimerkkilauseiden hän-pronomini maskuliiniseksi, esim. *Ehkä hän tulee tänään* -> *Maybe he'll come today* (Braun 1995).

Esittelen tuloksia kolmesta kokeellisesta tutkimuksestani, joihin osallistui suomalaisia ala-asteen ja lukion oppilaita (N= 507). Kokeissa selviteltiin sitä, tulkitaanko hän-pronominin tarkoite yhtä todennäköisesti naiseksi ja mieheksi kontekstissa, jossa tarkoitteen sukupuoli ei ole tiedossa eikä pääteltävissä esimerkiksi sukupuolistereotyyppioiden perusteella.

Lähteet

- Braun, Friederike 1995. Making men out of people: the MAN principle in translating genderless forms. Working Papers in Language, Gender and Sexism, 5, 2, 5-38.
- Braun, Friederike 2001. The communication of gender in Turkish. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.) Gender across languages. The linguistic representation of women and men. Vol. I., 283-310.
- Engelberg, Mila 2001. Ihminen ja naisihminen - suomen kielen piilomaskuliinisuus. Naistutkimus-Kvinnoforskning 4, 23-36.
- Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.) 2001-2003. Gender across languages. The linguistic representation of women and men. Vol. I-III. Benjamins, Amsterdam.
- Moser, David 1997. Covert sexism in Mandarin Chinese. Sino-Platonic Papers 74.

Katerina Sornova
Helsingin yliopisto

Miehenalku ja neiti hienohelmamme: sukupuolen performatiivisuus syntymäilmoituksissa

Millaista kuvaa sukupuolesta syntymäilmoitukset välittävät? Millaisia merkityksiä sukupuolelle annetaan? Eroavatko tyttö- ja poikavauvailmoitukset toisistaan?

Muun muassa edellä mainittuja kysymyksiä pohdin aluillaan olevassa pro gradu -tutkielmassani, johon esitelmäni pohjautuu. Tutkielmani paikantuu kriittisen kielentutkimuksen ja queer-teorian alueille ja sen teoreettinen viitekehys rakentuu Judith Butlerin teoriaan sukupuolen performatiivisuudesta.

Pro gradu -työssäni analysoin Helsingin Sanomien syntynyt-palstan ilmoituksia. Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, millaisia adjektiiveja ja substantiiveja käytetään vauvojen kuvailuissa, ja toistuvatko nämä ilmaisut suhteessa sukupuoleen. Tarkastelen miten sukupuoli vauvailmoituksissa tehdään ja millaisia merkityksiä sukupuolelle annetaan. Purkamalla syntymäilmoitukset pieniin osiin saan esille piilossa olevaa (heteronormatiivista) sukupuolierottelua. Esitelmässäni pohdin, mikä syntymäilmoituksissa rakentuu itsestään selväksi ja toisaalta tavanomaisesta poikkeavaksi.

Vastasyntyneet ovat olemukseltaan melko samanlaisia, olivatpa ne tyttöjä tai poikia. Lehti-ilmoitusten sukupuolirepresentaatiot näyttävät kuitenkin olevan stereotyyppien mukaisia: poikavauvassa nähdään *miehenalkua*, tyttövauvaa kutsutaan *söpöksi neiti hienohelmaksi*. Syntymäilmoituksista välittyy asenteita ja malleja, jotka vahvistavat kulttuurissamme vallitsevia maskuliinisuuden ja feminiinisuuden ideaaleja. Esityksessäni havainnollistan syntymäilmoitusten perinteisiä identiteettejä määrittäviä konventioita ja esitän konkreettisia esimerkkejä siitä, miten sukupuolta tuotetaan kielellisesti.

Aleksandr Zelenin ja Polina Koski
University of Tampere

Gender asymmetry in Russian: social and linguistic mentality in the 20th century

Gender linguistics studies language primarily from the point of the critical discourse analysis (Chouliaraki L., Fairclough N., Lakoff G., Moscovici S. etc). Gender asymmetry is common for all languages; it displays both in languages without gender category like English or Finnish and also in languages with well developed gender categories (e.g. Russian, German).

During the 20th century Russian lingvoculturological and lingvosociological mentality went through three major transformation in the understanding gender problematic of the category of the grammatical gender. 1. 1917 (the Socialistic revolution); 2. 1950-1960 (social changes in the structure of the Soviet society); 3. 1990-s (end of the Soviet period and collapse of the ideology).

In our presentation we will use discourse analysis to compare these three periods and pay special attention a) to changes in the socio-ideological structure, b) gender problematic and language planning in the USSR, and furthermore c) to the influence of the European gender ideas to the Russian language and mentality during last two decades.

Anne Männikkö
Turun yliopisto

Paremiologisen keskustelun sukupuoliperspektiivi

Tarkastelen työpajapuheenvuorossani sitä keskustelua, jota paremiologisessa kirjallisuudessa on käyty naisen ja miehen perspektiivistä sananlaskuissa. Sananlaskututkimuksen monitieteisestä luonteesta johtuen tarkastelukohteena on sekä lingvistinen että folkloristinen keskustelu, ja näiden sisällä sekä yleinen että sukupuolinäkökulmasta lähtevä keskustelu, siis sekä kielitieteellinen että folkloristinen gendertutkimus. Keskityn tässä esityksessäni tarkastelemaan erityisesti saksan- ja suomenkielistä sananlaskujen sukupuoliperspektiiviin liittyvää keskustelua.

Tarkoitukseni ei ole pelkästään luoda katsausta tähänastiseen keskusteluun, vaan myös tutkia, millä tavalla sukupuoliperspektiivi siinä ymmärretään, sekä kuvata niitä ongelmallisuuksia, joita tähänastiseen keskusteluun mielestäni liittyy. Pysin esityksessäni myös suhteuttamaan sananlaskujen sukupuoliperspektiivistä käytyä keskustelua laajempaan keskusteluun naisen ja miehen perspektiivin ilmenemisestä kielessä.